

د افغانستان اسلامي امارت د سترې محاكمې
ستره محاکمه

قضاء

شرعی - قضائی - حقوقی

د افغانستان اسلامي امارت د سترې محاكمې درې میاشتنی مجله

د تأسیس کال ۱۳۰۹ هـ ش

دویم کال، درېیمه گنه (ربيع الثاني، جمادی الاولی او جمادی الثانية) ۱۴۴۵ هـ ق ۱۴۰۲ هـ ش

قضاء

شرعی - قضائی - حقوقی

د افغانستان اسلامي امارت د سترې محکمې درې میاشتنی، مجله

دویم کال، درېیمه ګنډه (ربیع الثانی، جمادی الاولی او جمادی الثانیه) ۱۴۴۵ هـ ق ۱۴۰۲ هـ ش

د تأسیس کال ۱۳۰۹ هـ ش

د امتیاز خښتن: ستره محکمه څپروونکی د بهرنیو، عامه اړیکو او مطبوعاتو ریاست

کتبخانه

شیخ محمد قاسم «راسخ»

مفتي عبدالرشید «سعید»

مفتي محمد حسين «کوثری»

مسئول مدیر: مولوي عبدالرحيم «راشد»

پته: د عامې روغتیا خلور لارې، نهمه ناحیه، ستره محکمه، کابل - افغانستان

د اړیکې شمېرې: ۲۳۰۲۲۶۳_۲۳۰۳۶۱

برپښنالیک: publications.sc1443@gmail.com

ویب سایت: www.supreme court.gov.af

د مطالبو لپليک:

۱..	اداره	سرمقاله.....
۲..	مولوي عبدالرحيم «راشد»	د قضاياء تاريخ له نبوي دورې خخه تر اسلامي امارته.....
۵..	ژباره : مفتی احسان الله «رشاد»	د اسلامي فقهی لنډ معاصر تقسيم
۶..	مولوي حبيب الله «منیب»	پر اسلامي فقهی تراث د مزاج او انارشیزم برغل!.....
۸..	مولوي ذبیح الله «سیلاب»	قضاء او معاصر قرائن
۱۵..	مفتی محمد ګل «سعید»	افتاء او قضاياء.....
۲۲..	مفتی بخت الله «مدنی»	تعزیر
۲۴..	مفتی محمد عرفان الہام	د اسلامي نظام قضائيه قوه د بشپړ عدالت شهکاره ده
۳۱..	عدالت اجتماعي در اسلام.....	مفتی محمد داودد اسحاقزی «یوسفی»
۳۴..	اداره	گزارش اجرات قضائي و اداري قوه قضائيه طى ربع سوم سال ۱۴۰۲ هـ ش .

سِرْمَقَالَه:

د لوی او مهربان څښتن تعالي په ستر نامه

د خپلو پرېکړو تعميل ته هم متوجه دي، په همدي موختله نورو محلی، ملکي او نظامي مسؤولينو سره همپشنۍ اصولي رابطه او همغري لري؛ ترڅو د قضاء پرېکړي یوازې د کاغذ پر مخ پاته نشي؛ بلکې د خلکو ستونزې په عملی توګه هوارې کري.

د افغانستان اسلامي امارت سترې محکمې د بهرنیو، عame اړیکو او مطبوعاتو ریاست هڅه کړي د تېر په شان د قضاء مجلې په درېیمه ګنه کې هم د هیواد د تکړه لیکوالنو او علماء کرامو علمي او قضائي لیکنې او د ۱۴۰۲ هـ ش کال د درېیمه ربیعی قضائي او اداري خلاصه راپور تر تاسو قدمنو لوستونکو در ورسوی.

د قضاء مجلې په درېیمه ګنه کې چې تاسو یې او س مطالعه کوي په نبوي دوره کې قضاء، د اسلامي فقهې لنډ معاصر تقسيم، قضاء او معاصر قرائن، تعزير، افتاء او قضاء، د اسلامي نظام قضائيه قوه د بشپړ عدالت شهکاره ده او «عدالت اجتماعی در اسلام» په عنوان علمي لیکنې لوستلای شئ.

دغه راز به د مجلې د دې ګنه تر پوره مطالعې وروسته په دې پوه شئ چې د افغانستان اسلامي امارت درې ګونو محکمو د روان هجري شمسي کال په درېیمه ربیعه کې خومره حقوقی او قضائي دوسیې حل او فصل کړي دي او په همدي موده کې یې د هیوادالو د تقاضا مطابق خومره وثيقې اجرا کړي دي.

په درنښت

د اسلامي امارت له مهمو اړگانونو څخه یو ستر اړگان ستره محکمه ده چې تر رهبری لاندې یې درې ګونې محکم (ابتدايې، مرافعه او تمیز) فعالیت لري، د افغانستان اسلامي امارت دغه ستر اړگان دومره مهم او ارزښتناک دی چې حتی اسلامي امارت د اشغال پر وړاندې د وسله والې مبارزې پر مهال هم فعال ساتلي و او ډېری هیوادالو د کابل د تېرې ادارې او اشغال پر مهال هم د خپلو قضایا وو د شرعی حل او فصل په موخته د اسلامي امارت محاکمو ته مراجعه کوله.

د اسلامي امارت د درې ګونو محاکمو د شفافيت او حقانيت یو لامل دادی چې دغه اړگان د شرعی احکامو د تطبیق او د قضایا وو په اړه د شرعی فیصلو صادرولو پر مهال د هېڅ داخلی او بهرنی فشار تابع نه دي؛ بلکې په بشپړ استقلال او خپلواکۍ د شريعت په رنما کې د مراجعينو دوسیې فیصله کوي، حق حقدار ته ورکوي، د ظالم د ظلم مخنيوی کوي او مظلوم ته یې حق رسوي.

د اسلامي امارت د درې ګونو محاکمو ټول مسؤولين او منسوبيں د تقوی، علم، تدبیر، برداری، مناسبې تجربې او سپېڅلو محمدي اخلاقو لرونکي، اسلامي ارزښتونو او د اسلامي امارت اصولو ته زمن او وفادار اشخاص دي. خرنګه چې قضاء یوه حساسه او مهمه اداره ده؛ بناءً د ټولو محاکمو مسؤولين او منسوبيں په دې مکلف شوي چې له داسي کړنو، اړیکو او معاملاتو څخه په کلکه خان وساتي چې دوى په کې متهمېږي یا د قضاء حیثیت ته زیان رسوي. محاکم او د محاکمو قضائي او اداري غږي لکه خومره چې د قضاء شفافيت ته متوجه دي، همدومره

د قضاة تاریخ له نبوي دورې خخه تر اسلامي امارته

ليکوال: قاضي القضاة شيخ عبدالحکیم (حقانی) ۱

ژبارن: مولوي عبدالرحیم « راشد » حقانی ۲

۲

د، له هغې سره سم د خلکو په منځ کې فیصله وکړې،
ته د خائنانو له خوا جګړه کوونکی مه کېږه.

له همدغو آیاتونو خخه پیغمبر اکرم صلی الله علیه وسلم
څلپ قصائی واک تر لاسه کړ او د اسلامي هیوادونو لپاره
د نوی قضائی نظام حانګړتیاوې جوړول را خرگند شول.

په لومړي سر کې به که د مسلمانانو په منځ کې کومه
پېښه رامنځته شوه، يا به د دوی تر منځ اختلاف رامنځته
شونو دوی رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته د اسلام
د حکم معلومولو په موخه ورتلل او هغه به یې ځواب
ورکاوه.

د دوی په منځ کې پیغمبر (صلی الله علیه وسلم) قانون
جوروونکی، قاضي او تطبیق کوونکی و چې په دې توګه یې
د قانون جوړونې، تطبیق او قضاؤت واکونه یوځای کړل.

په اسلام کې لومړي قاضي پیغمبر (صلی الله علیه وسلم)
ژباره: اې پیغمبره! موب دا کتاب په حقه ستالوري ته
درلپلی دی، تر خو هغه سمه لاره چې الله درښوولې
وسلم) د محکمې کولو اصول او هر هغه خه چې د دعوى

درېیمه برخه

په نبوي دوره کې قضا

کله چې د اسلام دین راغي، نو الله تعالى خپل پیغمبر
صلی الله علیه وسلم امر کړ چې د خلکو ترمنځ په دنیوی
او اخروي چارو کې په هغه خه پربکړه وکړه کوم خه
چې الله تعالى درته نازل کړي دي، لکه خرنګه چې الله
تعالی په دې آیت شریف کې فرمایلی دي: «وَإِنْ حَكُمْ
بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ». (سُورَةُ الْمَائِدَةَ : ۴۹)

ژباره: نو (اې محمده صلی الله علیه وسلم!) ته د الله
له نازل کړي قانون سره سم د دې خلکو د چارو فیصله
وکړه.

او همدارنګه الله تعالى فرمایلی دي: «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ
الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرْبَكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ
لِلْخَائِنِينَ حَصِيمًا». (سورت النساء ۱۰۵ آیت)

ژباره: اې پیغمبره! موب دا کتاب په حقه ستالوري ته
درلپلی دی، تر خو هغه سمه لاره چې الله درښوولې
وسلم) د محکمې کولو اصول او هر هغه خه چې د دعوى

۱ - د افغانستان اسلامي امارت د سترې محکمې رئیس

۲ - د سترې محکمې د بهرنېو، عامه اړیکو او مطبوعاتو رئیس

منعه کړي ده چې قاضي پريوه دعوه کوونکي آواز پورته کړي او هغه بل ته هېڅ ونه وايي چې دا د دارقطني ددي روایت خخه واضح کېږي، رسول الله (صلی الله عليه وسلم) فرمایلی دي: ”من ابتي بالقضاء بين الناس فلا يرفع صوته على أحد ما لا يرفع صوته على الآخر“.

ڇباره: خوک چې د مسلمانانو په منځ کې قضاوت کوي نو خپل آواز دې پريوه شخص تر هغه وخت نه پورته کوي،

چې پر هغه بل شخص یې خپل آواز نه وي پورته کړي.

په دې امر کې د دعوه کوونکو ترمنځ پر برابر والي کولو باندي د وجوب تصريح شوي ۵۵، چې ټولو هغه حالاتو کې چې د انصاف امکان په کې وي.

نبي کريم (صلی الله عليه وسلم) به مدعی ته دا لارښونه کوله چې تر خپل حق نور تجاوز ونه کړي، لکه خرنګه چې د ابو سعید خدری رضي الله عنه په روایت شوي حدیث شریف کې راغلی دي:

د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) په زمانه کې یو سپري په مېوو کې تاوان وکړ، نو ډېر پوروری شو، رسول الله (صلی الله عليه وسلم) صحابه کرامو ته وفرمایل: تصدقوا

عليه په خپل دغه ورور باندي پو صدقه وکړي، نو صحابه کرامو هم صدقې ورکړي، خودومره مال جمع نه شو چې د هغه ټول پور پري اداشي؛ رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د پور خبستانانو ته وویل: ستاسو لپاره همدغه موجود مال دی، نو کوم خه چې مو وموندل همدا واخلئ، نور شی ستاسو لپاره نشته. (رواه مسلم رقم ۱۵۵۶ باب استحباب الوضع من الدين).

دلته د پور خبستانان د خپل حق خخه علاوه د نور تجاوز خخه منعه کړل شوي دي او حکم ورته شوي دي چې د پوروری خخه هغه خه اخلي کوم چې ور سره موجود وي. گورئ دا مسئله ده چې مفلس پوروری به نه بندي کېږي؛ بلکې هغه پوروری چې شتمن وي او بیا هم پور

اور بدلو پر مهال یې پر قاضي تلفظ او لحاظ کول لازمي دي، په نېه شان بيان کړي دي.

امام ابو داؤد رحمه الله د عبدالله بن زبیر (رضي الله عنهما) دا حدیث ذکر کړي دي: ”قضى رسول الله صلى الله عليه وسلم أن الخصميين يقعدان بين يدي الحاكم“ (ابو داؤد رقم ۳۵۸۸) باب کيف یجلس الخصمان بين يدي القاضي]

ڇباره: رسول الله (صلی الله عليه وسلم) دا حکم کړي چې دوه دعوه کوونکي به د حاکم پر وړاندې کېښېني.

او دا هم لازمي خبره ده چې د دواړو دعوه کوونکو په کېښېنلو کې به توپير نه کېږي، چې یو تر هغه بل قاضي ته نېردي او یا لور ئاي ناست وي او د دعوه کوونکو د کېښېنلو بشه طريقه دا ده چې دواړه قاضي ته مخامنځ کېښېنۍ، دليل مود رسول الله (صلی الله عليه وسلم) پورته ذکر شوی حدیث شریف دي، نو بیا د دې لاري د قانون جوروونکي بشه حاکمیت خرگندېږي او د هغه پر وړاندې د کشرانو د احساس پوره درک او د دوى تر منځ مساوات پوره ترلاسه کېږي.

همدارنګه رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د اختلاف کوونکو تر منځ د خبرو، کلماتو او اشارې په برخه کې د انصاف پر اړتیا تینګار کړي دي. او په دې دارقطني دام سلمي (رضي الله عنها) حدیث را نقل کړي دي، چې رسول الله (صلی الله عليه وسلم) فرمایلی دي:

”من ابتي بالقضاء بين المسلمين فليعدل بينهم في لحظه ولفظه و اشاره و مقعده“

ڇباره: خوک چې د مسلمانانو په منځ کې قضاوت کوي، نو د دوى ترمنځ دې په ناستې، اشارې او کتلو کې انصاف وکړي. [دار القطنی رقم ۴۴۶) كتاب في الأقضية والأحكام وغير ذلك]

او همداسي رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د دې خخه

وړاندې کړه، نو رسول الله (صلی الله علیه وسلم) حذيفه (رضی الله عنہ) د هغوي سره ولپړی ترڅود هغوي ترمنځ پربکړه وکړي، نو حذيفه (رضی الله عنہ) د هغه خلکو په حق کې پربکړه وکړه کوم چې د لرګي تړلو رسی ورته نږدي وي؛ کله چې حذيفه (رضی الله عنہ) بيرته راستون شو، رسول الله (صلی الله علیه وسلم) یې خبر کړ، نو رسول الله (صلی الله علیه وسلم) وویل: «حقه او پرځای پربکړه دی کړي ۵۵». [رواه الدارقطني، رقم (۴۵۴۵)]

پاتې په راتلونکې ګنه کې

خندوی، بندی دی کړل شي، لکه حدیث شریف کې راغلي دي رسول الله (صلی الله علیه وسلم) فرمایلی دی: «د شتمن سپري لپاره د پور خندول ظلم دي» [رواه البخاري رقم (۲۴۰۰) باب: مطل الغني ظلم].

په مدینه منوره کې د مسلمانانو لپاره له رسول الله (صلی الله علیه وسلم) پرته بل قاضي نه، حکم د قضاي تولې چاري په خپله د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) په غاره وي او حینې وختونه به یې په خپل شتون کې يو صحابي د قاضي په توګه وټاکه، دا ددې لپاره چې هغوي ته به یې د خلکو ترمنځ د قضاي طریقه او اصول ور بشودل، ترڅو د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) په نه شتون او له رحلت وروسته په همدي طریقه تګ وکړي، یا به یې دا کار دوی ته د تمرین او ازموینې په پار کاوه، مخکې له دې چې دوی بېلا، بېلو بسaronو ته د قضاي د منصب لپاره ولپړي، باید هر خه یې په عملی توګه زده کړي وي.

حاکم دا خبره ذکر کړي ۵ چې رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته دووه دعوه کوونکي راغل، نو رسول الله (صلی الله علیه وسلم) عمرو رضي الله عنہ ته وفرمايل: د دوی ترمنځ پربکړه وکړه.

عمرو وویل: اې د الله رسوله (صلی الله علیه وسلم!) زه خنګه د دوی ترمنځ پربکړه وکرم، په داسي حال کې چې ته حاضر یې؟ رسول الله (صلی الله علیه وسلم) وویل: هو، که چېري دی صحیح پربکړه وکړه، نو ستا لپاره لس اجرونه دی او که ته د خپل کوبنېن سره خطاء شوې، نو بیا هم ستا لپاره اجر شته». {د دې روایت په اړه ویل شوې چې د اسنادو له مخي دا حدیث صحیح دی، خو په دغه ډول نه دی نقل شوې}. [رواه الحاکم، رقم (۷۰۴)]. دارالقطني کې یو روایت ذکر شوی دی چې یو قوم خپله هغه دعوه چې په خص (د لرګيو خخه جور شوې خونې) کې منځته راغلې وه، رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته

٤) فقه الجنایات والعقوبات:

په دغه قسم کې د هغو شرعی احکامو بیان کیږي چې د جرائمو لکه پر ارواحو او بدنو باندې د ټبری له امله قصاص، د غلا، زنا او قذف او داسې نورو له امله حدود، د بسکنځا، دوکې او د دروغو د شهادت له امله تعزیر دي، په دې عذاب ورکولو سره مطلب دا وي چې په انساني تولنه کې امن راشي او عمومي نظام منظم او مرتب شي تر خو تولنه له تفرقې، شيندلو او ضائع کېدلو خخه وزړورل شي، په معاصر قانون کې ورته (القانون الجنائي) او (الجنائي) ويل کيږي.

٥) فقه السیر والجهاد:

په دې کې د هیوادونو په منځ کې د تعلقاتو مسائل بیانیږي او د اسلامي هیواد له کفری هیواد سره پر علاقه او تعلق باندې بحث کيږي، نور نو که د امن په حالت کې وي او که د جنګ او داسې نور لکه: تړونونه، د منافعو تبادله، د استازو تبادله چې په نن سبا قانون کې ورته (القانون الدولي الانساني) ويل کيږي.

٦) فقه النظم:

په دې قسم کې بیا د قضاء د نظم او ضبط، د حکم د اثبات د لارو چارو او همداسي دعوى او بیانونو متعلق بحث کيږي چې په نني قانون کې ورته (النظام القضائي) يا (قانون المرافعات) وايې.

همدارنګه په دې کې د حاکم او محکوم ترمنځ علاقه او پر هر یوه باندې د لازمي حقوقو په اړه بحث کيږي، په معاصر قانون کې ورته (القانون الاداري) ويل کيږي او په قدیم فقه کې ورته (الأحكام السلطانية) يا (السياسة الشرعية) ويل کيږي.

٧) فقه الحظر والاباحة:

په دې ډول فقه کې د بشو اقولو، افعالو او بدبو بحث کيږي او په خوراکي توکو، د اغوسټلو په توکو کې د تصرف بیان په کې کيږي، دا د الحضر والاباحة په باب سره هم یاديږي او آداب شرعیه هم ورته ويل کيږي.

لیکنه: دکتور حسن عبد الغني أبو غدة^۱

ژباره: مفتی احسان الله «رشاد»^۲

د اسلامي فقهی لنډ معاصر تقسيم

د مفتی، عالم، قاضي او هر اسلامي باحث لپاره د اسلامي فقهی پېژندنه تر هر خه اولنى ضرورت دي، فقهاء کرامو اسلامي فقهی پر یو مرتب انداز باندې ترتیب کړې چې کېدای شي، دېږي له اوسني معاصره اصطلاحاتو او قدیمو هغو سره له تفصیل خخه خبر نه وي، په لاندې مقاله کې د اسلامي فقهی پر بابو باندې د تقسيم یو لنډه او دېره گټوره مقاله ده:

فقهاوو رحمهم الله تعالى اسلامي فقهه پر لاندې مختلفو بابو تقسيم کړي ده:^۳

١) فقه العبادات:

په دې قسم فقه کې هغه احکام بیانیږي چې د الله تعالی په عبادت او بندګي پوري اړه لري، په اسانه الفاظو سره چې مسلمان یې په بدن سره ادا کوي، لکه؛ اودس، لمونڅ، روزه او یا یې په مال سره ادا کوي، لکه؛ زکات او یا یې په نفس او مال دواړ سره ادا کوي، لکه؛ حج .

٢) فقه المعاملات المالية:

په دې کې د انسان هغه مالي تصرفات بیانیږي چې ځینې یې له ځینو نورو سره له شريعه سره سم تر سره کوي، لکه: پېړ او پلور، اجاره، شرکت، توکيل، کفاله... او یا چې ځان تربنې لري ساتي؛ لکه: سود، دوکه او احتکار. دا قسم په معاصر قانون کې په (القانون المدني) سره یادېږي.

٣) فقه الأسرة:

ځینې معاصر علماء له دې خخه په (الأحوال الشخصية) سره تعبير کړي، په دې کې: د خطبې (د نکاح د بلنې)، نکاح، رضاع، حضانة، نفقې، طلاق، وصیت، میراث او داسې نورو بیان کيږي.

١- لیکوال

٢- لیکوال او ژبابن

پر اسلامی فقہی تراث د مزاج او انارشیزم یرغل!

مولوی حبیب اللہ «منیب» ۱

علماء په حقانیت، علمیت، تقوی او... قانع دی؛ دھنے د اجتہاد په اړه همدغه خبره ده چې کله به خطاء کېږي هم، زه او ته چې د فتنه گر پیر په مری پسې لالهاندہ قوم یو، خبره به مو تول په توله سمه او حقه وي؟ دېره بدھ ده چې سری په خپله خپلې پسې وهی!.

په فقہی تراث بریدونه د هماغه دېسمن خوبنے ده چې په عقیدوی تراث مو حمله کوي، مور که نظام، قانون او احکام ونه لرو لکه د فقہی تراث په شکل چې موجود دي، هغوي یوازی زموږ له تشن باوره دار نه لري، د هغوي ڈار له همدي دی چې مور د خپل باور موافق نظام او قانون لرو! نو اوس ته ووايده چې گته یې چاته ده؟

پر اسلامی فقہی تراث د بریدونو لاملونه:
۱. ناپوهی:

مور په هرہ برخه کې له ناپوهی رنج وړو، عربی متل دی، وايی: خلک د هنځه خه چې پرې نه پوهېږي، دېسمنان دی او ربنتیا ده چې دېسمنان یې دی، اسلام چې تر قیامته د تطبیق سینه ډبوی، راز یې په دې کې دی چې هرہ برخه یې په اصولو، ضوابطاو او منظمو تګلارو او منهجنونو ولاړه ده؛ اسلامي فقه په همدغه ځانګړو منهجنونو او اصولو ولاړه ده، خوک چې په دغه اصولو او منهجنونه پوهېږي بیا یې له دغه ستر اسلامي فقہی تراث سره دېسمني وي او بېچاره گان به ملامته هم نه وي، البتہ هنځه وخت چې حد اقل په دې خو پوه شي چې نه پوهېږو، دا چې پوهېږي هم نه او بل ته هم غور نه ږدي، مور ورته بل عذر نه لرو او پې یې بولو.

که غواړئ د اسلامي فقہی تراث په ارزښت وپوهېږي، لومړي باید اسلام دیو نظام په توګه ومنئ، تر قیامته یې د تطبیق عملی لاري وسنجوئ او تول اړخونه یې داسې سره منسجم کړئ چې د یو بل سره توافق وکړي؛ نه تکر او د وخت پونستنو، غونستنو او نویو پرمختګونو ته لارښونې ولري.

د دغه چارې لپاره یوازی یو ته صحیح او بل ته ضعیف ویل کفايت نه کوي، که په دغه منهچ سره لار شو، له نیم زیات ژوند به مو د اسلامي لارښونو تشن وي، بیا به

هره نظریه، فکر او مذهب د خپلو یا پرديو له خواتر برید لاندې راتللى شي او راغلي دي؛ کله دغه هجوم د پرديو له خوا په قصدي توګه ترسره کېږي او کله بیا د خپلو له خوا د ناپوهی او یا د پرديو د اغېزې له امله وي، د وروستي ډول بریدونو پېچلتیا او خطر په دې کې زیات دی چې دوی دغه کار د دفاع، پاکونې او سوچه کوونې په نوم کوي او دېر یې په پوره اخلاص ترسره کوي.

اسلام او د اسلام ټولې شمولی برخې یونه یو وخت تر دغه ډول بریدونو لاندې راغلي دي، وروستي ډول یې چې مور یې په خپلو سترګوننداره کوو او په دېره سپین سترګي ترسره کېږي، هغه یې په اسلامي فقہی تراث نیوکې او بریدونه دی چې زیاتره یې د همدغه اسلام منوونکو له خوا ترسره کېږي، لړ پخوا دا کار مستشرقینو ترسره کاوه، د هغوي اصلی څېره مسلمانو علمماو لوڅه کړه، ټولې پونستني او شکونه یې چې د دوی له خوا پا�ل شوي وو داسې څوab کړل چې یو شمېر مستشرقینو پرې په خپله هم اعتراض وکړ.

د نوي برید نښه تر دېره اسلامي فقه او د اسلامي امت د علماءو نظریاتي او اجتہادي تراث دي، مور دا نه وايو چې د علماءو نظریات او اجتہادي تراث سلسله درست او حق دي؛ بلکې د دوی ټولې هڅې د ستایلو دي او مور ته یې د دغه دین تطبیق ممکن کړي دي.

د اجتہاد له تکي سکاري چې زموږ اسلامفو په پوره متانات، علمي جهد او اخلاص سره دغه دین تشریح او تفسیر کړي دي؛ دا نو طبیعي ده چې کله به حق ته رسپدلي وي او کله نه! خو په دواړو صورتونو کې ماجور دي، خه چې دلته د پونستني په ډول مطرح کېږي هغه دادي چې د سلفو یو غوره عالم چې دولس سوه کاله یې

دا ملکه او ورتیا هم ورکړې و هچې په تول دین عبور ولري او تر ممکن حده یې په نتایجو، علتونو، مقاصدو او حکمتونو کې نظر خپور وي.

۳. مزاجي تعامل:

د هرې خطاء او اشتباه او هر فن او تخصص د ارزولو لپاره ځانګړي معیارونه دي، تودو خه په مترنه اندازه کېږي او Ҳمکه په ترمامیتر نه گرځي! له همدغه ځایه پوهېږو چې هر تخصص ځانته او ځانګړي معیارونه او تلې لري، دلته په فقهی تراث برید کوونکي له خپل مزاج او یا که ووايو د خواهش او غریزو خروپېږي، دوي که لې هم د اصولو او ضوابطو پابند وي، کله یې هم دا کار نه ترسره کاوه، ځکه هغه وخت به دوي پوهېدل چې فقهی چوکات او مزاجي غوښتنې سره دوه بېل او جلا شیان دي او دواړه په یوبل کې ګډول او تېرول غش او دوکه ده.

دلته یوه یادونه ضروري ده چې علمي او اصولي بحثونه چې د همدغه اصولو او معیارونو په چوکات کې ترسره کېږي یوازې درست نه؛ بلکې اړین دی او دا کار فقهاء او په ډېر غوره شکل ترسره کړي ده او د همدغه علمي او اصولي اختلاف په نتیجه کې دومره پراخ فقهی تراث لرو الحمد لله؛ که اوس هم په یوه مسئله کې دغه ډول تحقیق او ریسرچ کېږي، اسلام یې یوازې بشه نه بلکې مطلوب عمل ګني، البتہ دا کار به هغه خوک ترسره کوي چې اهلیت او صلاحیت یې ولري.

تاسې که لې د خپل مزاج خخه تېر شوئ او دغه تراث مو د دین برخه وګنه بشه نه خپله پوه شئ چې په خومره اشتباه کې پرپوتي یاست.

دلته فقط د دغه درې لاملونو لنډه یادونه وشه او ده ځکه چې په بنستي لحاظ د اسلامي فقهی تراث سره دغه ډول ناوړه چلنډ د همدغو لاملونو په نتیجه کې پیل شوی ده، اما اوس خو زیاتره بریدګر د محترم استاد له خولې او د محترم استاد په راندې تقليید کې دا کار ترسره کوي کنه د ډېر کم خلک خپل دماغي - بشه یا بد - محصول لري نور نو زیاتره یې په کورکورانه (ناسنجیده) شکل دا کار ترسره کوي.

الله متعال دې موږ تول په حقه او سالمه لاره روان کړي.

د اسلام د شمول او عموم خبره چېرته وي؟

د دغه کار لپاره داسي یو منهج ته اړتیا ده چې د نن خبره د پرون تردید ونه کړي او د سبا خبره مومن د پوښتنې لاندې رانه ولی، فقهی منهجونو یوازې همدغه کار کړي ده، دوي خوڅه د خپل کوره نوې وحیې نه ده را وارد کړې چې سړۍ پرې شکمن شي.

۲. انارشیزم یا نامنهجیت:

دويمه بلا چې خلکو ته پر اسلامي فقهی تراث د بريد، جرأت ورکوي، هغه د دوي سره د منهجیت نه شتون ده، زموږ هدف دانه ده چې دوي بلکل د خپل عمل د اثبات او د بل د تردید لپاره کومه تګلاره نه لري، بلکې دغه تګلاره چې دوي اختيار کړي ده کامل او سالم منهج یې نشو بللى، د دې خبرې ډېر دلایل شته چې ولې دغه د دوي تګلاره سالم او کامل منهج نه ده؟ دا بل بحث ده چې د دوي منهج پوره او دقیق وڅېړل شي، نېټ او نابې پې سره بېلې شي او د تکمیل لارې یې په ګوته شي.

دلته یوازې دومره یادونه کوو چې دوي چې د کومې لارې د تعقیب هڅه کوي هغه یوازې د سلفو علماء او مجتهدینو د کاري یوه برخه وه او هغنو دغه کار د اسلامي فقهی په څنګ کې ترسره کاوه؛ نه د ضد او نقیض په څېړ. د ناسلامتیا او نه تکمیل بل اړخ یې دادی چې دغه دین به بشه د ژوندانه د ډېر برحه کې لارښوونه ولري، دا نیمګړتیا د دین نه ده؛ بلکې د هغه منهج ده چې دوي یې د تطبیق لپاره اختياراوي.

د دین د پوره او هر وختی تطبیق لپاره یو داسي منهج ته اړتیا ده چې پنځوں زره کاله وروسته هم د سختې معاضلي د حل توانمندي ولري، هغه خه چې نن معماښکاري سبا ته په حقیقت بدلېږي یو سالم منهج کولای شي چې سره له نه دغه ډول معماوو ته حل او حکم پیدا کړي.

زموږ فقهاء او دغه کار ترسره کړي ده، خدای دې ورته ددغه لوی کار ستړه بدله او انعام ورکړي، موږ یې له تشکری خخه هم ناتوانه یو؛ دوي د ډېر ستریا وو او هڅو وروسته توانيډلي چې دغسې سالم او کامل منهجونه راځرګند کړي، له دغه هڅو سره الله متعال دوي ته

کې د اسلامي شريعت په رنما کې بشودل شوي دي په دقيق دول سره وڅېړل شي او وروسته د همدي وسائلو په اساس حکم صادر شي او حق حقدار ته وسپارل شي، بې عدالتی او بې انصافي له منځه لاره شي نوبې له شکه چې په همدي ټولنه کې د وګرو د اخروي سعادت او کاميابي سربېره بې شمېره فردي او ټولنيزې گتمې هم منځته راخي، خو که خدای مه کړه په اسلامي ټولنه کې شرعی احکام عملی نشي له شک پرته د اخروي بد بختيو سربېره دېر فردي او ټولنيز کړاوونه هم رامنځته کولای شي.

نو پاس کربنوته په کتلومې وپتيله چې په لنډه توګه د اثبات وسائلو له جملې خخه معاصر قرائنا تر بحث لاندې ونیسم، خود دې موضوع (قضاء او معاصر قرائنا) اهمیت په اصل کې هماغه په اسلام کې د قضاء اهمیت ته راجع کېږي، لکه خومره چې په اسلام کې قضاء له خاص ارزښت خخه برخورداره ده، په همدومره اندازه تر قضاء پوري متعلق بحثونه د اهمیت وړ دي چې له هغو خخه معاصر قرائنا هم دي.

د قضاءتعريف

الف: قضاء په لغت کې:

قضاء په لغت کې حکم او فيصلې ته ویل کېږي لکه خنګه چې په عربي محاوره کې ویل کېږي (قضى يقضى قضاء فهو قاض) (السان العرب (٧٤٣/٢). دا چې قضاء د مشترک لفظي الفاظوله جملې خخه ده چې ګن شمېر معناوو ته شاملېږي چې د هغوله جملې خخه یې ځینې دا دي. الموسوعة الفقهية (٣٣/٢٨٢).

۱- قضاء د أداء په معنی سره ده: لکه د الله (جل جلاله) دا قول چې فرمایي: [فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكُكُمْ] سوره البقره آيت: (۲۰۰) أۍ أديتم

۲- قضاء د اتمام او اکمال په معنی سره ده: لکه د الله (جل جلاله) دا قول چې فرمایي: [فَلَمَّا قَضَى مُوسَى الْأَجَلَ]

قضاء او معاصر قرائنا لومړۍ برخه

ترتیب کونکی: مولوی ذبیح الله «سیلاب»^۱

إن الحمد لله، نحمده ونستعينه ونستغفره، وننحوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا، من يهدده الله فهو المهتدى، ومن يضلله فلن تجد له ولیاً مرشدًا.
أما بعد!

ښکاره ده چې په اسلامي ټولنه کې د مسلمانانو شتون په حقیقت کې د یو واحد بدن سره تشبيه شوي دي یعنې: کله چې د بدن یو غېري ته کوم تکلیف ورسېږي نور غېري هم په درد او تکلیف کې ورسره ملګري وي، نو د همدي اهدافو د تحقق په خاطر اسلامي شريعت هنځه احکام مور ته بیان کړي دي کوم چې په ټولنه کې د وګرو تر منځ اړیکې په بنه توګه تنظیموی چې په ټولنه کې د هغې په عملی کولو سره هر انسان په اسانی سره کولای شي د برياليتوب هغه وروستي پراو ته ځان ورسوی کوم چې د بشري کرامت د غوبنستونه دلې خخه دي.

لکه خنګه چې په اسلام کې د قضائي نظام د اهمیت او ارزښت په اړه ښکاره ده چې د مسلمان انسان د دنیوي سعادت او نیکمرغی سره خنګ کې اخروي کاميابي هم له ځانه سره لري، نو کله چې په انساني ټولنه کې د وګرو تر منځ قضائي احکام د اسلامي شريعت مطابق پلي شي او هغه وسائل چې د اثبات لپاره په محکمو

^۱ د میدان وردګ ولايت د بناري محکمې د مدنی دبوان محور

يعني: د الله تعالى په حکم سره د دوو خصمينو ترمنځ د
خصومت ليرې کولو ته قضاء ويل کيږي.

٤- حنابله ووي ډاسي تعريف کړي دي: الإلزام بالحكم الشرعي وفصل الخصومات. مطالب أولي النهى في شرح
غاية المنتهي: (٤٥٣/٦).

يعني: د خصومتونو ليرې کول او په شرعی حکم الزاملو
ته قضاء ويل کيږي.

٥- معاصر و علماء وي ډاسي تعريف کړي دي: هو الحكم بين الخصومات بالقانون الإسلامي بكيفية مخصوصة.
بدائع الصنائع: (٤/٧)، تبصرة الحكام (٨١/١)، مطالب أولي
النهى في شرح غاية المنتهي (٤٥٧/٦).

يعني: په ځانګړي کيږيت په اسلامي قانون سره د
خصومتونو ترمنځ حکم کولو ته قضاء ويل کيږي
د قاضي تعريف:

القاضي القاطع للأمور المحكم لها ومن يقضي بين الناس بحكم الشرع ومن تعينه الدولة للنظر في الخصومات والدعوى وإصدار الأحكام التي يراها طبقاً للقانون ومقره الرسمي إحدى دور القضاء. المعجم الوسيط (٧٤٣/٢)، القاموس الفقهى لغة واصطلاحاً: (٣٠٥/١).

ثباهه: قاضي هنجه شخص ته واي چې په خپلو تولو امورو کې قاطع حکم کوي، هنجه خوک دي چې د خلکو ترمنځ د شرعی حکم مطابق فيصله کوي، هنجه چاته واي چې د دولت له لوري ددي لپاره مقرر شوي وي چې په خصومات او دعوى گانو کې نظر ورکړي او د قانون مطابق حکم صادر کړي او په رسمي توګه د قضاء په دور کې د دولت له لوري گمارل شوي وي.

د قضاء مشروعيت:

په تولنه کې قضاء یواپین امر دي هره تولنه له استثناء پرته قضاوت ته اړتیا لري که هنجه اسلامي تولنه وي او یا هم غیر اسلامي، له دې وجھې اسلام په قضاء باندې حکم کړي دي.

سورة القصص آیت: (٢٩). أي أتم وأكمل.

٣- قضاء د حکم او فيصلې په معنی سره ده: لکه د الله (جل جلاله) دا قول چې فرمایي: [وَقَضَى رَبُّكَ أَلَا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ] سورة الاسراء آیت: (٤). أي حکم و أمر.

٤- قضاء د پیدايبست او تقدير په معنی سره ده: لکه د الله (جل جلاله) دا قول چې فرمایي: [فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ] سورة فصلت آیت: (١٢).

يعني: په دوه ورخو کې په اووه آسمانونه پیدا کړل.

٥- قضاء د عهد او وصیت په معنی سره ده: لکه د الله (جل جلاله) دا قول چې فرمایي: [إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ] سورة القصص آیت: (٤٤).

يعني: کله چې موږ له موسى عليه السلام سره عهد وکړ او توصیه مو وکړ.

٦- قضاء د عمل په معنی سره ده: لکه د الله (جل جلاله) دا قول چې فرمایي: [فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ] سورة طه آیت: (٧٢). يعني: ستا چې څه خوبه وي هنجه وکړه.

په شرعی اصطلاح کې قضاء دېر تعريفونه لري چې عبارت دي له:

١- احنافو ډې ډاسي تعريف کړي دي: ولاية الفصل في الخصومات وقطع المنازعات على وجه مخصوص. بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع: (٢/٧).

يعني: په ځانګړي توګه د خصومتونو ليرې کول او د منازعاتو له منځه وړلوا ته قضاء ويل کيږي.

٢- مالکيانو ډې ډاسي تعريف کړي دي: بأنه الإخبار عن حکم شرعی على سبيل الإلزام به. تبصرة الحكام في أصول الأقضية ومناهج الأحكام: (١٢/١)..

يعني: په الزامي توګه د ډیوه شرعی حکم څخه خبر ورکولو ته قضاء ويل کيږي.

٣- شافعيانو ډې ډاسي تعريف کړي دي: هو رفع الخصومة بين الخصميين فأكثر بحکم الله تعالى. حاشية قليوبي وعميرة: (٢٩٥/٤).

او حینې ياران يې د قاضي په توګه له مدینې منوري خخه بیرون روان کړل چې د هغې له جملې خخه معاذ بن جبل رضى الله عنه و چې یمن ته يې د قاضي په حيث لېږلی و:

اَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْخَسَنِ بْنُ فُورَكَ، أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ، أَنَا يُونُسُ بْنُ حَبِيبٍ، أَنَا أَبُو دَاؤِدٍ، أَنَا شَعْبَةُ أَخْبَرَنِي أَبُو عَوْنَى الثَّقَفِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ الْخَارِثَ بْنَ عَمْرِو، يُحَدِّثُ، عَنْ أَصْحَابِ مَعَاذَ مِنْ أَهْلِ حِمْصٍ قَالَ: وَقَالَ مَرَّةً عَنْ مَعَاذَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا بَعَثَ مَعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ قَالَ لَهُ: «كَيْفَ تَقْضِي إِذَا عَرَضَ لَكَ قَضَاءً؟» قَالَ: أَقْضِي بِكِتَابِ اللَّهِ قَالَ: «فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فِي كِتَابِ اللَّهِ؟» قَالَ: أَقْضِي بِسُنْنَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فِي سُنْنَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟» قَالَ: أَجْتَهَدْ بِرَأْيِي وَلَا أُلُوْ قَالَ: فَضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَقَ رَسُولُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمَا يُرِضِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» السُّنْنَ الصغير للبيهقي: (٤/١٣٠)، د حديث شمیره: ٣٢٥٠.

ژباره: رسول الله (صلی الله عليه وسلم) چې کله معاذ بن جبل رضى الله عنه یمن ته د قاضي په حيث لېږا! رسول الله صلی الله ورتہ وویل: ته به څنګه قضاء کوي؟ معاذ بن جبل رضى الله عنه ورتہ وویل: په هغوه خه به قضا کوم چې په کتاب الله کې دي، رسول الله (صلی الله عليه وسلم) ورتہ وویل: که دې په کتاب الله کې پیدا نه کړل؟ هغه ورتہ وویل: د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) په سنتو به قضا کوم، رسول الله (صلی الله عليه وسلم) ورتہ وویل: که دې د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) په سنتو کې پیدا نه کړ؟ هغه ورتہ وویل: اجتهاد به کوم او په اجتهاد کې به تقدير نه کوم، معاذ بن جبل رضى الله عنه وویل: رسول الله (صلی الله عليه وسلم) په سينه باندي ووھلم او وویل: ټول ثناء او صفت هغه الله (جل جلاله) لره دي چې موافق يې کړ د رسول

د قضا مشروعيت په قرآنکريم کې:

د الله (جل جلاله) دا قول چې فرمایي: (يَا دَاؤُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَبَعِ الْهَوَى فَيُبَلِّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضْلُلُونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ) سورة ص آيت: (٢٦)..

ژباره: (موږ هغه ته وویل) "اې داؤده! موږ ته په حکمه کې خلیفه ګرځولی يې، له دې کبله ته د خلکو په منځ کې په حقه حکم وکړه او د نفسی غوبښتنې پیروی مه کوه چې هغه به تا د الله تعالى له لارې خخه واپوی. کوم کسان چې د الله تعالى د لارې خخه بې لارې کېږي په یقیني ډول د هغو لپاره سخته سزا ده، خکه چې د حساب ورڅي هېره کړې ۵۵. او همدارنګه الله تعالى فرمایي: [وَإِنْ حَكْمُ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَبَعْ أَهْوَاءَهُمْ]. سورة المائدہ آيت: (٤٩). ژباره: نو (اې محمد (صلی الله عليه وسلم)] ته د الله له نازل کړي قانون سره سمه د دې خلکو د چارو فيصله وکړه.

د قضا مشروعيت په احادیثو کې:

رسول الله (صلی الله عليه وسلم) په پاک او شريف نفس سره د خلکو ترمنځ دا امر عملي کړ او په دې اړه متعدد احادیث روایت شوي دي چې د هغې له جملې خخه حینې دا دي: . عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ: إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ؛ فَلَهُ أَجْرٌ، وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ، فَلَهُ أَجْرٌ". صحيح الإمام البخاري (٤/٣٢٩) د حديث شمیره: ٣٧١٨.

ژباره: رسول الله (صلی الله عليه وسلم) فرمایي: هغه وخت چې حکم حکم کوي او اجتهاد وکړي بیا حق ته ورسپړي ده لپاره دوه اجرونه دي او کله چې حکم کوي او اجتهاد وکړي او په اجتهاد کې خطاء شي ده لپاره یو اجر دي.

پېت شي سره پیوسته وي او په هغې باندي دلالت کوي.
۳- محمد عميم الإحسان المجددي البركتي په خپل
كتاب التعريفات الفقهية کې داسې تعريف کړي ده:
القرینة: ما يدل على المراد من غير كونه صريحاً.
التعريفات الفقهية: (ص/١٧٣).

يعني قرینه هغه خه ده چې په یوه شي باندي دلالت
کوي په داسې شکل سره چې صريح نه وي.

وروسته له تعريفاتو خخه دا بنکاره کېږي چې له قرینو
خخه مراد هغه نښاني او علامې دی چې پر موجوديت
سره یې د یوه شي پر شتون یا نه شتون باندي استدلال
کېدای شي، لکه یو غلاشوي مال چې د چا په کور کې
پیداشي نو داسې استدلال کېږي چې غلاکوونکي یې
همدا کس دی، یا دا چې غله سامان په امانت ورکړي
دي او یا دا چې د کور خاوند ممکن له غله خخه دا
سامان اخيستي وي، او س پونتنه دا ده چې آیا د حکم
په صادرولو کې قرائن دقضاء په قانون کې د نفي او با
اثبات له وسائلو خخه ګنډ کېږي او کنه تر خو قاضي ته
دليل مستند شي؟ او دا چې په اسلامي شريعت کې یې
مشروعیت موجود دی او که نه؟ اصلی خبره دا ده چې
په اسلامي شريعت کې قرائنو ته اعتبار ورکړل شوي دي
او په هغه باندي یې احکام مرتب ګنډي دی او هدر یې
نه دي ګرځولي؛ ئکه چې اسلامي شريعت په اصل کې
په هغو باندي چې صحیحه قرینه موجوده وي مهمل نه
دي ګرځولي او نه یې حاصله نتيجه مهمله ګرځولي، او په
همدي اساس باندي په اسلامي شريعت کې هم قرائنو
ته اعتبار ورکړل شوي دي:

د قرائنو مشروعیت په قرآنکریم کې:

په توله کې قرینه یو روا عمل دي، الله جل جلاله د
یوسف عليه السلام په کيسه کې فرمایي: وَجَاءُوا عَلَى
قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلْتُ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَرَّ
جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ. سوره یوسف آيت

الله (صلی الله عليه وسلم) استازی په هغه خه چې د
الله رسول (صلی الله عليه وسلم) پرې رضا کېږي.
او همدا رنګه د قضاء په مشروعیت باندي قول امت
اجماع کړي ده ئکه د خلکو ژوند له قضاء پرته نه ترسره
کېږي نو په همدي خاطر دا فرض کفائي امر دی لکه
جهاد او امامت. المعني: (٣٤/٩).

د قرینې تعريف:

قرینه چې جمع یې قرائن راخي او د قضاء په شان د
مشترك لفظي الفاظو له جملې خخه ده چې ګنډ
معانيوو ته شاملېږي چې د هغو له جملې خخه یې ځيني
دا دي:

۱- قرینه د النفس په معنا سره راخي: لمقارنتها الانسان
و ملازمتها له.

۲- قرینه د الزوجة په معنا سره راخي: لأنها تقارن الزوج
و تلازمها.

۳- قرینه د اذن په معنا سره هم راخي ئکه چې دا یو أمر
دي چې مقصود ته اشاره کوي او یا داسې یو امر دی چې
له استعمال پرته په یوه شي باندي دلالت کوي. لسان
العرب لابن منظور: (٣٣٦/١٣) القاموس المحيط: للفيروز
أبادي (٢٥٩/٤) المصباح المنير: للمقربي (١٥٩/٢).

په اصطلاح کې د قرینې تعريف:

په شرعی اصطلاح کې هم قرینه ګنډ تعریفونه
لري:

۱- الجرجاني په خپل كتاب التعريفات کې قرینه
داسې تعريف کړي ده: أمر يشير الى المطلوب.

التعريفات (١٧٤/١)

يعني قرینه هغه امر دی چې مطلوب ته اشاره کوي.

۲- مصطفى الزرقا په خپل كتاب المدخل الفقهی العام
کې داسې تعريف کړي ده: القرینة: كل أمارة ظاهرة
تقارن شيئاً خفياً فتدل عليه. المدخل الفقهی العام:
(٩٣٦/٢).

يعني: قرینه هر هغه بنکاره او ظاهره نښه ده چې د یوه ۱۸.

يعني كوندي د خپل ئان په اړه احقي دي له ولی خخه، او پېغلي به د ئان په اړه اجازه کوي او خاموشي يې اجازه گنيل کېږي.

په دې حدیث شریف کې د پېغلي خاموشي د نکاح په اړه باندې رضایت گنيل شوی دي، د پېغلي د خاموشۍ له کبله د دي په رضایت باندې شهادت ورکول جواز لري او دا یوقوي دلیل دي د دي لپاره چې په قرائنو باندې حکم کول جواز لري. الموسوعة الفقهية (١٥٧/٣٣)

د قرائنو ډولونه:

په اسلامي فقه کې قرائن مختلفو ډولونو ته تقسيم شوي دي:

اول: نصي قرائن:

هغه قرائنو ته ويل کېږي چې د کتاب الله او سنت رسول الله (صلی الله علیه وسلم) په نص سره ثابت وي او شريعت د یوه شي لپاره نبسانه گرځولي وي، لکه د مشروعيت په بحث کې مو چې ترې يادونه وکړه چې د پېغلي سکوت او خاموشي چې د نکاح اړوند موضوع کې په رضایت دلیل گنيل شوی او د یوسف عليه السلام ډورونو په دروغجن گنلو باندې په وينه لړل شوی جور قميص او يا هم د یوسف عليه السلام په کيسه کې د یوسف عليه السلام د قميص خيري کېدل د شا له لوري، چې د یوسف عليه السلام په صدق او د عزيز د مېرمنې په کذب باندې دلالت کوي.

دوهم: فقهی قرائن:

دا هغه قرائن دي چې فقهاء رحمهم الله تعالى په خپل اجتهاد سره استنباط کړي وي او په هغې سره يې په دېرو احکام کې استدلال کړي دي، لکه رکاز: که چيرته په دې باندې د مسلمانانو نبسانه وي لکه د شهادت کلیمه، نو دا خزانه گنيل کېږي او که چېرته د صلیب نبسانه يا هم دروم د پادشاهانو خخه د یوه تصویر او یانوم پرې ليکل شوی و دا رکاز گنيل کېږي مجموعه الرسائل ابن

عبدین (١٢٧/٢) معین الحکام (ص ١٦٦).

ژباره: او هغوي د یوسف عليه السلام قميص د درواغو په وينه لړلی، له ئانه سره راوړي و. د دي په اورېدلود هغونه پلار وویل: بلکې ستاسي نفس ستاسي لپاره یو لوی کار اسانه کړ. بشه نو صبر به وکړم او په بشه شان به يې وکړم، کومه خبره چې تاسي غوټه کوئ پر هغې باندې له الله خخه مرسته غوبستل کېدای شي.

امام قرطبي رحمه الله تعالى په خپل تفسير کې ويلي دي فقهاءو د دي آيت کريمه پر اساس د نبسانو او علاماتو په کارولو او په فقهې مسائلو کې د هغې په کار اچولو لکه قسامه او نورو لپاره استدلال نیولی دي ټول په دي باندې متفق دي چې یعقوب عليه السلام د زامنو د دروغو په اړه د لباس سلامتي او نه خيرېدل دلیل نیولی و حکه چې د یعقوب عليه السلام زامنو په وينو لړلی قميص د خپلې رېښتینولی لپاره علامه او نبسانه گنله، نو الله جل جلاله دا نبسانه، نبسانه د تعارض گنلي چې هغه سلامتوالي د قميص دي بدون له دي چې خيرې شوی وي، حکه چې دا ممکنه نده چې یوسف عليه السلام دي قميص هم اغوستي وي او لپوه د هم خورلې وي خو بيا يې دي هم قميص جور پاتې وي، نو یعقوب عليه السلام د قميص د جوروالي له کبله استدلال وکړ د دوي په دروغجن کېدو باندې، نو علماء کرام په دي آيت کريمه باندې د قرینې په صحت باندې او اعمال باندې په دېرو فقهې مسائلو کې استدلال کوي. الموسوعة الفقهية (١٥٦/٣٣).

د قرائنو مشروعيت په احاديثو کې:

د قرائنو موجوديت او اثبات په ګن شمېر احاديثو کې هم راغلې دي لکه رسول الله صلی الله علیه وسلم چې فرمایي: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ، عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ أَبْنَ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْأَئِمَّةُ أَحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيَّهَا، وَالْبِكْرُ تُسْتَأْمَرُ فِي نَفْسِهَا، وَإِذْنُهَا صَمَاتِهَا" مسنن الإمام أحمد بن حنبل (٧٢٨/٣) إسناده صحيح على شرط الشيفين.

چې په همدي اړه باندې اداري اصولنامې په دوو تبصرو کې د مجلة الاحکام، معین القضاة او درر الحکام ته په حواله سره د قاطعه قرینې دا سې مثال وړاندې کوي:
که خوک له کوره را ووت او احوال یې پړیشان او ترسان و په لاس کې یې په وینو کړه چاره وي په کور کې بل شخص هم نه وونو که په دغه ئای کې وروسته د دې شخص له راوتلو نه په چاره وژل شوی کوم مقتول خرګند شي نو موجوده وضعیت د دې شخص په قاتلواли قاطعه قرینه ۵۵. او همدارنګه: که کوم شخص په خپل کور کې بل سپری را ونیسي وي ۋۇنى او اظهار وکړي چې مقتول شخص فاسق يا غل يا زانی ووله دې سببې می د مباشرت په حال کې هغه ووازه، يا زما کورته زما د وژل لو لپاره راغلى، نو دې ولیدل شي که مقتول په رینبنتيا سره په جرائم، فسق، غلا شهرت درلود نو دا شهرت قاطعه قرینه ۵۵. اداري اصولنامه د (۱۷۲) مادې تبصرې

دوهم: ضعیفه قرائنا:

دا هغه قرائنا دی چې اثبات د عکس قبلوي او دليل مرجح او قوي کوونکې وي له هفو خه سره چې مل وي، په دې قرینه باندې په تنها ډول سره اعتماد نه شي ټپدلاي، بلکې یو بل دليل ته محتاج وي تر خو حکم ورباندې مرتب شي. لکه د خاوند او بسخې چې د کور په سامان کې نزاع رامنځته شي، هر یو یې دعوى کوي خو یو یې هم د خپلې د ادعاء د ثبوت لپاره شاهدان ونه لري، دواړه ذوالید هم وي، او لاس درلودل د ملک لپاره یونسکاره قرینه ګنل شوې ۵۵، خوله دې قرینې سره یوه بله قرینه هم باید ملګري شي، ترڅو په دې دلالت وکړي چې د کور کوم سامان د خاوند او کوم د بسخې دې چې هغه قرینه مناسبوالی دې، چې د هره یوه خاوند او بسخې قول ته ترجیح ورکوي په هفو خه کې چې ورسره مناسب وي، نو دې قرینې د موجودیت له کبله حکم کېږي د خاوند لپاره په هفو خه کې چې د خاوند سره مناسب وي لکه لوړۍ، هغه کالي چې د نارینه وو لپاره وي، سلاح او

دا حکم په دې موجود شي باندې په قرینه کېږي چې دا رکاز دی او که خزانه.

درېيم: قضائیه قرائنا:

دا هغه قرائنا دی چې قاضي یې په خپل فطانت او ذکاوت سره د طرفينو خخه د دعوى او دفعې اورېدلو په وخت کې استنباط کوي او د وقائعو د اثبات په اړه یې دليل ګرځوي. المدخل الفقهی العام (۹۲۹/۲).

څلورم: عقلی قرائنا:

دا هغه قرائنا دی چې په مابین د قرینې او مدلول کې یې نسبت ثابتوي او عقل تل پري دلالت کوي، لکه د متهم سره د غلا شوي مال موجودیت چې په غلا باندې دلالت کوي. المدخل الفقهی العام (۹۳۶/۲).

پنځم: عرفی قرائنا:

دا هغه قرائنا دی چې نسبت په مابین د قرینې او مدلول کې یې قائم په عرف او عادات سره وي. لکه د یو مسلمان کس له لوري د لوی اختر خخه لې مخکې د پسه اخیستل چې په اوضحيه باندې دلالت کوي. خو په مابین د عرفی قرینې او مدلول کې دانسبت غیر ثابت دی او دا کله، کله بدېدای هم شي لکه یو مسلمان کس چې د لوی اختر خخه لې مخکې پسه واخلي اما د اوضحيې نیټ یې نه وي کړي. المدخل الفقهی العام (۹۳۶/۲).

د قوت او ضعف له مخې د قرائنو ډولونه:

اول: قرائنا قاطعه:

مجلة الاحکام العدلية په (۱۷۸۱) ماده کې دا سې تعریف کړې ده: **القرینة القاطعة هي الأئمة البالغة حدة اليقين.** مجلة الاحکام العدلية (۱۷۸۱) المادة. او همدا راز د اسلامي امارت د اداري اصولنامې په ۱۷۲ ماده کې دا سې تعریف شوې ۵۵: قاطعه قرینه هغه شي دې چې له لارښونې خخه یې د اصل موضوع استفاده کېدای شي او د قاطع والي په صورت کې د یقین حد ته رسپری او مجھول کار معلوموي. د اسلامي امارت اداري اصولنامه (۱۷۲) ماده.

الاحکام العدلية، دررالحكام، رد المحتار او همدارنگه د اسلامي امارت اداري اصولنامي په شان په ډپرو کتابونو کې بحث شتون لري.

ليکلي اسناد په دوه ډوله دي يو: رسمي اسناد، دوهم: عرفی اسناد.

اول: د رسمي سند: د اداري اصولنامي په ۱۵۰ مه ماده کې رسمي اسناد داسې تعریف شوي: عبارت دي له هغو اسنادو خخه چې رسماد هغود مخصوصو مؤظفينو په تصدیق او لاسلیک رسپدلي او خاتمې يې مومندلي وي. دوهم: عرفی سند: لکه خنګه چې له نوم خخه يې بسکاره ۵۵، هغه اسناد دي چې عرفا د ټولنې د خلکو ترمنځ په وړئینو مراوداتو کې د عرفی مراوداتو او راکړې ورکړې په اساس وي.

په ليکلي سند باندي د عمل کولو د مشروعیت په اړه په قرآنکریم کې د مدایني آیت کریمه او په احادیثو کې د وصیت حديث شریف او د رسول الله صلی الله علیه وسلم فعلى سنت چې د روم پادشاه هرقل ته يې ولیبره دلالت کوي، د دې په شان په حنفي فقه کې کتابت لکه د خطاب په شان ګنبل شوي چې د مجلة الاحکام العدلية په (المادة ٦٩) کې داسې ليکلي دي: الكتاب كالخطاب، كلہ چی یو انسان خبری کوي کله، کله سھواً په یوه شي باندي تلفظ کوي او په خبرو کې غلطیبی يا توکې او خوش طبیعی کوي خو په ليکلو کې بیا زیات فکر کوي په معنا او مقصود کې يې هم زیات فکر کوي. حاشیة ابن عابدين (٤٣٧/٥) الطروق الحكمية لابن القیم (ص/٢٠٧). نو کتابت د اثبات لپاره یوه له قوي قرینو خخه ګنبل کيربي او په هغې باندي عمل کيربي خاصتاً په هغه وخت کې چې بل کوم دليل ورسره معارضه وي. کشاف القناع للبهوتی (٢٧٤/٤) الطروق الحكمية لابن القیم (ص/٢١).

پاتې په راتلونکې ګنه کې

نور... او حکم کيربي د سخنچه لپاره په هغه خه کې چې د بنحو سره مناسب وي لکه: ګانه، او زیورات او یا هغه قمیصونه چې د سخنچه سره مناسب وي او نور...

په قرائنو باندي د عمل کولو لپاره شرائط:

فقهاءو و رحمهم الله تعالى په قرائنو باندي د عمل کولو او د اثبات لپاره د حجت ګنبلو په موخه خو شرائط وضع کړي دي:

اول: قرینه به قاطعه وي ټکه په حنفي فقه کې قاطعه قرینه سبب د حکم ګنبل شوي. مجلة الاحکام العدلية المادة ١٧٤٠. رد المحتار لابن عابدين (٢٩٨/٤) المدخل الفقهي العام (٩١٩/٢). يعني علم الطمأنیه به افاده کوي. القضاء بالقرائن المعاصر (ص/١٩١).

دوهم: له قرینې سره به بله قرینه او یا دليل چې ترې قوي وي معارض نه وي. الاثبات بالقرائن، (ص/١٠٧).

درېیم: قرینه چې کله هم قرینه ګنبل کيربي دا به په أمر د قاضي سره وي يعني داسې قاضي چې هغه د خلکو په احوالو باندي پوه وي. ضوابط الحكم بالعقوبة و تنفيذها في الشريعة الاسلامية (ص/٢٩٨).

څلورم: په قرینه باندي عمل هغه وخت کيربي چې د اثبات لپاره نور وسائل لکه اقرار او شهادت نه وي موجود. القضاء بالقرائن المعاصر (ص/١٨٩).

دا چې په اسلامي شريعت کې قرائن د اعتبار وړ ګنبل شوي دي او د مذاهبو په کتابونو کې يې په اړه ګن شمېر مسائل شتون لري چې د قرائنو په اړه يې بحث کړي او هغه يې د اثبات لپاره یوه وسیله ګرځولي ۵۵، نو په همدي اساس باندي په لنډه توګه دغه قرائن تر بحث لاندي نيسو:

ليکل شوي اسناد:

د فقهاءو له نظره اسناد د وسائلو د اثبات په توګه پېژندل شوي دي، په فقهی کتابونو کې اسناد د قاضي د حکم سبب او د اثبات وسائل کېدلی شي په دې شرط چې له تزویر خخه به خالي وي، چې په دې اړه په مجلة

الله تاسی ته فتوی درکوی.
د افتاء اصطلاحی معنی: د فقهاؤو له انده افتاء عبارت ده له: د الله تعالی د حکم خبر ورکول په شرعی دلیل سره، مگر موږ دا غوره ګنو چې له دې تعریف سره دا هم زیات شي «په اجتهاد سره د الله د حکم خبر ورکول له شرعی دلیل خخه د هغه چا لپاره چې پوښتنه یې کړې وي، حکمه د الله تعالی د حکم خبر ورکول پرته له پوښتنې خخه بشودنه ده نه فتوی او خبر ورکول سره له پوښتنې پرته له کومې واقعې خخه دا بیا تعليم دی نه افتاء.»

قضاء: قضاء په لغت کې لزوم ته وايی دې وجې نه حاکم ته قضی وايی، ددې جمع أقضیة رائحی او د قضیة جمع قضایا رائحی، قضی یقضی په کسرې په معنی د حکم سره دی، الله تعالی فرمایي: وقضی ربک الاعبدوا الا ایاه وبالوالدین احساناً. الآیة^۲ په دې آیت کې قضاء په معنی د حکم سره ۵۵. همدارنگه قضاء په معنی د صنع او تقدیر سره ده، لکه په دې آیت کې: فقضاهن سبع سمواتِ فی یومین^۳ الآیة. کله په معنی د ابلاغ سره وي لکه په دې آیت کې: وقضينا لى بني اسرائیل فی الكتاب الآیة.^۴

قضاء په اصطلاح د شرعی کې مختلفې معناګانې لري: ابن نجیم(رحمه الله) په البحرالرائق کې ویلي دی: قطع الخصومات وفصل المنازعات^۵. قاضی د حق بیانونکی، د جګړې ختمونکی او د باطل محوه کوونکی وي. علامه کاسانی(رحمه الله) په بدائع الصنائع کې ویلي دی: القَضَاءُ هُوَ الْحُكْمُ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ. أبوالحسن علاء الدين علي بن خليل الطرابلسي الحنفي په «معین الحكم فیما یتردد بین الخصمين من الأحكام» کې د قضاء داسې تعریف کوي: القَضَاءُ: مَعْنَاهُ الدُّخُولُ بَيْنَ الْخَالِقِ وَالْخَلْقِ لِيُؤَدِّيَ فِيهِمْ أَوْأِرَهُ وَأَحْكَامَهُ بِوَاسِطَةِ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ.^۶

افتاء او قضاة لومړۍ برخه

مفتي محمدګل «سعید»^۱

افتاء: مصدر د افتی دی، لام یې په اصل کې یاء دی، دلسان العرب مصنف وايی: الف په ځای مویاء راوړه له دې کبله چې یاء زیاته استعمالېږي. فتیا یا فتوی دواړه اسم مصدر دی په ځای د افتاء استعمالېږي. فتوی له فتی نه مشتق د، فتی قوي خوان ته وايی ګواکي چې مفتی په خپله فتوی ورکولو باندې مستفتی قوي ګرڅوي. افتاء په لغت کې بسکاره کولو یا ظهور ته ویل کېږي، لکه چې وايی ددې فتوی یې ورکړه یعنې حکم یې ورته خرګند یا بسکاره کړ، د لغت له عباراتو خخه داسې خرګندېږي چې فتوی یواځې د پوښتنې کوونکی د پوښتنې په خواب کې استعمالېږي، دغه کلمه یوولس ځایونو کې د الله تعالی په کتاب کې راغلې ده او همدا معنی ورڅه ډاګیزه کېږي. لکه چې فرمایي: یستفتونک قل الله یفتيکم فی الکلالة.^۷

ژباره: خلک له تاخخه د کلاله په باب فتوی غواړي، ووايده

^۱- لیکوال، د دینی علومو مدرس او څېړونکی

دفتوى او قضاء ترمنخ فرق:

د قضاۓ فضیلت:

قضاء عبارت ده له لزوم والي د هغو اجتهادي مسائلو خخه
چې د دنیوي مصلحت لپاره د خلکو په مینځ کې کشمکشونه
او شخړي رامنځته کوي. او افتاء اخبار ته ويل کيږي نه
انشاء ته؛ په اخبار کې د تصدق او تکذيب دواړو احتمال
وي مګر په انشاء کې دا احتمال نه وي، قضاء به هرومره
په لفظ سره وي او افتاء په قول، فعل او اشارې سره هم
صورت مومني،^{۱۴} قرافې ددې مسئلي په اړوند داسې ويلي:
مِثَالُ الْحَاكِمِ وَالْمُفْتَىٰ مَعَ اللَّهِ تَعَالَىٰ - وَلَهُ الْمُثُلُ الْأَعْلَىٰ -
مِثَالُ قاضِيِ الْقُضَايَا يُولَيٰ شَخْصَيْنِ، أَحَدُهُمَا نَائِبُهُ فِي الْحُكْمِ،
وَالْآخَرُ تَرْجُمَانُ بَيْنِ الْأَعْجَمِينَ، فَالْتَّرْجِمَانُ يَجْبُ عَلَيْهِ
اتِّبَاعُ تَلْكَ الْحُرُوفِ وَالْكَلْمَاتِ الصَّادِرَةِ عَنِ الْحَاكِمِ، وَيُخْبِرُ
بِمَقْتَضَاهَا مِنْ غَيْرِ زِيَادَةٍ وَلَا نَقْصٍ. فَهَذَا هُوَ الْمُفْتَىٰ يَجْبُ
عَلَيْهِ اتِّبَاعُ الْأَدَلَّةِ بَعْدِ اسْتِقْرَائِهَا، وَيُخْبِرُ الْخَلَائِقَ بِمَا ظَهَرَ لَهُ
مِنْهَا مِنْ غَيْرِ زِيَادَةٍ وَلَا نَقْصٍ إِنْ كَانَ الْمُفْتَىٰ مُجْتَهِداً، وَإِنْ
كَانَ مُقْلِدًا كَمَا فِي زَمَانِنَا فَهُوَ نَائِبٌ عَنِ الْمُجْتَهِدِ فِي نَقلِ
مَا يَخْصُّ إِيمَانَهُ، لِمَنْ يَسْتَفْتِيهِ، فَهُوَ كُلْسَانٌ إِيمَانِهِ وَالْمُتَرَجِّمُ
عَنْ جَنَانِهِ. وَنَائِبُ الْحَاكِمِ فِي الْحُكْمِ يُنْشَئُ مِنْ إِلَزَامِ النَّاسِ
وَإِبْطَالِ إِلَزَامِ عَنْهُمْ مَا لَمْ يُقْرَرْهُ مُسْتَنِبِيُّهُ الَّذِي هُوَ الْقَاضِيُّ
الْأَصْلِيُّ، بَلْ فَوَّضَ ذَلِكَ لِنَائِبِهِ، فَهُوَ مَتَّبِعٌ لِمُسْتَنِبِيِّهِ مِنْ وَجْهِهِ،
وَغَيْرُ مَتَّبِعٍ لَهُ مِنْ وَجْهِهِ. مَتَّبِعٌ لَهُ فِي أَنَّهُ فَوَّضَ لَهُ ذَلِكَ وَقَدْ
أَمْتَلَ، وَغَيْرُ مَتَّبِعٍ لَهُ فِي أَنَّ الَّذِي صَدَرَ مِنْهُ مِنْ إِلَزَامٍ لَمْ
يَتَقدَّمْ مِثْلُهُ فِي هَذِهِ الْوَاقِعَةِ مِنْ مُسْتَنِبِيِّهِ بَلْ هُوَ أَصْلُ فِيهِ.

فهذا مِثَالُ الحاكم مع الله تعالى، هو ممثّلُ لأمر الله تعالى في كونه فوَّضَ إِلَيْهِ ذلِكَ، فَيَفْعُلُه بِشَرْوَطِهِ. وَهُوَ مَنْشَئٌ لِأَنَّ الَّذِي حَكَمَ بِهِ تَعِينَ، وَتَعِينُهُ لَمْ يَكُنْ مَقْرَرًا فِي الشَّرِيعَةِ، وَلَيْسَ إِنْشاؤُه لِأَجْلِ الْأَدْلَةِ الَّتِي تُعْتمَدُ فِي الْفَتاوَىِ، لِأَنَّ الْأَدْلَةَ يَحْبُبُ فِيهَا اتِّبَاعُ الرَّاجِحِ.

وههنا له أن يحكم بأحد القولين المستويين على غير ترجيح

د اسلام په مبارک دين کې د قضاۓ فضیلت او شرف له دیرو
وجھو نه حاصل دي، اوله وجه داده چې الله تعالیٰ پیغمبر
عليه السلام ته په قضاۓ امر کړي دي، الله تعالیٰ فرمایي:
انا انزلنا اليك الكتاب بالحق لتحكم بين الناس بما أراك الله^۸
بل آيت کې دي: وَانْ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا نَزَّلَ اللَّهُ إِلَيْهِ^۹ دوهمه
وجه داده چې امام مسروق(رحمه الله) (المتوفى ۶۲ھـ ق)
د قضاۓ په افضليت کې ويلي دی چې قضاۓ له جهاد في
سبيل الله سره په اجر کې برابره ده. او يوه ورخ چې د عدل
قضاۓ وکرم دا ماته د يو کال غزا في سبيل الله نه محبوب
دي. قال: لَأَنَّ أَقْضِيَ يَوْمًا بِحَقٍّ وَعَدْلًا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ سَنَةٍ
أَغْزَوْهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ.^{۱۰} همدارنګه امام زیلعي (رحمه الله)
په نصب الراية کې او ابن سعد الطبقات الکبری کې د
امام شعبي(رحمه الله) نه نقل کړي چې هغه ويلى چه امام
مسروق قاضي ۽ او په قضاۓ به یې ٿه شی نه اخیستل او
ويل به یې: عَنْ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: كَانَ مَسْرُوقُ قَاضِيًّا، وَكَانَ لَا
يَأْخُذُ عَلَى الْقَضَاءِ رِزْقًا، وَقَالَ: لَأَنَّ أَقْضِيَ بِقَضِيَّةٍ فَأُوْفِقَ الْحَقَّ،
أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ رِبَاطِ سَنَةٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، اَنْتَهَى.^{۱۱}

همدارنکه په سنن الدارقطني کې دا روایت رانقل شوی دی
وَقَالَ مَسْرُوقٌ: لَّأَنْ أَقْضِيَ يَوْمًا بِحَقٍّ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَغْزُوَ
سَنَةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. ۚ د قضاۓ نور فضائیل هم شته
چې ددې ليکنې د حجم پام کې نيوولو له امله مو په همدې
اكتفاء وکړه.

په رشوت ورکولو سره قاضي جوړ پدل:

کوم سپری چې رشوت و رکړي آیا ددې کس قضاۓ صحیح ۵۵
او دی قاضی جوړبدی شي او کنه؟ علماء کرامو لیکلی دي
چې په رشوت ورکولو سره یو سپری قاضی نشي جوړبدلی او
ددغه کس قضاۓ صحیح نه ۵۵.

صحت عقیده لري او که د خطاء، مگر فتوى په خلاف د حکم ده مستفتی ملزم نه دی چې د مفتی فتوى ومني او پر هغې عمل وکړي؛ بلکې هغه وخت به عمل پري کوي چې غالباً ګومان يې پري راشي، همدارنګه قضاة تر واجباتو، محترما تو او مباحثاتو پوري تراو لري په مستحباتو او مکروهاتو کې نشي راتلای مگر فتوى په خلاف ددي په ټولو امورو کې راخي. همدا راز قضاة تر معاملاتو، احوال شخصيه او جنایاتو پوري مختص کړای شوې ده، خو افتاء سربېره پردي په عباداتو او آدابو کې هم راخي.^{۱۶}

قاضي:

يوشمبر علماء وايي قاضي په معاملاتو کې فتوى نشي ورکولي، او هم دی باید له فتوى ورکولو خخه دده وکړي، او دا له دې کبله چې که چېږي قاضي په یوه مسئله کې فتوى ورکړي، بيا په همامنه مسئله کې د دوو نفرو ترمنځ جګړه راغله او ده ته فيصله راجع شوه نو که دی په خلاف د خپلي فتوى فيصله وکړي دا به ددي سبب شي، چې خلک به ورته بد وايي. حال دا چې دی به پڅله فتوى او فيصله کې صادق وي، حکمه ده په فتوى کې عامو دلایلو ته کتلي و، شخصي دلایلو حجتونو او وثيقو ته یې نظر نه وکړي، او په قضاة کې دي واپو ته اعتبار ورکړ، نو که چېږي خپلي فتوى ته گرځي لازمه ده چې عام خاص کړي او مطلق مقيد کړي، په داسې حال کې بيا لازمه ده چې له زیارات احتیاط او خپرنې خخه کار واخلي، له همدي امله شريح (رحمه الله) ويلی دي: زه ستاسو قضاة کوم مگر فتوى نه درکوم «له دې کبله علماء و عبادات او عادات له دې مسئله خخه استثناء کړي دي، په دې کې د فتوى ترخنګ قضاة کولای شي، حکمه په دې مسائلو کې جګړي او شخري نه واقع کېږي. مگر غوره مذهب دادی چې قاضي په معاملاتو کې هم فتوى ورکولي شي، خود سياست له نظره به دده لپاره دا بهتره وي چې فتوى ورنکړي په دهنه ده هرومرو مني او عمل به پري کوي، برابره خبره ده که دهنه د

ولا معرفةٌ بِأَدْلَةِ الْقُوْلِينِ إِجْمَاعًا، بل الْحَاكُمُ يَتَّبعُ الْحِجَاجَ.
والمفتي يتبع الأدلة. والمفتى لا يعتمد على الحجاج بل على الأدلة. والأدلة: الكتابُ والسُّنَّةُ ونحوهما. والحجاج: البينةُ والإقرارُ ونحوهما. فهذا مثالُ الْحَاكُمِ والمفتى مع الله تعالى، وليس له أن ينشئ حُكْمًا بالهوى واتِّباع الشهوات^{۱۵}

يعني: «دقاضي او حاكم مثال له الله سره «ولله المثل الأعلى» په مثال د قاضي القضاة دی چې دوه نفره د ځان لپاره تاکي يو یې حکم کولو کې نماینده وي او بل یې دده او نورو غیرعربو ترمنځ ترجمان وي. نوموري په دې هکله زیاتوی: «په ترجمان لازمه ده چې د قاضي کلمات او توري پرته له زیادت او نقصان خخه هغه ترجمه کړي او په مفتی لازمه ده چې د دليلونو خپرنې او پلتنه وکړي وروسته له تحقیق او خپرنې خخه خلک د هغه په حکم خبر کړي». د حاکم نماینده پڅلوا فيصلو کې داسې فيصلې صادروي چې خلک د هغه منلو ته اړ باسي او یا له خلکو خخه هغه حکم رفع کوي چې هغوي ورباندي په ملزم او مجبور وي او اصلی قاضي د هغه حکم فيصله نه وي کړي، بلکه نماینده ته یې حواله کړي وي په دې سره نماینده د اصلی قاضي د امر ادا کوونکۍ وګرځدو، دغه مثال د حاکم له الله سره شو مگر په هیڅ توګه قاضي پڅلوا نفسی خواهشاتو او هوی سره حکم نشي صادرولي. د قرافی مقصد دا نه ده چې ګنې قاضي پرته د الله له اجازې خخه حکم صادره وي بلکه مقصد یې دادی چې قاضي د یو معین شخص په باره کې هغه الزامي حکم صادره وي چې دده غالبه ګومان دا وي چې دغه د الله شريعه او حکم د، او د قاضي له فيصلې خخه ورباندي دغه حکم د محکوم عليه لپاره ضرور او ملزم نه وي؛ بلکې دده په فيصلې سره ملزم گرځي دې ته په قضائي احكامو کې انشاء په حکم کې ويل کېږي.» په فروعاتو کې د فتيا او حکم ترمنځ توپير داده: حکم به محکوم عليه هر مومني او عمل به پري کوي، برابره خبره ده که دهنه ده

کې چې ده ته مناسب نه بىكارى.^{١٧}

د قضاي او افتاء په منځ کې اختلاف:

درلود نو په اجتهاد سره يې څواب ورکول لازم نه دي ځکه چې اجتهاد اټکل دی او اټکل یوازې د ضرورت په وخت کې استعماليدى شي. که چېږي مسئله واقع شوې وه نوله هغه چا خخه چې پونستنه شوې وه او هم هغه اهل د افتاء، په دې صورت کې څواب ورباندي واجب دی، ځکه چې د حاجت له وخت نه د بيان وروستوالى نه دی صحيح او بل دا چې دارنگه بيان په رسول الله (صلی الله علیه وسلم) باندي هم واجب و، نوله ده وروسته چې خوک دده ځای ناستي وي پر هغو هم واجب دی.^{٢٠}

۳- درېيم شرط: په هغه صورت کې څواب په مفتی لازم دی چې د افتاء ورکولو له ضرر خخه ونه وپربرې، که چېږي دافته په ورکولو کې ده ته خطر پېښېدو بیا ورباندي لازمه نه ده چې فتوی ورکړي، ځکه ضرر په داسې کار سره له منځه نه وړل کېږي چې له هغې نه غټ ضرر رامنځته کېږي، له همدي امله رسول الله (صلی الله علیه وسلم) د کعبې جورول په هغه شکل سره پېښو دل کوم چې ابراهيم عليه السلام جوړه کړي وه، ځکه چې د مکې خلک هغه مهال نوي له جاهليت خخه راګرځېدلي او اسلام يې نوي منلى و.

۴- خلورم شرط: که چېږي مفتی ته دا خرګنده شوه يا د مستفتني له حال خخه داسې بىكارېدله چې هغه ددې لپاره فتوی غواړي چې باطل ته ځان ورباندي ورسوي، يا په ظاهر کې ورباندي عمل کوي مګر په باطن کې حرامو ته ورباندي ځان رسوي لکه خوک چې سود ته د لباس اخيستلو جامه ورو اغوندي يا دغسې عمل په اجاره، قرض او داسې نورو مسائلو کې ترسره کوي، نو په دې صورت کې د فتوی څواب ضرور نه دی.^{٢١}

که چېږي له عالم خخه پونستنه وشي او په ده کې د افتاء اجتهاد ته ضرورت لري. که په نص، اجماع او قیاس جلي سره ثابت و او په څواب کې د پونستني کوونکي لپاره ګټه وه نو څواب يې واجب دی، که يې څواب اجتهاد ته ضرورت

که په کومه مسئله کې قضاي او افتاء دواړه یوشان راغلي وي خو هېڅ مشکل نشته، مګر که د دواړو په منځ کې اختلاف موجود و، مفتی د قاضي د حکم خلاف فتوی ورکړي وي، په دې صورت کې که قضاي د نص، اجماع او جلي قیاس مخالفه وه نو قضاي منقوضه ده، په محکوم عليه لازمه ده چې په فتوی عمل وکړي، په دې شرط چې زړه يې فتوی منلي وي، د حاکم فيصله به داسې دفع کوي لکه یو خوک چې له ځان خخه ظلم دفع کوي. همدا راز محکوم دا نشته ته نه ده روا چې په فيصله د حاکم هغه شی حللا وګني، په تېره بیا چې دده په مصلحت يې کړي وي، مفتی هم بايد په همدي سره فتوی ورکړي چې دغه شی نه دی ورته حللا، په دې بنیاد فتوی په هغه حکم سره چې د قاطع دليل مخالفه وي بدلون نه خوري.^{١٨}

د فتوی ورکولو شرطونه:

۱- لومړۍ شرط: مفتی بايد په حکم باندي پوه وي او یاددي توان ورسره وي چې حکم يې پیداکړي، که داسې نه وي نو څواب ورکول حرام دی، ځکه چې عالم نه وي نو معلومه خبره ده چې په ناپوهی او جهل سره به فتوی ورکوي، دغه فتوی بیا سبب د ګمراهی دده او د نوروګرځي. په إعلام الموقعين عن رب العالمين کې دي: لَا تَجُوزُ الْفُتْنَى إِلَّا لِرَجُلٍ عَالَمٍ بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ.^{١٩}

۲- دویم شرط: د کومې مسئلي پونستنه چې کوي هغه بايد واقع شوې وي، که واقع شوې نه وي نو ددې مسئلي حکم به یاپه نص، اجماع او قیاس جلي سره ثابت وي او یا به اجتهاد ته ضرورت لري. که په نص، اجماع او قیاس جلي سره ثابت و او په څواب کې د پونستني کوونکي لپاره ګټه وه نو څواب يې واجب دی، که يې څواب اجتهاد ته ضرورت

اخستی لکه خرنگه چې په خپل کتاب کې يې دېته داسې اشاره کړې ده: (یستفتونک قل الله یفتیکم).^{۲۳}

ژباره: طلب د فتوی کوي له تانه (ای محمده!) دوى د کلالي نو ووايه چې الله فتوی درکوي تاسې ته. په دې ایت کې له پیغمبر (صلی الله علیه وسلم) خخه پوښتنه او استفتاء وشوه؛ مګر الله تعالى ددې پوښتنې حواب ورکړ او

دغه حق يې تر خان پوري خاص کړ. د فتوی خطر له دې موقف حديث د ابن مسعود (رضي الله تعالى عنه) خخه هم معلومېږي چې هغه ويلی دي: ان الذي يفتى الناس في كل ما يستفتى لمجنون.^{۲۴} يعني هغه خوک چې فتوی ورکوي په هره پوښتنه کې چې ورنه پوښتل شوې وي نو

دا سېری لپونی دي. په المجموع شرح المذهب کې دي: وَعَنِ الشَّعْبِيِّ وَالْحَسَنِ وَأَبِي حَصِينِ بِفَتْحِ الْحَاجِ التَّابِعِينَ قَالُوا إِنَّ أَحَدَكُمْ لَيُفْتَنِ فِي الْمَسْأَلَةِ وَلَوْ وَرَدَتْ عَلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ (رضي الله تعالى عنه) لِجَمْعِ لَهَا أَنَّ أَهْلَ بَدْرٍ: وَعَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ التَّابِعِيِّ أَدْرَكَتْ أَقْوَامًا يَسْأَلُهُمْ عَنِ الشَّئْ فَيَتَكَلَّمُ وَهُوَ يُرْعَدُ وَعَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ وَسَحْنُونَ أَجْسَرَ النَّاسَ عَلَى الْفَتْنَى أَقْلَمُهُمْ عِلْمًا.^{۲۵} يعني يو له تاسې نه په یوه مسئله کې فتوی ورکوي، که چېږي دا مسئله حضرت عمر (رضي الله تعالى عنه) ته وړاندې کړای شوې وي نو تول بدريين صحابه (رضي الله عنهم) به يې ورته راتبول کړي وي او له هفوی نه به يې ددې مسئلي په اړوند پوښتنه کړي ووه او یواخي پر خپله رايه به يې اعتماد نه واي کړي. همدارنګه حافظ ابن قيم (رحمه الله) لیکلې دې چې قاسم ابن ابي بکر ته یو سېری راغۍ او د مسئلي پوښتنه يې تربنه وکړه، هغه ورته په حواب کې وفرمايل: چې زه په بنه طريقه ددې مسئلي په حواب باندې نه پوهېږم، هغه سېری قاسم بن محمد بن ابي بکر(رحمه الله) ته وویل چې زه ددې منصب له تا نه بغیر بل خوک نه وینم، قاسم بن محمد بن

وي بیا ورباندې فرض کفایي دی، ضرور نه دی چې هرومرو به حواب ورکوي؛ بلکې کولای شي چې هغه بل عالم ته يې ولیبری. وروي عن عبد الرحمن ابن أبي ليلى قال أذركتُ عشررين ومائةً من الأنصارِ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله عليه وسلم) يسائل أَحَدُهُمْ عَنِ الْمَسْأَلَةِ فَيَرِدُهَا هَذَا إِلَى هَذَا وَهَذَا إِلَى هَذَا حَتَّى تَرْجِعَ إِلَى الْأَوَّلِ.^{۲۶}

ژباره: له عبدالرحمن ابن ابی لیلی نه روایت دی چې هغه وايی: ما ۱۲۰ صحابه ولیدل له یوه خخه به پوښتنه وشوه هغه به بیا هغه بل ته لیږل هغه بل به درېیم ته لیږل ترڅو چې به بېرته هغه لومړي ته رارسېدو د همدي په شان ورته روایت له نورو خخه هم نقل شوی دي.

د فتوی ورکولو مقام او اهمیت:

د فتوی ورکولو کار دېر ستر او د لوی اجر او ثواب باعث کېدلو سره دېر نازک هم دي، حکه چې مفتی د الله تعالى او بندگانو ترمنځ واسطه دي، که مسئله يې صحیح وښو dalle نو خپلې غارې يې خلاصې او د اجر او ثواب حقدار شو، که خدای مه کړه مسئله يې غلطه وښو dalle نو د مستفتني د عمل وبال به هم په ده وي، نو حکه په فتوی ورکولو کې احتیاط دېر زیات ضروري دي. علماء کرامو لیکلې دې چې مفتی د الله تعالى ترجمان دي، حکه چې مترجم له یوې ژې خخه د حروفو او کلماتو معناګانې بلې ژې ته اړوي. همداراز مفتی هم د الله مراد له هغو نصوصو خخه چې د احکامو لپاره يې دليلونه گرځولي، هغو خلکو ته تعییرو چې نه ورباندې پوهېږي، مفتی د افتاء په مقام کې د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) خلیفه او نماینده دي؛ همدا سبب و چې په صحابه و کې یو خو کسانو دا دنده اجراءکوله او هغوي مفتيانو، دارنګه له دوى خخه وروسته د علماء او او نېکو خلکو هم دا کار دې چې تر نن ورځې پوري روان دي. فتوی ډېره خطرناکه هم ده، دا منصب الله تعالى په خپله

ترخو خلک په حرج کې واقع نه شي. پنځم شرط پې دادی چې مفتی باید قوي حافظه او ذکاوت ولري د غبي او ناپوهه سپري فتوى نه صحيح کېږي، او نه د هغه چا صحيح کېږي چې زيات غلطېږي. فقيه النفس باید قوي فهم ولري، په مقاصدو د کلام ژر پوه شي، په حکم کې ریښتیني او صادق و اوسي چې له دېنه تعبير امام شافعي (رحمه الله) په جوده القریحة سره کړي دی.^{۱۹}

پاتې په راتلونکې ګنه کې اخذليکونه:

۱ - (دنase سورت ۱۷۶ آیت)

۲ - سورة الاسراء آية ۲۳.

۳ - سورة فصلت آية ۱۲.

۴ - سورة الاسراء آية ۴.

۵ - البحر الرائق شرح کنز الدقائق ومنحة الخالق وتكلمة الطوري (۲۷۷ / ۶)

۶ - بداع الصنائع في ترتيب الشرائع (۷ / ۲)

۷ - معين الحكم فيما يتردد بين الخصمين من الأحكام (ص: ۷)، المؤلف: أبو الحسن، علاء الدين، علي بن خليل الطراويسى الحنفى (المتوفى: ۸۴۴ھ)، الناشر: دار الفكر

۸ - سورة النساء آية ۱۰۵.

۹ - سورة المائدة آية ۴۹

۱۰ - صنوان القضاء و عنوان الافتاء ج ۱ ص ۳۸۵ تاليف القاضي عمادالدين محمد بن محمد ابن اسماعيل بن محمد الخطيب الأشبورقاني (المتوفى ۶۴۶ھ - ق)، التقرير ص ۵۲۸

۱۱ - الطبقات الكبرى ط العلمية (۱۴۴ / ۶)، المؤلف: أبو عبد الله محمد بن سعد بن منيع الهاشمي بالولاء، البصري، نزد د قاضي او مفتی لپاره شرط دی مگر احناف وايي د صحت شرط نه دی؛ بلکې د اولویت (لومړیوالی) شرط دی، دار الكتب العلمية - بيروت. نصب الراية لأحاديث

ابي بكر(رحمه الله) ورته وفرمايل: لا تنظر إلى طول لحيتي وكثرة الناس حولي^{۲۰}

په امام او حاکم لازمه ده چې د فتوى ورکولو لپاره هغه خوک وټاکي چې د افتاء شرطونه ې پوره کړي وي، داسې خوک به ددي وظيفې لپاره اختياروي چې اهلیت ې ولري.

له نورو خخه به پوه وي، شرایط به ې ټول پوره کړي وي او داسې کس پېژندنه به د معتبرو علماءو په شاهدي ورکولو

سره صورت مومي، امام مالك (رحمه الله) وویل: «ما تر هغه پورې فتوى ورنکړه تر خو پورې چې اویاو نفوو شاهدي

ورکړه چې زه اهل ددي کاريم» بيا وي وویل: «تر هغه پورې مې فتوى ورنکړه تر خو چې مې له يحيى بن سعى (رحمه الله) او ربیعة (رحمه الله) خخه پونښنه وکړه هغوي راته د

فتوى ورکولو امر وکړ، که بې ورڅه منعه کړي واي نو هېڅ به مې فتوى نه وي ورکړي.^{۲۱} د امام احمد بن حنبل (رحمه الله) شاګرد اثرم وايي چې امام احمد (رحمه الله) به په

کثرت سره لادری فرمايل: وَعَنْ الْأَثْرِمِ سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلَ يُكْثِرُ أَنْ يَقُولَ لَا أَدْرِي وَذَلِكَ فِيمَا عُرِفَ الْأَقَاوِيلُ فِيهِ.^{۲۲}

د مفتی شرایط:

ټول شرایط چې علماءو د مفتی لپاره وضعه کړي هغه پنځه دي: اسلام، تکلیف، عدالت، قوي فکر، اجتهاد. په لومړنيو دریو شرطونو کې ې د علماءو اتفاق دی، حکه مفتی د الله

تعالی استازی او پیغام رسونکی دی او پیغام رسونکی بايد دا درې شرایط پوره کړي، بل دا چې دا درې واره په

اتفاق د علماءو په شهادت او روایت کې شرط دی نو په افتاء کې هم شرط دی، البتہ له دې خخه د فاسق افتاء د

حان لپاره استثناء ده، حکه چې هغه د خپل حان صداقت پېژني، هر خه اجتهاد چې دی نو هغه د درېيو امامانو په

نزو د قاضي او مفتی لپاره شرط دی مگر احناف وايي د صحت شرط نه دی؛ بلکې د اولویت (لومړیوالی) شرط دی، دار الكتب العلمية - بيروت. نصب الراية لأحاديث

- الهداية مع حاشيته بغية الألمعي في تحرير الزيلعي (٤) / ٦٨، المؤلف: جمال الدين أبو محمد عبد الله بن يوسف بن محمد الزيلعي (المتوفى: ٧٦٢ هـ)، الناشر: مؤسسة الريان للطباعة والنشر - بيروت - لبنان / دار القبلة للثقافة الإسلامية - جدة - السعودية.
- ١٢ - سنن الدارقطني (٥ / ٣٦٥)، المؤلف: أبو الحسن علي بن عمر بن أحمد بن مهدي بن مسعود بن النعمان بن دينار البغدادي الدارقطني (المتوفى: ٣٨٥ هـ)، الناشر: مؤسسة الرسالة، بيروت - لبنان
- ٢١ - المجموع شرح المهدب (٤٠ / ١): باب (آداب الفتاوى وألمفتى والمستفتى)، المؤلف: أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (المتوفى: ٦٧٦ هـ)، الناشر: دار الفكر.
- ٢٢ - المجموع شرح المهدب ((مع تكميلة السبكى والمطيعى)) (٤٠ / ١)، المؤلف: أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (المتوفى: ٦٧٦ هـ)، الناشر: دار الفكر.
- ٢٣ - (دنساء سورة ١٧٦ آيات)
- ٢٤ - المجموع شرح المهدب، باب آداب الفتوى الخ (٤٠ / ١ ط دار الفكر، بيروت).
- ٢٥ - المجموع شرح المهدب، باب آداب الفتوى الخ (٤٠ / ١ ط دار الفكر، بيروت).
- ٢٦ - إعلام الموقعين عن رب العالمين ت مشهور (٤٤ - ٤٣)، المؤلف: أبو العباس شهاب الدين أحمد بن إدريس بن عبد الرحمن المالكي الشهير بالقرافي (المتوفى: ٦٨٤ هـ)، الناشر: دار البشائر الإسلامية للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت - لبنان
- ٢٧ - المجموع شرح المهدب (٤٠ / ١)
- ٢٨ - المجموع شرح المهدب (٤٠ / ١)
- ٢٩ - أدب المفتى والمستفتى (ص: ٨٦)، المؤلف: عثمان بن عبد الرحمن، أبو عمرو، تقى الدين المعروف بابن الصلاح (المتوفى: ٦٤٣ هـ)، الناشر: مكتبة العلوم والحكم - المدينة المنورة
- ٣٠ - إعلام الموقعين عن رب العالمين (٤ / ١٥٧)، المؤلف:

اندازه يې درې دورې دی.
الدر المختار وحاشية ابن عابدين (رد المختار) ج ۴ /
ص ۶۰ چاپ بيروت).

وَشَرْعًا (تَأْدِيبٌ دُونَ الْحَدِّ أَكْثَرُهُ تِسْعَةُ وَثَلَاثُونَ سَوْطًا،
وَأَقْلُهُ ثَلَاثَةٌ) لَوْ بِالضَّربِ.

تعزير

ليكونکي: مفتی بخت الله مدنی ۱

دوهم : د حد او تعزير ترمنځ فرقونه او توپیرونه:

۱- حد معین او مقدر وي او تعزير مفوض وي د امام او
قاضي رأي او نظر ته.

۲- حدود په شبهاهو سره ساقطېږي او تعزيرات ورسره
ثابتېږي.

۳- حد په ماشوم نه جاري کېږي او تعزير په عاقل
ماشوم جاري کېږي.

۴- حد یوازي قاضي او حاكم کولای شي، بل خوک يې نه
شي کولای او تعزير هر خوک ورکولای شي مثلا: خاوند
خپلې بسخي ته تعزير ورکولای شي، همدا دول مولى او
سرپرسټ ما تحت ته ورکولای شي همدارنګه خوک بل
کس له گناه خخه منعه کوي منعه کولای شي.

۵- حد کې رجوع صحيح کېږي او تعزير کې نه صحيح
کېږي.

له شک پرته چې د اسلام د هر حکم په تعیيل کې بې
شمېره فوائد او ګټې دي، نو يوله هفو احکامو خخه
تعزير دی چې د افغانستان اسلامي امارت محکمو
په مختلفو ولايتونو کې تعزيرات د عاليقدر امير
المؤمنين حفظه الله په حکم سره جاري کري/ کوي
نو غواړم چې د تعزير په اړه شپږ مباحث په مختصر
او لنډ دول د قضاء مجلې لپاره درسره شريک کرم.

د تعزير تعريف:

د حد او تعزير ترمنځ فرقونه، د تعزير د وجوب سبب،
د تعزير د وجوب شرط، د تعزير اندازه او د تعزير
ثبتوت.

لومړۍ د تعزير تعريف:

چا ته ادب ورشودل، په داسې دول چې حد ته ونه
رسپړي زياته اندازه يې نهه دېرش دورې ده او کمه

۱ د پکتیا ولايت د مرافعې محکمې د وثایقو آمریت مفتی

که حقوق العباد کې وي چې مسلمان ته يې ضرر رسولی وي که هغه په خولي سره او که په لاس وغيره سره وي. بداع الصنائع في ترتيب الشرائع (ج ٧ / ص ٦٣ / بيروت). **أَمَّا سَبَبُ وُجُوبِهِ فَإِنْكَابُ جِنَائِيَّةِ لَيْسَ لَهَا حَدٌ مُقَدَّرٌ فِي الشَّرْعِ، سَوَاءً كَانَتْ الْجِنَائِيَّةُ عَلَى حَقِّ اللَّهِ - تَعَالَى - كَتَرْكِ الصَّلَاةِ وَالصَّوْمِ وَنَحْوِ ذَلِكَ، أَوْ عَلَى حَقِّ الْعَبْدِ بِأَنَّ آذِي مُسْلِمًا بِغَيْرِ حَقٍّ بِفَعْلٍ أَوْ بِقَوْلٍ يَحْتَمِلُ الصَّدْقَ وَالْكَذَبَ**
پنځم : د تعزير د وجوب شرط:

د تعزير د وجوب شرط يوازي عقل دی نو برابره خبره ۵۵ هغه که حر وي او غلام، نر وي او که نسخه، مسلمان وي او که کافر وي، بالغ وي او که ماشوم عاقل وي.

بداع الصنائع : ج / ص ٦٣ / چاپ بيروت.

أَمَّا شَرْطُ وُجُوبِهِ فَالْعُقْلُ فَقَطُ؛ فَيُعَزَّزُ كُلُّ عَاقِلٍ ارْتَكَبَ جِنَائِيَّةً لَيْسَ لَهَا حَدٌ مُقَدَّرٌ، سَوَاءً كَانَ حُرًّا أَوْ عَبْدًا، ذَكَرًا أَوْ اُنْثَى، مُسْلِمًا أَوْ كَافِرًا، بِالْعَلَى أَوْ صَبِيًّا، بَعْدَ أَنْ يَكُونَ عَاقِلًا؛ لَأَنَّ هَؤُلَاءِ مِنْ أَهْلِ الْعُقُوبَةِ، إِلَّا الصَّبِيُّ الْعَاقِلُ فَإِنَّهُ يُعَزَّزُ تَدِيبًا لَا عُقُوبَةً؛ لِأَنَّهُ مِنْ أَهْلِ التَّدِيبِ.

شيپرم د تعزير اثبات: تعزير د نورو حقوق العباد په ډول په اقرار، شاهدانو، نکول سره ثابتيري همدا ډول په علم القاضي سره ثابتيري او د بسخو شهادت د سريو سره او شهادت على الشهادة وغيره سره ثابتيري.

بداع الصنائع في ترتيب الشرائع ج ٧ / ص ٦٥ / بيروت). **وَأَمَّا بَيَانُ مَا يَظْهَرُ بِهِ فَنَقُولُ: إِنَّهُ يَظْهَرُ بِهِ سَائرُ حُقُوقِ الْعِبَادِ مِنْ الإِقْرَارِ وَالْبَيْنَةِ وَالنُّكُولِ وَعِلْمِ الْقَاضِيِّ، وَيُقْبَلُ فِيهِ شَهَادَةُ النِّسَاءِ مَعَ الرِّجَالِ، وَالشَّهَادَةُ عَلَى الشَّهَادَةِ، وَكِتَابُ الْقَاضِيِّ إِلَى الْقَاضِيِّ، كَمَا فِي سَائِرِ حُقُوقِ الْعِبَادِ، وَرَوْى الْحَسَنُ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ - رَحْمَهُمَا اللَّهُ - لَا يُقْبَلُ فِيهِ شَهَادَةُ النِّسَاءِ، وَالصَّحِيحُ هُوَ الْأَوَّلُ؛ لِأَنَّهُ حَقُّ الْعَبْدِ عَلَى الْخُلُوصِ فَيَظْهَرُ بِمَا يَظْهَرُ بِهِ حُقُوقُ الْعِبَادِ.**

۶- په حد کې مشهود عليه (په چا باندي چې گواهي او شاهدي وشي) بندي کيري تر خو پوري چې د شاهدانو خخه پوره وضاحت وشي او په تعزير کې نه بندي کيري.

۷- حد کې سفارش روا نه دی په تعزير کې روا ۵۵.

۸- حد کې قاضي او حاكم لپاره روانه دي چې جاري کول يې پريوري او تعزير کې کولاي شي.

الدر المختار وحاشية ابن عابدين (رد المحتار) ج ٤ / ص

٦٠ چاپ بيروت).

الْفَرْقُ بَيْنَ الْحَدِّ وَالْتَّعْزِيرِ أَنَّ الْحَدَّ مُقَدَّرٌ وَالْتَّعْزِيرَ مُفَوَّضٌ إِلَى رَأْيِ الْإِمَامِ، وَأَنَّ الْحَدَّ يُدْرَأُ بِالشُّبُهَاتِ وَالْتَّعْزِيرَ يَجْبُ مَعَهَا، وَأَنَّ الْحَدَّ لَا يَجْبُ عَلَى الصَّبِيِّ وَالْتَّعْزِيرَ شُرِعٌ عَلَيْهِ. وَالرَّابِعُ أَنَّ الْحَدَّ يُطْلَقُ عَلَى الْذَّمِيِّ وَالْتَّعْزِيرُ يُسَمَّى عُقُوبَةً لَهُ لِأَنَّ الْتَّعْزِيرَ شُرِعٌ لِلتَّنْطَهِيرِ تَتَارْخَانِيَّةً. وَرَأَدَ بَعْضُ الْمُتَّأَخِرِينَ أَنَّ الْحَدَّ مُخْتَصٌ بِالْإِمَامِ وَالْتَّعْزِيرَ يَفْعَلُهُ الرَّوْجُ وَالْمَوْلَى وَكُلُّ مَنْ رَأَى أَحَدًا يُبَاشِرُ الْمَعْصِيَّةَ، وَأَنَّ الرَّجُوعَ يُعَمَّلُ فِي الْحَدِّ لَا فِي الْتَّعْزِيرِ، وَأَنَّهُ يُحْبَسُ الْمَشْهُودُ عَلَيْهِ حَتَّى يُسَأَلَ عَنِ الشَّهُودِ فِي الْحَدِّ لَا فِي الْتَّعْزِيرِ، وَأَنَّ الْحَدَّ لَا تَجُوزُ الشَّفَاعَةُ فِيهِ وَأَنَّهُ لَا يَجُوزُ لِلْإِمَامِ تَرْكُهُ وَأَنَّهُ قَدْ يَسْقُطُ بِالتَّقَادُمِ بِخِلَافِ الْتَّعْزِيرِ.

درېبم : د تعزير اندازه:

راجح قول دادي چې تعزير اندازه او ورکول د قاضي رأي او نظرته مفوض دی او قاضي به د مجرم حيثيت او جرم ته په کتو سره خپله سزا ورکوي.

الدر المختار وحاشية ابن عابدين (رد المحتار) ج ٤ / ص
٦٢ چاپ بيروت).

وَالْتَّعْزِيرُ (لَيْسَ فِيهِ تَقْدِيرٌ بَلْ هُوَ مُفَوَّضٌ إِلَى رَأْيِ الْقَاضِيِّ) وَعَلَيْهِ مَشَايِخُنَا زَبَلَعِيٌّ لِأَنَّ الْمَقْصُودَ مِنْهُ الزَّجْرُ، وَأَخْوَالُ النَّاسِ فِيهِ مُخْتَلِفَةٌ بَحْرٌ.

څلورم : د تعزير د وجوب سبب

يو داسي جنایت او ګناه ترسره کول چې هغه کې شرعاً حد نه وي راغلي بيا برابره خبره ده چې دا جنایت په حقوق الله کې وي که لموخ او روزه وغيره پربنسودل او

د اسلامي نظام قضائيه قوه د بشپړ عدالت شهکاره ۵

لیکنه : مفتی محمدعرفان الهمام^۱

لومړۍ برخه

په زرینه او طلايي دوروه کې له اموي خلافت خڅه شروع د عباسيانو خلافت تريپايه یې په نهایت انصاف او عدالت د بنأ شوي قضاوت نپوي وال تاريخ جور کړي دی یوچانګړي مقام لري، آن تر دي چې غیر مسلمينو هم په ځینو مواردو کې د خپل خود ساخته عدلي قانون لپاره له شرعی فقهی اصولو خڅه استفاده کړي ۵۵، ځینو غیر مسلمو تر دي چې د مجلة الاحکام عدليه د قضاء د مهم قانون د موادو تشریحات یې کړي دي، خاص د اسلام د عدلي او قضائي قانون عدالت جالب او جاذب صفت دي ته باعث کړي چې د مجلة الاحکام تشریح وکړي.

عدالت د قرآن کريم د مفسرینو په تعییر الله (جل جلاله) حضرت داود علی نبینا و علیه الصلوة والسلام ته په واضح ډول فرمایلی دي:

(يا داود انا جعلنك خليفة في الارض فاحكم بين الناس بالحق ولا تتبع الهوى فيفضلك عن سبيل الله ان الذين يضلون عن سبيل الله لهم عذاب شديد بما نسوا يوم الحساب)^۱

ژباره: اى داوده! مور ته د ځمکې خلیفه گرزولی یې نو د

تر بل هر نظام او قانون د اسلام سپېڅلی شرعی قانون د قضاء د عدلي او حقوقني نظام او اداري په اهميت قائل دي، الله ((جل جلاله)) د نبوت او رسالت تر ټولو ستري فريضي او منصب خاوندانو انبيء کرامو صلوات الله تعالى عليهم اجمعين ته هم له دعوت الى الله سره یوځای د تحکيم بین الناس مسؤوليت هم سپارلي دي؛ چې دا د قضاء اهميت په ډاګه کوي، او ددي خبرې لپاره تر ټولو نسه او قوي سند دي چې په عدالت باندي په شرعی قانون او منهج د انسانانو ترمنځ فيصله او حکم کول خومره لوی عظمت لري، الله تعالى په قرآن کريم کې خپلو اولوالعزم پیغمبرانو ته امرکړي چې په ځمکه کې عدالت او انصاف تنفيذ او پلي کړي، د اسلام په تاريخ کې د مسلمانو واکمنو حکومت د عدالت او انصاف داسي تاريخ لري چې د بشریت په سابقه کې یې خوک مثال نه شي وړاندې کولای، بالخصوص د حنفي مذهب علماء کرام او فقهاء عظام چې د اسلامي سلطنت

۱- د پكتيكا ولایت د خوشامند د ابتدائيه محکمي مفتی

کرام (رضی الله عنهم) د قضاتو په حيث تعین کړي دي، لکه د حضرت عمر بن الخطاب (رضی الله تعالى عنه) له خواه د عبیدة بن الجراح (رضی الله تعالى عنه) په خبر د صحابه کرامو مشهور شخصیت د شام د قاضی په حيث ګمارلی دي - ^۲ ترڅو تکړه علماء او د شرعی قانون غوره پوهان د خلکو دعوي او خپل منځني مشکلات د اسلامي

قانون په رنګي په درایت سره حل او فصل کړي -

د قاضي صفات:

ددې لپاره چې د انسانانو تر منځ په بشپړ عدالت او انصاف فيصله وشي، فقهاء کرامو د مسلمان قاضي لپاره د ځینو صفاتو وجود شرط کړي دي او ځینې نور صفات یې د اولیت او د استحباب په درجه کې بیان کړي دي، ترڅو د مسلمانانو قاضي یو بشپړ کامل او د غوره صفاتو او اخلاقو خخه برخمن انسان وي او د خپل ذاتي فطري کمال، حاصل کړي علمي استعداد په درلودلو سره د قضاء ستره فريضه په پوره متانت عدل او قانوني ډول اداء کړي بناءً مسلمان قاضي باید لاندې صفات ولري،

اول: دا چې قاضي به مسلمان وي. **دوهم:** دا چې قاضي به د عقل خبنتن يعني عاقل شخص وي. **درېیم:** دا چې قاضي به يو بالغ انسان وي. **څلورم:** دا چې قاضي به د حریت خبنتن يعني آزاد انسان به وي. **پنځم:** دا چې قاضي به بصير يعني بینا انسان وي. **شپږم:** دا چې قاضي به ناطق شخص وي يعني ګونګي به نه وي. **اووم:** دا چې قاضي به داسې څوک نه وي چې د دروغو له امله په خپله حد ورباندي په جاري شوي وي، دا ټول صفات د یوه قاضي لپاره درلودل له دي امله دي چې قضاء په خپله ولايت (مشرتوب) دي؛ بلکې ستر ولايت (مشرتوب) دي او پورته ليکل شوي د اثبات، او نفي شرایط د یوه شاهد لپاره هم شرط دي نو د قاضي لپاره خو په اولى طریقه شرط دي، ^۳

خلکو ترمنځ په حق فيصله کوه، او د خپل نفس د غوبښتنو تابعداري مه کوه، که دي د نفس غوبښني ومنلي نو د الله (جل جلاله) له لاري به دي ګمراه کړي، بې شکه هغه کسان چې د الله (جل جلاله) له لاري سرغرونه کوي، هغوي لره سخت عذاب دي له دي امله چې هغوي د حساب ورخ هېره کړي ۵۵.

علامه ابن کثير (رحمه الله) یې تفسیر او تشریح داسې کړي ده : هذه وصية من الله عز وجل لولاة الأمور أن يحكموا بين الناس بالحق المنزل من عنده تبارك وتعالى ولا يعدلوا عنه فيضلوا عن سبيل الله، وقد توعد تبارك وتعالى من ضل عن سبيله وتناسي يوم الحساب بالوعيد الأكيد والعذاب الشديد.

ڇباره: دغه آیت د الله تعالى له لوري وصيت دی مشرانو (قضاتو) لره تر خو هغوي د خلکو په مابین کې د الله (عزوجل) له لوري په را نازل شوي حق (شريعت) فيصلې وکړي، او له شريعت خخه هېڅ سرغرونه ونه کړي، که نه نو د الله تعالى له لاري خخه به ګمراه او په ضلالت کې به ولوپوري، الله تعالى هغه کسان په کلک تهدید او سخت عذاب سره تهدید کړي، چې د خدای تعالی لاره (شريعت) یې پري اينې ده او د قیامت ورخ یې له یاده ایستلي ۵۵، همدارنګه رسول الله (صلی الله عليه وسلم) هم د اسلامي حکومت له مرکز مدینې منورې (زادها الله شرف) خخه یمن او نورو سيمو ته د خپل وخت پیاوړي علماء صحابه کرام قضات تاکلي وو حضرت معاذ (رضی الله تعالى) یې د یمن بنار ته د قاضي په حيث لېرلي دي، همدارنګه رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د حضرت علي (رضی الله تعالى عنه) په حق کې فرمایي: **وعلي اقضى نا** - يعني علي زمور بهنه قاضي دي، او همدارنګه له پیغمبر (صلی الله عليه وسلم) خخه وروسته خلفاء راشدینو هم د وخت مشهور صحابه

مستشار مفتی د قضائي معاون او مشير په حيث کار کوي او یوازي بې له فتوی د مفتی قضائي حکم نه شي کولای، ترڅو د قضاء مجلس بشپړ علمي حیثیت او رنګ خپل کړي او دا طرز د اسلام د عروج د زمانې عثمانی خلافت خخه راپاتې ۵۵.

۳- له تاريخي پلوه : په تاريخي لحاظ هم د اسلام په تاريخ کې تول مشهور قصاصات ستر علماء تېر شوي دي، د رسول الله (صلی الله علیہ وسلم) په زمانه کې هم حضرت علي مرتضي (رضي الله تعالى عنه) قضاوت کړي دي، او پیغمبر (صلی الله علیہ وسلم) ورته د نبہ قضائي لقب ډالۍ کړي دي. پیغمبر (علیه الصلاة والسلام) فرمایي : وعلى اقضى نا (يعني علي زمود غوره قضائي دي) د خلفاء راشدینو په بهترین قرن کې هم د وخت فقهاء او پوهان صحابه کرامو (رضي الله تعالى عنهم) ته د قضاء منصب سپارل شوي دي، همدارنګه په ورسنديو اسلامي خلافتونو د تابعينو او تبع تابعينو او... په بابرکته قرنونو کې هم نبہ علماء فقهاء، او محدثين قصاصات پاتې شوي چې لویه برخه يې د احنافو علماء کرامو وه، امام محمد بن الحسن الشیبانی (رحمه الله) چې مجتهد في المذهب او حافظ الحديث دي، د هارون الرشید په زمانه کې د هارون الرشید (رحمه الله) له خواه قضائي

وتاکل شو. او همدارنګه امام ابو یوسف یعقوب بن ابراهيم بن حبیب، (رحمه الله) چې په ټوله نړۍ کې لمړی شخص دی چې د قضائي القصاصات لقب يې خپل کړي دي،^۵ امام ابو یوسف (رحمه الله) هم چې مجتهد حافظ الحديث او فقيه مجتهد في المذهب دي، نوموري هم د هارون الرشید په زمانه کې د خپل مبارک ژوند تر پايه تر کال ۱۸۳ هـ ش پوري د اوسني عراق د پلازمېنې بغداد قضائي پاتې شوي دي، او د امام ابو یوسف (رحمه الله) زوي یوسف بن یعقوب، هم د خپل پلار مبارک په ژوند کې د بغداد د غربی برخې

مسلمان قضائي باید عالم وي

له دي امله چې قضاء د شرعی اصولو په رنا کې د یوه علمي تحقیق، عقلی تدقیق په اساس یو بنا شوی حکم او فیصله وي ځکه د قضائي لپاره د علم د اهمیت په موضوع لږ تم کېږو، او فقهی، عقلی او تاریخي حیثیت يې خپرو -

۱- له فقهی پلوه : د احنافو فقهاء کرامو په دي اتفاق دی چې د قضائي لپاره دومره علم مناسب دی چې دالله (جل جلاله) په کتاب، د رسول الله (صلی الله علیہ وسلم) په سنت، په حلال او حرام به علم لري، که قضائي پوره علم ونه لري نو لازم دي چې قضائي به په خپل قضائي مجلس کې یو پوه عالم او مستشار مفتی لري ترڅو د حکم په اړه ور خخه شرعی فتوی واخلي (لكه چې د اوسيني اسلامي امارت هم دا طرزالعمل دي) که څه هم ځینې احناف علماء د کمال علم د قضائي د قضاء د صحت لپاره شرط ګني، هغه علماء چې علم د قضاء لپاره شرط ګني وايی لکه خرنګه چې د علم په رنا کې د حق قضاء عبادت او فضیلت ثابت دي، بر عکس د استعداد نه لرونکي او جاھل قضائي په قضاء کې وعید راغلی دي او پیغمبر (صلی الله علیہ وسلم) د جاھلانه قضاء کوونکي قضائي ته د اور د عذاب وعید بيان کړي دي. (اعاذنا الله منها)

۲ - له عقلی پلوه : د عقل په مقتضي او غوبښنه هم د قضائي لپاره علم ضرور دي ځکه قضائي په حق فیصله کولو مامور دي حق فیصله تر هغه وخته کول ممکنه نه ده چې حق پېژندل شوي نه وي او دا بیا علم ته اړتیا لري بناءً قضائي به عالم شخص وي، البته کوم علماء چې د قضائي د قضاء لپاره علم د جواز شرط نه بولي هغوي وايی که قضائي په خپله عالم نه وي، له نبہ عالم خخه به فتوی وغواړي او بیا به د هغه مفتی د فتوی او مشورې خخه وروسته حکم وکړي، (ځکه د اسلامي امارت په اوسيني وخت کې د قضائي لپاره

چې قضاء داسې قطعي فريضه ده چې احتمال د نسخې او تأويل نه لري، او سنة متبعثة معنى داده چې دا قضاء يو منل شوي طريقه ده په دين کې او په هر حالت کې يې اتباع واجب ده، ... بناءً د قضاء عملی کول هدایت دی او پرېښودل يې ضلالت دی.^۹

همدارنگه پيغمبر (عليه الصلاة والسلام) قضاء له هغه نعمتونو خخه گرزولي ده چې حسد(غبطه) ور باندي روا ده حضرت ابن مسعود (رضي الله عنه) روایت کوي چې پيغمبر (صلى الله عليه وسلم) و فرمایل: لا حسد إلا في الثنین: رجل آتاه الله مالا فسلطه على هلكته في الحق، ورجل آتاه الله الحكمة فهو يقضى بها ويعلمها

ژباره: حسد نشته مګر په دوه کارونو کې يو هغه شخص چې الله (جل جلاله) ورته مال ورکړي وي، نو هغه يې د الله تعالى په لاره کې مصرف کړي، بل هغه شخص چې الله تعالى ورته حکمت (علم) ورکړي وي، نو هغه په علم او حکمت د حق فيصلې کوي او د علم تعليم نورو کسانو ته کوي (له حسد خخه مراد غبطه، غوبښنه او مسابقه في الخير دي) - همدا رنګه الله (جل جلاله) هم قضاء د غورو نېکو اعمالو، او فعالو خخه گرزولي ده، له دي امله چې قضاء يو ستر مقام لري الله (جل جلاله) د هغه قاضي چې د حق حکم په کولو کې بشپړ کوبښن وکړي او خپل ټول توان د صحيح حکم کولو لپاره وښندۍ، خو بیا هم په حکم کې غلط شي په غلطی مأخذ نه دي، او الله (جل جلاله) به يو اجر ورکړي د خپل کوبښن او سعى، او که يې وروسته له کوبښن او خپل ټول توان خخه په خپل حکم کې حق ته ورسېد نو يې دوه اجرونه شته، يو اجر د کوبښن، او دوهم اجر د حق فيصلې او حکم، همدارنگه په عدالت سره قضا کونکي الله تعالى خپل محبین (دوستان) بللي دي الله تعالى فرمایي:

(ان الله يحب المحسنين)^{۱۰}

قاضي پاتې شوي دي، همدارنگه حماد بن ابي حنيفة چې د وخت مشهور فقيه او مفتی و د امام اعظم ابوحنيفه (رحمه الله) زوي دي، د کوفي قاضي پاتې شوي دي، همدارنگه اسماعيل بن حماد بن ابي حنيفة له خپل پلار امام حماد بن ابي حنيفة (رضي الله عنه) او له حسن ابن زياد (رحمه الله)

څخه يې تفقهه کړي دي، د بغداد د شرقی برخې، بصره او رقه کې قاضي پاتې شوي دي، چې يو صالح، عارف، زاهد شخصيت و او په فقهه کې يې الجامع او نور کتابونه تصنيف کړي دي، په داسې حال کې چې ځوان وفات شو، (رحمهم الله تعالى^{۱۱}) دا خو ستر علماء او فقهاء مو د مثال په ډول لوستونکو ته بيان کړل، که نه نو د اسلامي خلافتونو تاريخ د عدالت او علم له سترو قضاتو خخه ډک دي.^{۱۲}

قضاء په اسلام کې ستر مسؤولیت او لوی عبادت دي د اسلامي نظام په جوړښت کې د قضا رکنیت ته په کتلوا خو يې اهمیت واضح دي، اما قضاوت د اسلامي عقیدې په لحاظ يو بشپړ محکم عبادت او ستره فريضه ده. امام سرخسي (رحمه الله) په خپل تأليف مالوف مبسوط کې د قضا بحث د كتاب ادب القاضي تر عنوان لاندې تفحص کړي دي: چې له ايمان وروسته قضا تر ټولو قوي فريضه ده، او دا له بهترینو او مشرفو عباداتو خخه ده، حکه الله تعالى د حضرت آدم (عليه الصلاة والسلام) خخه آن تر خاتم النبیین محمد مصطفی صلوات الله عليهم پوري ټولو انبیاء کرامو ته د قضا بما انزل الله مسؤولیت سپارلی دي، امام سرخسي (رحمه الله) د امام محمد (رحمه الله) د كتاب د پیل هغه اثر چې د حضرت عمر (رضي الله تعالى عنه) هغه ليک چې ابو موسى اشعري (رضي الله عنه) ته يې ليږلې دي، د قضا د فرضیت او اهمیت د استیناد لپاره نقل کړي دي، اما بعدفأن القضا فريضة محکمة وسنة متبعثة... حضرت قتاده رضي الله عنه د فريضة محکمة داسې تفسيرکړي دي

مسئولیت سره بې پروا خپل شرعی حکم صادروي او د رب تعالی رضاه حاصلوي، په همدغه عبادت کې د متعال رب عزوجل لقاء لقیو، بناءً دغه حدیث د بعضی علماء کرامو په آند د ترهیب عن القضاe په ئای د ترغیب فی القضاe مصدق دی.^{۱۲}

قضاe د ترهیب او خطر په درشل ولار د ثوابونو عبادت لکه چې مخکې وویل شو چې اصلًا او ذاتاً قضاe یو لوی عبادت، او د الله (جل جلاله) د محبت وسیله ده، له دې امله چې د متشرع مسلمان قاضی قضاe چې په بشپړ عدالت مبني وي د علمي، عقلی پانګې، تقوی، اخلاص او د فیصلې کولو د ستر جرات سره جوخت په فزیکي او معنوی لحاظ بشپړی آزادی او حریت ته اړتیا لري، خو له بل لوري د قضاe منصب شرعاً د ترهیب او خوف په دائیره کې د بعضی وجوده په بناء قرار لري او دغه خوف او ترهیب یې لغیره دی، چې عمدہ علت بې په قضاe کې د عدالت نه شتون، د قاضی بې علمي او یا د قاضی له بې علمي سره بیا هم د قاضی له خوا له عالم مفتی خخه فتوی او مشوره نه غوښتل، تسرع في الحكم، عدم حلم او عدم تأمل، عدم تفحص، د غفلت او کسل له امله د طرفینو (مدعی او مدعی عليه) د بیان او حالي تو ناسم تدارک او.... دي، چې له امله یې د قضاe حق نه شي ادا، له دې امله په ځینو احادیثو کې ترهیب او عیید د قضاe راغلی دي او د عیید احادیث هم په دې محمول دي چې د قضاe شرعی حق ادا نه شي، ځکه د خپل نفس د غوښتنو په اساس په فیصلو او احکامو کې ظلم له ستروګناهونو او کبارو خخه دي، الله تعالی د عدالت خخه د سرگړونکو په اړه فرمایي: (و امّالقاسطون فکانوا لجهنّم

۱۳

ژباره: او له حق خخه میلان کوونکي حاکمان د جهنم خاشاک (د سون توکي دي) دا چې د قضاe منصب د ترغیب

د (من ولی القضاe فقد ذبح بغير سکین) د حدیث تأویل او تشریح د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) دا مبارک حدیث: من ولی القضاe فقد ذبح بغير سکین" ژباره: هغه خوک چې د قضاe د منصب واکدار شي نوګویا ئان بې له چارپې حلال شو

دغه حدیث چې له ظاهر بې د قضاe خخه ترهیب فهمېږي، (او زموږ په تولنه کې هم د هر چا په خوله دي) او د قضاe د فضیلت سره ظاهراً معارض معلومېږي، د جواب په اړه بعضی علماء وايي، چې شرعی قضاe حسن لعینه عبادت دی او دا حدیث په خپل ظاهر پاتې نه دي چې ددغه حدیث تعیير او تأویل یې داسي کړي دي، چې د قاضی د منصب د سختيو او دروندوالي ته په کتلو، قاضی د خپلې حق پرېکړي له امله د محکوم عليهم، خپلوانو، شناختگانو، مشرانو او.... له طبیعی مخالفت سره مخ کېږي، خو بیا هم د حق پرېکړي کوونکي قاضی چې خپل شرعی دریئ یې تینګ ساتلي وي، نو له دې امله د هر چا پوه او ناپوه خبرې په ئان وړي، خو حق ته ژمن وي او د حق پرېکړي په مقابل کې د ملامتونکو په ملامتي باک نه کوي، (لايخافون لومة لائم) مصدق دش، او له خپل نفس سره د جهاد مجاهد شي، حکم یې یوازې د شريعت په غوبښته او له هر نوع عناد خخه خالي، او د الله تعالی د رضاe لپاره وي، بناءً منقبت یې د حق په دفاع کې نور هم لور او ستر شي، حتى ذبیح الله شي، د خلکو د بلا تحقیق او په موضوع د ناخبرۍ، د طرفینو د حالاتو له خبرتیا خخه ماسوء د معتبرضینو د ځایه اعتراضاتو بشکار شي، نو ځکه بې له چارپې ذبحة شي، زړه یې زخمی مجروح شي، د الله تعالی د رسول (صلی الله علیه وسلم) دا مبارک قول ربستیا دي (من ولی القضاe فقد ذبح بغير سکین) خو له دومره اختياراتو او ازمويښتونو سره بیا هم نوموږي قاضی د الله عزوجل د نازل کړي حکم په اساس او په ستر

په اور کې وي، دوهم هغه قاضي په اور کې دی، چې غیر عالم (ناپوه) وي، نو د خلکو حقوق (د جهالت له امله) ضائع کوي او هغه قاضي چې په حق قضاۓ کوي نو همدغه قاضي په جنت کې دی، خو د بعضی علماء و داريي موافق اصلاً او ذاتاً قضاۓ عبادت او حسن لعینه کار دی، خو دا چې قضاۓ د عدالت په ترازو برابره وي او يا قاضي د الله تعالى د حکم او د شریعت له اصولو خخه په مخالفت کې د خپل نفس، په مقتضي او يا د جهل او ناپوهی له امله ظالمانه او له عدالت سره په تکر کې حکم وکړي، نو دا د الله (جل جلاله) نافرمانی ده او د الله (جل جلاله) د یوه لوی مسؤول او مکلف بنده په حیث یې د الله تعالى د امر (وان احکم بینهم بما نزل الله)^{۱۵}

ژباره: اي پیغمبره ! او فیصله کوه د هغوي ترمنځ د الله (جل جلاله) په نازل کړي شریعت.

که خدائی مه کړه کوم قاضي د شریعت سره په تکر کې حکم وکړي، نو دا بیا د قاضي له خواه ظلم او عمل یې د عبادت په څای په معصیت بدليږي، چې د قاضي دغه معصیت بیا نه تنها د هغه جرم دی؛ بلکې یو متعدی ضرر لري چې د مسلمانانو د جامعي او ټولنې لپاره، د انشعاب، اختلاف، او د خصومتونو د تداوم، ترڅنگ د الله (جل جلاله) د غصب سبب د نعمتونو خخه د محرومیت وسیله ګرزي، اعاذنا الله منها -^{۱۶}

پاتې په راتلونکې ګنه کې
اخذلیکونه:

۱- سوره ص ایت ۲۶

۲- معین القضاة والمفتین، مطبوع ستره محکمه ص ۳۱۵

۳- الموسوعة الفقهية (۲۹۱ / ۳۲) بحوالة بدائع الصنائع للکاساني رح ۷ / ۳ ، ومثله في روضة القضاۓ ص ۲۴۴ للعلامة الشيخ عبدالحكيم حفظه الله تعالى

او ستر فضیلت ترڅنگ خطر هم لري له سلف صالحینو خخه ډپرو بزرگانو د امام ابوحنیفه، امام شافعی سفیان ثوری (رحمهم الله تعالى) په خبر سترو امامانو، فقهاء او محدثینو د قضاۓ منصب د وخت د حاکم له غوبښتني سره هم نه دی منلى، آن تر دې چې د وخت د حاکمانو له خواه هم یوازې د قضاۓ منصب په نه منلو ورته ضرر رسپدلي دی، له دې امله چې یا به د قضاۓ د کولو لپاره د هغوي د تقوی او دیانت په توازن حالات مساعد نه وو او يا به د علمي تفنن په مینه کې د د زړه نرمونکو مشاغلو د عشق په ګرداب کې ډوب و، يا به د خپلو معنوی بچیانوکرانو شاګردادانو د فراق زغم نه شوی کولای او يا د عدم عدالت د احتمال په صورت کې د قضاۓ له خطر خخه د تقوی او د ئان ساتلو لپاره یې د قضاۓ منصب په غاره اخستل ورته ګران برېښیده، ترڅو د غفلت په صورت کې د وعد خخه ئان وساتي، حکم پیغمبر (صلی الله عليه وسلم) د هغه کسانو لپاره وعد بیان کړي دی، خوک چې د قضاۓ حق اداء نه کړي، رسول الله (صلی الله عليه وسلم) فرمایي : إن الله مع القاضي ما لم يجر، فإذا جار تخلى عنه ولزمه الشيطان، ژباره: الله (جل جلاله) د عادل قاضي سره دی (يعني مرسته یې کوي) ترڅو چې قاضي ظلم ونه کړي، کله چې (قاضي) ظلم وکړي الله تعالى یې پرېږدي (ورسره نصرت نه کوي) او شیطان یې ملګري شي. همدارنګه رسول الله (صلی الله عليه وسلم) فرمایي: القضاة ثلاثة: قاضيان في النار، وقاض في الجنة، رجل قضى بغير الحق فعلم ذاك فذاك في النار، وقاض لا يعلم فأهلك حقوق الناس فهو في النار، وقاض قضى بالحق فذلك في الجنة. (۱)^{۱۷}

ژباره : قاضيان درې دی، دوه یې په اور (عذاب) کې دی، او یو یې په جنت کې دی، هغه خوک چې سره له علم او معلوماتو په ظلم (غیر حق) قضاۓ کوي نو دغه شخص به

- ٤- الموسوعة الفقهية (٣٣ / ٢٩٢)
- ٥- نظام القضاء ٣٤ ص، دېناغلي عبدالكريم زیدان (رحمه الله) په حواله دالبدايه والنهايه لابن كثیر(رحمه الله) ١٨٠ ص/ ١٠.
- ٦- الفوائد البهية في ترجم الفقهاء الحنفية لمولانا عبدالحى الكنوى (رحمه الله) تعالى ص ٧٩ ، ص ٤٢٥
- ٧- ، الفوائد البهية في ترجم الفقهاء الحنفية لمولانا عبدالحى الكنوى ص ٤٦ ، او مقدمه كتاب الاثار لامام محمد بن الحسن الشيباني (رحمه الله) تعالى
- ٨- الموسوعة الفقهية (٣٣ / ٢٨٥) وأما اشتراط علم القاضي بالحلال والحرام وسائر الأحكام فقد اختلف فقهاء الحنفية في ذلك، فيرى فريق أن هذا ليس بشرط لجواز التقليد، بل هو شرط ندب واستحباب؛ لأنه يمكن أن يقضي بعلم غيره بالرجوع إلى فتوى غيره من العلماء، لكن مع هذا لا ينبغي أن قلد الجاهل بالأحكام، لأن الجاهل قد يقضي بالباطل من حيث لا يشعر. (١)
- ٩- المبسوط لامام السرخسي كتاب ادب القاضي ١٠- الموسوعة الفقهية (٣٣ / ٢٨٨)
- ١١- حديث: «من ولی القضاء أو جعل قاضيا فقد ذبح بغير سكين». أخرجه الترمذى (٦٠٥ / ٣) من حديث أبي هريرة، وقال: «حديث حسن غريب».
- ١٢- سابق مرجع بحث ترهيب عن القضاء ، له يوشه بالكتاب والسنة واجتهاد الرأي، وقد ثبت ذلك بالنصل تشريح سره
- ١٣- سورة الجن آيت ١٥ والمعقول، أما النص: فما روي عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه لما بعث معاذا إلى اليمن قال له: كيف تقضي؟
- ١٤- حديث: «القضاة ثلاثة..». أخرجه الترمذى (٣ / ٦٠٤) والحاكم (٩٤) من حديث بريدة، واللفظ للترمذى وصححه الحاكم ووافقه الذهبي.
- ١٥- سورة المائدة آيت ٤٩
- ١٦- الموسوعة الفقهية (٣٣ / ٢٩٠) له يوشه تفصيل اوتشريح سره مل

وأما المعقول: فإن القاضي مأمور بالقضاء بالحق، قال تعالى: {يَا دَاوِدَ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ} (٣)، وإنما يمكنه القضاء بالحق إذا كان عالما

مُحَمَّدٌ سَرَقْتُ لَقَطَعْتُ يَدَهَا» «آیا در حدی از حدود خدا شفاعت می کنی؟! سپس برخاسته خطبه خوانده فرمود: مردمی را که پیش از شما بودند این چیز هلاک ساخت که چون شخص شریف و بزرگ زاده ای در میان شان دزدی می کرد، او را فرو می گذاشتند و چون شخص ضعیف و ناتوان در میان شان دزدی می کرد، حد را برابر جاری می ساختند و سوگند به خدا که اگر فاطمه بنت محمد ﷺ دزدی می کرد؛ حتماً دستش را قطع می کردم.» ابوبکر صدیق در فرازی از اولین خطبه خود پس از به خلافت رسیدن می فرمایند: «والقوى عندي ضعيف حتى أخذ الحق منه إن شاء الله و الضعيف فيكم قوى عندي حتى أخذ الحق له إن شاء الله.» «هر شخص قوى از شما نزد من ضعيف و ناتوان است تا آن که ان شاء الله حق ستمدیدگان را از او باز ستانم و بالعكس هر ضعيف و ناتوانی از شما نزد من قوى و توانا است تا آن گاه که ان شاء الله حقش را از ستمکار گرفته به او بازگردانم» در حدیثی پیامبر خدا ﷺ می فرماید: «أَنْتُمْ بَنُو آدَمَ وَآدَمُ مِنْ تُرَابٍ» «[همه] شما فرزندان آدم هستید، و آدم از خاک آفریده شده است.»^۳

مقصود پیامبر با این گفتار تحریر انسان نیست، این مخلوقی که خداوند او را از خاک زمین آفریده است: «إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ»^۴ «وقتی (این گفت و گو در ملا اعلی و عالم بالا درگرفت) که پروردگارت به فرشتگان گفت: من انسانی را از گل می آفرینم».

همه در ترازوی اسلام مساوی هستند و جنسیت و نسب و رنگ و زبان و مکان هیچ کدام باعث برتری نیستند، برتری تنها مخصوص تقوا و پرهیز کاری است و بس: «أَلَا لَفَضْلَ

عدالت اجتماعی در اسلام

مفتي محمد داود اسحاقزهي «يوسفى»^۱

عدالت، از پُرسابقه‌ترین اندیشه‌هایی است که همواره در طول تاریخ کانون و مرکز دغدغه فکری انسان‌ها بوده است. اکثر اندیشمندانی که در زمینه همزیستی و حکمرانی نظر داده‌اند به این موضوع پرداخته‌اند.

این فضیلت اخلاقی و اجتماعی جایگاه مهمی نزد بشر دارد، در جامعه‌ای که عدالت نباشد، ظلم به وجود می‌آید و ظلم سر منشاء تمام بدی‌ها در جامعه است. ابن منظور در کتاب لسان العرب می‌فرماید: عدل در لغت، مفهومی ضد جور و ظلم است و همان چیزی است که دل‌ها آن را مستقیم و درست می‌یابد.^۲ بنابراین به خاطر اینکه جامعه در سلامت اخلاقی بماند اسلام به عدالت توجه ویژه‌ای کرده است در جایگاه و اهمیت عدالت، همین بس که این امر ده‌ها بار با تعبیرات عدل، قسط و لزوم پرهیز از ظلم و جور در قرآن مورد تأکید قرار گرفته است و بارها به آن امر شده و دستور داده؛ مثلًا در سوره‌ی شوری به پیامبر خدا ﷺ خطاب شده: «وَبَّغُوْ بِهِ كَتَابِيْ كَهْ خَدَا» فرستاده است، ایمان آورده‌ام و مأموریت دارم که در میان شما به عدل و داد رفتار کنم...». و در روایات مختلف به آن اشاره شده است.

زنی از طائفه‌ی بنی مخزوم دزدی کرده بود، اسامه را نزد پیامبر ﷺ فرستادند تا پادرمیانی کند و حد بر او جاری نشود! پیامبر خدا ﷺ فرمود: «أَتَشْفَعُ فِي حَدِّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ ثُمَّ قَامَ فَاخْتَطَبَ ثُمَّ قَالَ إِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ قَبْلَكُمْ لَنَفْهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الصَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ وَأَيْمُ اللَّهِ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ

۱-نویسنده و مدرس

درس این واقعه فقط آن نیست که علی امیرالمؤمنین و صاحب قدرت است و با وجود آن که به خوبی زره خود را می‌شناخت و می‌دانست که یهودی آن را دزدیده است

آن را با زور از یهودی باز پس نگرفت، و رفتند نزد قاضی شریح برای فیصله، یکی از پندهای که از واقعه گرفته می‌شود این است؛ دزد در اینجا یهودی است و مسلمان نیست. یهودیان چه توطئه‌های علیه اسلام نکردند، برای نابودی اسلام از هیچ کوششی دریغ نورزیدند، تا جایی که سه در غذای پیامبر ریختند و خواستند که سنگی بزرگ را از مکانی بلند بر سر او بیندازند و آن حضرت را بکُشنند، با این گذشته و کارنامه‌ی سیاه، علی - رضی الله عنه - اقدام به انتقام ننمود و برای پس گرفتن زره

علی - رضی الله عنه - زره جنگیش را گُم کرده بود، آن را پیش یک نفر یهودی یافت، او را نزد قاضی شریح برد و اقامه‌ی دعوا نمود، گفت: این زره من است نه آن را می‌گوید من شاهد ندارم! لذا در اسلام طبقه‌ای وجود ندارد که امتیازاتی بیشتر از طبقه دیگر داشته باشد و تنها علت آن این است که بشر در اسلام قانون‌گذار نیست؛ بنابراین هیچ گونه تفاوتی در بین ثروتمندان و نیازمندان وجود ندارد.

این حقیقت بزرگ، یعنی این که قانون‌گذار در اسلام خداوند است و بس، و بشر در این زمینه هیچ گونه حقی ندارد. تمام جوانب زندگی اعم از سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فکری و... را تحت تأثیر قرار می‌دهد. با توجه به آنچه که گذشت اندیشوران اسلامی عدالت را به انواع مختلف تقسیم کرده‌اند که به برخی از آنان اشاره می‌شود:

۱. عدالت در تشریع و قانون‌گذاری که قانون‌گذار اصلی خداوند است؛

لعرَبِي عَلَى أَعْجَمِي وَلَا لَابِيض عَلَى أَسْوَدَ إِلَّا بِالْتَّقْوَى» آگاه باشید که عربی‌ای را بر عجمی و سفید را بر سیاه هیچ فضل و برتری‌ای نیست جز به تقوی.^۵

«تَكَافَأْ دِمَاؤُهُمْ وَ يَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَدْنَاهُمْ» «مسلمانان خون‌شان (از لحاظ دیه و قصاص) برابر است (و در این امر شریف بر وضعیت برتری ندارد و عهد و پیمانی که هر یک از مسلمانان با دیگران بینند، برای سایر آنان معتبر است، چه) کوچک‌ترین ایشان می‌تواند از سوی مسلمانان پیمان منعقد سازد (و یا زینهار دهد)^۶

در جامعه‌ای که اسلام واقعی اجرا می‌شود تمام مردم در برابر قانون مساوی هستند، نمونه‌ای واقعی از تاریخ اسلام را ببین:

علی - رضی الله عنه - زره جنگیش را گُم کرده بود، آن را پیش یک نفر یهودی یافت، او را نزد قاضی شریح برد و اقامه‌ی دعوا نمود، گفت: این زره من است نه آن را می‌گوید و نه بخشیده‌ام. قاضی رو به یهودی کرد و گفت:

نظرت در مورد بیانات امیرالمؤمنین چیست؟ او گفت: زره مال من است و امیرالمؤمنین را نیز دروغگو نمی‌دانم! (طبق عادت همیشگی خود که عصا را از وسط به دست می‌گیرند!) شریح گفت: یا امیرالمؤمنین برای صدق مُدَعَای خود شاهد داری؟ علی - رضی الله عنه - گفت:

شریح درست می‌گوید من شاهد ندارم! لذا قاضی زره را به یهودی داد. یهودی زره را برداشت و چند قدمی رفت، سپس برگشت و گفت: امیرالمؤمنین مرا پیش قاضی خود آورد؛ اماً قاضی علیه او حکم کرد! حقیقتاً همین است اخلاق انبیاء! أَشَهَدُ أَن لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشَهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً

رسول الله! زره مال شماست از شتر خاکستری رنگت افتاد و من آن را برداشم. حضرت علی - رضی الله عنه - فرمود: اماً چون مسلمان شدی این زره برای تو!

این عدالت اسلامی کجا و آن چه که اروپاها مدعی آن است کجا در طول تاریخ نگاهی بر عملکرد و ادعای خود بیندازد و با وجودان قضاوت کند که چرا این همه ظلم به نام عدالت‌خواهی در دنیا انجام دادند؛ لذا امروز جای مدعی با مدعی‌علیه عوض شده اگر امروز قطره ظلمی که در مقابل دریای ظلم شما در کشورهای اسلامی صورت می‌گیرد عیب از مسلمانان نه به قول شاعر «اسلام به ذات خود ندارد عیبی/ هر عیب که هست از مسلمانی ماست» سخن آخر اینکه عدالت یکی از مهمترین مسائل حکومت‌داری است و یک مصدق مهم عدالت، رفع نابرابری‌های اقتصادی سیاسی و اجتماعی است، و باید دانست که در قضاوت‌های شخصی، عمل شخصی، حرف زدن، داوری‌های در مورد اشخاص و در مورد کارها نیز عدالت را در نظر گرفت. خداوند متعال می‌فرمایند: (وَ لَا يَجِرِّمُنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى الَّتِي تَعَدِّلُوا إِعْدِلُوا)؛ و هرگز دشمنی با قومی، شما را به بی‌عدالتی و ادار نکند. به عدالت رفتار کنید؛ لذا اگر با کسی مخالفت داریم، دشمنی داریم، تفاوت فکری داریم، درباره اش نباید ظلم کنیم.

اخذلیکونه:

۱- لسان العرب، ج ۱۱، ص ۰۳۴

۲. عدالت در تدبیر و نظام اجرایی حکومت؛

۳. عدالت در خلق و خوی؛

۴. عدالت اجتماعی که انواع متعددی دارد؛ مثل عدالت اداری، عدالت اقتصادی و عدالت قضایی، سیاسی و فرهنگی.

از آنجایی که اسلام دین رافت و پیامبرش سرمنشاء رحمت است؛ لذا به احسان با اهل کتاب توصیه می‌کند مادام که در جنگ و توطئه‌چینی با اسلام نیستند:

«وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُوْلُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلَهُنَا وَإِلَهُكُمْ وَاحِدُّ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ»^۷

«با اهل کتاب (یعنی با یهودیان و مسیحیان) جز به روشنی که نیکوتر (و نرم تر و آرام تر و به قبول نزدیک‌تر) باشد، بحث و گفت‌وگو مکن، مگر با کسانی از ایشان که ستم کنند (و متوجه به زور یا گستاخی شوند و از حد اعتدال در جدال، خارج گردند. در این صورت شدت و حدت در مقابله‌ی با آنان بلامانع است). بگویید: به تمام آن چه از سوی خدا بر ما و بر شما نازل شده است ایمان داریم (که قرآن و تورات و انجیل است). معبد ما و معبد شما یکی

است، و ما تنها تسلیم و فرمانبردار او هستیم.»

به همین دلیل بود که اهل کتاب سالیان متمادی را در

سایه دولت‌های اسلامی با آرامش و امنیت سپری نمودند

بدون این که کسی به حریم خصوصی آنان تجاوز نماید یا

عرصه را بر آنان تنگ کند.

هنگامی که مسیحیان اروپا یهودیان را به دلیل اینکه

مسیح را به دار کشیده‌اند زیر فشار قرار دادند، آنان به جز

سایه‌ی امن و آرام دولت اسلامی در اندلس هیچ جایگاهی

برای خود نمی‌یافتنند؛ بنابراین در آنجا با مسلمانان زیر

چتر یک حکومت زندگی آرامی داشتند.

قسمت دوم: گزارش اجرآت قضائی دیوان های محاكم مرافعه (۳۴) ولایات کشور:

به اساس راپورهای واصله دیوان های محاکم مرافعه (۳۴) ولایت کشور طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ه.ش جمعاً به تعداد (۱۳۰۸۵) قضیه داشته اند: از جمله (۲۷۶۴) قضیه جزائی، (۸۲۶۱) قضیه مدنی، (۷۶۲) قضیه تجارتی، (۲۶۳) قضیه منسوبین نظامی و (۱۰۳۵) قضیه امنیت عامه می باشد که جزئیات آن در ذیل ارائه میگردد:

۱- گزارش اجرآت قضائی دیوان های جزاء محاکم مرافعه (۳۴) ولایت:

دیوان های جزاء محاکم مرافعه (۳۴) ولایت طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ه.ش جمعاً به تعداد (۲۷۶۴) قضیه داشته که از جمله (۲۶۹) قضیه ذریعه مکتوب مسترد گردیده، (۱۰۰۴) قضیه ذریعه قرار قضایی رسیده گی شده، (۴۳۷) قضیه فیصله شده و (۱۰۵۴) قضیه دیگر آن تحت کار دیوان های مذکور قرار دارد.

۲- گزارش اجرآت قضائی دیوان های امنیت عامه محاكم مرافعه (۳۴) ولایت:

دیوان های امنیت عامه محاکم مرافعه (۳۴) ولایت طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ه.ش جمعاً به تعداد (۱۰۳۵) قضیه داشته که از جمله (۱۸۱) قضیه ذریعه مکتوب اجرآت شده، (۴۸۳) قضیه ذریعه قرار قضایی رسیده گی شده، (۱۵۰) قضیه فیصله شده، (۲۲۱) قضیه دیگر آن تحت کار دیوان های مذکور قرار دارد.

۳- گزارش اجرآت قضائی دیوان های منسوبین نظمی محاکم مرافعه (۶) ولایت درجه اول:

دیوان های منسوبین نظمی محاکم مرافعه طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ه.ش جمعاً به تعداد (۲۶۳) قضیه داشته که از جمله (۳۲) قضیه ذریعه مکتوب اجرآت شده، (۱۰۱) قضیه ذریعه قرار قضایی رسیده گی شده، (۱۷) قضیه فیصله شده، (۱۱۳) قضیه دیگر آن تحت کار دیوان های مذکور قرار دارد.

۴- گزارش اجرآت قضائی دیوان های مدنی محاکم

۲- گزارش اجرآت قضائی دیوان امنیت عامه تمیز معاونیت قضائی زون جنوب غرب (کندھار):

دیوان امنیت عامه تمیز معاونیت قضائی زون جنوب غرب (کندھار) طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ه.ش جمعاً به تعداد (۱۶۲) قضیه داشته که از جمله (۱۱) قضیه تائید، (۲۳) قضیه نقض، (۱۰۷) قضیه ذریعه مکتوب اجرآت شده و (۲۱) قضیه دیگر آن تحت کار دیوان مذکور قرار دارد.

۳- گزارش اجرآت قضائی دیوان جرایم منسوبین نظمی تمیز معاونیت قضائی زون جنوب غرب (کندھار):

دیوان منسوبین نظمی تمیز معاونیت قضائی زون جنوب غرب (کندھار) طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ه.ش جمعاً به تعداد (۵۰) قضیه داشته که از جمله (۷) قضیه تائید، (۶) قضیه نقض، (۲۶) قضیه ذریعه مکتوب اجرآت شده و (۱۱) قضیه دیگر آن تحت کار دیوان مذکور قرار دارد.

۴- گزارش اجرآت قضائی دیوان مدنی تمیز معاونیت قضائی زون جنوب غرب (کندھار):

دیوان رسیدگی به قضایای مدنی تمیز معاونیت قضائی زون جنوب غرب (کندھار) طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ه.ش جمعاً به تعداد (۶۴) قضیه داشته که از جمله (۱۵) قضیه تائید، (۳۸) قضیه نقض، (۲) قضیه فیصله شده، (۳۹) قضیه اجراء شده، (۱۳۶) قضیه ذریعه مکتوب مسترد گردیده و (۴۱) قضیه دیگر آن تحت کار دیوان مذکور قرار دارد.

۵- گزارش اجرآت قضائی دیوان تجارتی تمیز معاونیت قضائی زون جنوب غرب (کندھار):

دیوان رسیده گی به قضایای تجارتی تمیز معاونیت قضائی زون جنوب غرب (کندھار) طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ه.ش جمعاً به تعداد (۱۵۷) قضیه داشته که از جمله (۱۵) قضیه تائید، (۴۴) قضیه نقض، (۸) قضیه فیصله، (۲۳) قضیه ذریعه مکتوب اجرآت شده و (۶۷) قضیه دیگر آن تحت کار دیوان مذکور قرار دارد.

ابتدائیه شهری و قضایی جزائی محاکم ابتدائیه

ولسوالی های (۳۴) ولایت:

دیوان های جزاء محاکم ابتدائیه شهری و بخش جزائی محاکم ابتدائیه ولسوالی های (۳۴) ولایت طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ه.ش جمعاً به تعداد (۸۲۶۱) وارد شده که از جمله (۷۲۲) قضیه ذریعه مكتوب اجرآت شده، (۲۵۷۲) قضیه ذریعه قرار قضایی رسیده گی شده، (۳۷۲) قضیه فیصله شده و (۴۵۹۵) قضیه دیگر آن تحت کار دیوان های مذکور قرار دارد.

۲- گزارش اجرآت قضایی دیوان های امنیت عامه محاکم ابتدائیه شهری (۳۴) ولایت:

در دیوان های امنیت عامه محاکم ابتدائیه شهری (۳۴) ولایت طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ه.ش جمعاً به تعداد (۷۶۲) قضیه داشته که از جمله (۷۳) قضیه ذریعه مكتوب اجرآت شده، (۳۳۰) قضیه ذریعه قرار قضایی رسیده گی شده، (۵۴) قضیه فیصله شده و (۳۰۵) قضیه دیگر آن تحت کار دیوان های مذکور قرار دارد.

۳- گزارش اجرآت قضایی دیوان های ترافیکی محاکم ابتدائیه شهری (۳۱) ولایت:

دیوان های ترافیکی محاکم ابتدائیه شهری (۳۴) ولایت طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ه.ش جمعاً به تعداد (۱۳۰۳) قضیه داشته که از جمله (۱۳۰) قضیه ذریعه مكتوب اجرآت شده، (۲۱۵) قضیه ذریعه قرار قضایی رسیده گی شده، (۳۰۷) قضیه فیصله شده و (۶۵۱) قضیه دیگر آن تحت کار دیوان های مذکور قرار دارد.

۴- گزارش اجرآت قضایی محاکم ابتدائیه منسوبین نظامی (۱۰) ولایات زون کشور:

محاکم ابتدائیه منسوبین نظامی (۱۰) ولایات زون کشور طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ه.ش جمعاً به تعداد (۲۴۶۶) قضیه داشته که از جمله (۱۵۴) قضیه ذریعه مكتوب اجرآت شده، (۵۲۲) قضیه ذریعه قرار قضایی رسیده گی شده و (۷۰۵) فیصله و (۱۰۵۵) قضیه دیگر آن تحت

مرافعه (۳۴) ولایت:

در دیوان های رسیدگی به قضایی مدنی محاکم مرافعه طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ه.ش جمعاً به تعداد (۸۲۶۱) وارد شده که از جمله (۷۲۲) قضیه ذریعه مكتوب اجرآت شده، (۲۵۷۲) قضیه ذریعه قرار قضایی رسیده گی شده، (۳۷۲) قضیه فیصله شده و (۴۵۹۵) قضیه دیگر آن تحت کار دیوان های مذکور قرار دارد.

۵- گزارش اجرآت قضایی دیوان های تجاری محاکم

مرافعه (۶) ولایت درجه اول:

دیوان های رسیده گی به قضایی تجاری محاکم مرافعه طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ه.ش جمعاً به تعداد (۷۶۲) قضیه داشته که از جمله (۷۳) قضیه ذریعه مكتوب اجرآت شده، (۳۳۰) قضیه ذریعه قرار قضایی رسیده گی شده، (۵۴) قضیه فیصله شده و (۳۰۵) قضیه دیگر آن تحت کار دیوان های مذکور قرار دارد.

۶- گزارش اجرآت ریاست تعییمات قضائی و مستشارین) معاونیت قضائی زون جنوب غرب (کندهار):

طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ه.ش به تعداد (۸۵) دوسيه به مستشاران اين رياست در مرحله تميز مواصلت ورزیده بود که از جمله (۲۲) قضیه نقض، (۱۴) قضیه تائید، (۱۵) قضیه آن ذریعه مكتوب مسترد گردیده و (۳۴) قضیه دیگر آن تحت کار قرار دارد.

قسمت سوم: گزارش اجرآت قضایی دیوان های محاکم ابتدائیه شهری و محاکم ابتدائیه ولسوالی های (۳۴) ولایت:

به اساس راپورهای واصله دیوان های محاکم ابتدائیه شهری و محاکم ابتدائیه ولسوالی های (۳۴) ولایت کشور طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ جمعاً به تعداد (۹۳۰۷) قضیه در محاکم متذکره موجود بوده که از جمله (۱۵۳۹۸) قضیه جزائی، (۵۲۴۲۳) قضیه مدنی و (۱۴۶۹۷) قضیه تجاری می باشد که جزئیات آن در ذیل ارائه میگردد:

۱- گزارش اجرآت قضایی دیوان های جزاء محاکم

۱۰۸۳۷) قضیه دیگر آن تحت کار دیوان های مذکور قرار دارد.

قسمت چهارم: تعداد وثائق اجراء شده:
 تعداد و انواع وثائق اجراء شده در آمریت های وثائق، دیوان های مدنی، تجاری و محاکم ابتدائیه ولسوالی های ولایات کشور طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ هـ.ش مطابق به (۷) ۱۴۴۵/۶/۷ - (۱۴۴۵/۳/۷) هـ.ق.

تعداد وثائق	نوع وثیقه	شماره
۶۴۸	قباله قطعی	۱
۶	قباله جایزی	۲
۱۸۸	طلاق خط	۳
۵۸۵	اصلاح خط	۴
۸۰	خلع خط	۵
۱۷۶۰۹	نكاح خط	۶
۱۲۹۱۱	وکالت خط	۷
۴۱۴	اقرار خط	۸
۳۱۵۷	وصایت خط	۹
۲۱	نفقة خط	۱۰
۲۸۲	ابراء خط	۱۱
۵۶۶	ضمانت خط	۱۲
۳۰	ترکه خط	۱۳
۱۵۶	مثنی خط	۱۴
۲۲۲۱	حصر وراثت خط	۱۵
۶۶	رسید خط	۱۶
۹۷	قيم خط	۱۷
۵	حجت خط	۱۸
۱۱	رضایت خط	۱۹
۱۰۷	تملیک خط	۲۰
۲۴	تقسیم خط	۲۱
۲۱۳	زوجیت خط	۲۲
۱۷	مجرد خط	۲۳
۲۱۶	لاجایدادی	۲۴
۲۵	محرم خط	۲۵
۱۲۲	تضمين خط	۲۶
.	فيصله خط	۲۷
۴۰	قرارداد خط	۲۸
۴۴۷۱۱	مجموع	

کار محاکم مذکور قرار دارد.

۵- محکمه ابتدائیه اختصاصی مواد مخدر ولایت کابل: در محکمه ابتدائیه اختصاصی مواد مخدر ولایت کابل طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ هـ.ش جمعاً به تعداد (۹۸۶) قضیه موجود بوده که از جمله (۲) قضیه مسترد مکتوبی، (۷۳) قضیه ذریعه قرار قضایی رسیده گی شده، (۳۱۳) قضیه فیصله شده و (۵۹۸) قضیه دیگر آن تحت کار محکمه مذکور قرار دارد.

۶- محکمه ابتدائیه اختصاصی جلوگیری از غصب زمین ها و استرداد زمین های غصب شده دولتی: در محکمه ابتدائیه اختصاصی جلوگیری از غصب زمین ها و استرداد زمین های غصب شده دولتی طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ هـ.ش جمعاً به تعداد (۱۰) قضیه موجود بوده که از جمله (۳) قضیه ذریعه قرار قضایی رسیده گی شده، (۷) قضیه دیگر آن تحت کار محکمه مذکور قرار دارد.

۷- گزارش اجرآت قضایی دیوان های مدنی محاکم ابتدائیه ولسوالی های (۳۴) ولایت:

در دیوان های مدنی محاکم ابتدائیه شهری و بخش حقوقی محاکم ابتدائیه ولسوالی های (۳۴) ولایت طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ هـ.ش جمعاً به تعداد (۵۲۴۲۳) قضیه موجود بوده که از جمله (۲۰۱۲) قضیه ذریعه مکتوب اجرآت شده، (۱۲۶۴۷) قضیه ذریعه قرار قضایی رسیده گی شده، (۵۸۷۸) قضیه فیصله شده و (۳۱۸۸۶) قضیه دیگر آن تحت کار دیوان های مذکور قرار دارد.

۸- گزارش اجرآت قضایی دیوان های ابتدائیه تجاری محاکم شهری (۶) ولایت درجه اول:

در دیوان های ابتدائیه تجاری محاکم شهری (۶) ولایت درجه اول طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ هـ.ش جمعاً به تعداد (۱۴۶۹۷) قضیه موجود بوده که از جمله (۱۳۰۹) قضیه ذریعه مکتوب اجرآت شده، (۱۸۹۴) قضیه ذریعه قرار قضایی رسیده گی شده، (۶۵۷) قضیه فیصله شده و (

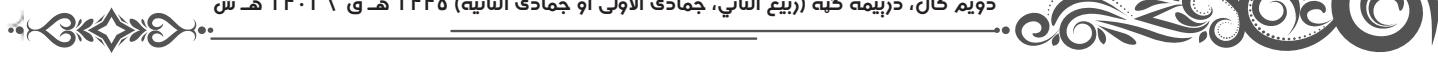

قسمت پنجم: تعداد قضایای موجود و وثایق اجراء شده

۱- جدول توحیدی تعداد قضایای جزائی و حقوقی در مرحله ابتدائیه، مرافعه و وثایق اجراء شده در هر ولایت کشور با در نظر داشت پرکار و کم کار بودن محاکم طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ هـ.ش مطابق به (۱۴۴۵/۳/۷ - ۱۴۴۵/۶/۷) هـ.ق.

ردیف	ولایات	مجموع قضایا	قضایای رسیده گی شده				قضایای باقی مانده	تعداد وثایق اجراء شده
			مسترد مکتوبی	قرار قضائی	فیصله شده	قضایای رسیده گی شده		
۱	ولایت کابل	۲۳۷۶۳	۱۰۹۱	۳۶۵۹	۲۲۴۲	۱۶۷۷۱	۱۰۶۳۴	
۲	ولایت هرات	۹۳۸۸	۱۳۷۲	۱۰۴۲	۱۳۵۳	۵۰۲۱	۳۵۵۱	
۳	ولایت بلخ	۷۲۷۸	۳۴۳	۱۹۰۵	۸۲۸	۴۲۰۲	۱۶۰۶	
۴	ولایت کندز	۶۱۷۳	۱۳۴	۱۱۸۶	۷۲۲۳	۴۱۳۰	۱۲۳۳	
۵	ولایت ننگرهار	۵۹۹۲	۳۲۲	۱۱۷۵	۷۷۱	۳۷۲۴	۱۶۸۲	
۶	ولایت تخار	۵۱۰۹	۱۴۱	۱۱۳۳	۶۷۰	۳۱۶۵	۱۳۸۲	
۷	ولایت بغلان	۴۵۰۷	۱۲۰	۱۷۲۸	۴۴۸	۲۲۱۱	۱۰۰۱	
۸	ولایت کندهار	۳۹۲۳	۳۹۱	۱۰۱۹	۸۸۵	۱۶۲۸	۱۵۰۸	
۹	ولایت بدخشنان	۳۴۷۳	۱۳۲	۱۰۰۸	۳۴۰	۱۹۹۳	۱۵۳۰	
۱۰	ولایت غزنی	۳۱۲۷	۱۳۰	۹۱۱	۶۰۵	۱۴۸۱	۱۳۳۵	
۱۱	ولایت فاریاب	۲۹۵۰	۹۵	۱۰۱۹	۷۸۶	۱۰۵۰	۲۰۲۴	
۱۲	ولایت هلمند	۲۴۲۵	۱۰۹	۴۹۰	۶۳۶	۱۱۹۰	۱۴۰۸	
۱۳	ولایت غور	۲۳۰۸	۱۹۷	۳۰۷	۴۰۱	۱۳۵۳	۷۶۱	
۱۴	ولایت بادغیس	۲۲۴۵	۸۷	۹۹۲	۵۰۰	۶۶۶	۸۹۴	
۱۵	ولایت پکتیا	۲۲۴۱	۱۶۲	۸۴۸	۴۰۷	۸۲۴	۶۰۳	
۱۶	ولایت خوست	۲۱۴۶	۱۳۲	۵۳۳	۴۰۷	۱۰۲۴	۲۰۹	
۱۷	ولایت لوگر	۱۷۷۰	۵۶	۴۳۳	۱۴۷	۱۱۳۴	۵۰۶	
۱۸	ولایت پروان	۱۶۶۸	۹۹	۵۳۹	۳۶۶	۷۶۴	۸۶۰	
۱۹	ولایت جوزجان	۱۴۸۸	۵۱	۴۹۶	۳۵۳	۵۸۸	۹۹۴	
۲۰	ولایت سمنگان	۱۴۶۳	۶۲	۴۰۱	۲۴۴	۷۰۶	۷۰۴	
۲۱	ولایت کنرها	۱۳۸۲	۷۱	۳۱۹	۲۷۳	۷۱۹	۷۷۳	
۲۲	ولایت بامیان	۱۳۰۴	۷۲	۲۳۳	۲۱۷	۷۸۲	۷۶۰	
۲۳	ولایت فراه	۱۲۳۷	۵۵	۴۱۸	۵۳۳	۲۳۱	۱۷۲۷	
۲۴	ولایت کاپیسا	۱۲۰۸	۱۱۳	۲۶۵	۲۶۳	۵۶۷	۴۳۶	
۲۵	ولایت لغمان	۱۱۷۱	۶۲	۱۹۶	۱۳۸	۷۷۵	۸۰۷	
۲۶	ولایت ارزگان	۱۱۲۰	۶۱	۳۹۴	۴۰۰	۲۱۵	۱۳۷۳	
۲۷	ولایت پکتکا	۱۰۴۴	۸۶	۲۶۷	۱۰۴	۵۳۷	۳۳۶	
۲۸	ولایت سرپل	۹۸۱	۷۱	۲۴۰	۲۸۵	۳۸۵	۹۳۶	
۲۹	ولایت میدان وردک	۹۶۹	۵۹	۳۲۹	۱۳۲	۴۴۹	۳۶۶	
۳۰	ولایت زابل	۹۵۷	۵۱	۲۰۹	۲۸۵	۳۶۲	۵۹۳	
۳۱	ولایت دایکندی	۴۴۱	۳۹	۹۹	۱۶۶	۱۳۷	۷۶۵	
۳۲	ولایت نیمروز	۳۹۳	۲	۱۲۷	۲۱۴	۵۰	۶۲۷	

۵۹۵	۱۶۵	۶۲	۷۵	۲۳	۳۴۰	ولایت پنجشیر	۳۳
۱۱۳	۱۷۰	۴۳	۵۳	۱۷	۲۸۳	ولایت نورستان	۳۴
۴۴۷۲۷	۵۹۶۶۹	۱۶۳۲۷	۲۴۱۴۸	۶۰۰۸	۱۰۶۱۵۲	مجموع	

بـ ۱۴۰۱ میـ شـ مـ طـ اـ لـ اـ (۵۰۴۴۷ - ۵۰۴۴۶) هـ قـ

- مواصلت تعدادی مکاتیب ریاست وزراء و اخذ هدایت و ارسال آنها به مراجع مربوطه .
 - ارسال هدایات، احکام مقام عالیقدر امیر المؤمنین حفظہ اللہ و ریاست وزراء به مراجع مربوط غرض تطبیق.

ریاست عمومی دارالانساء

ریاست عمومی دارالانشاء ستره محکمه طی ربع سوم
سال جاری اجراءات ذیل را نموده است:

- ۰ ترتیب و تنظیم فعالیت ها، ترتیب و تنظیم راپور
های ریاست ها، ترتیب قضایایی باقی مانده و درج آن در
جدول مربوط، رسیدگی به (۳۴۸) عرضه تبدیلی محاکم
که (۱۴) موضوع طبق اصول از طرف ریاست عالی تمیز
مرکز تبدیل گردیده است، (۵۳) موضوع رد شده است،
(۱۷۶) موضوع دیگر از محاکم معلومات خواسته شده
است، (۱۵) موضوع به مقام عالی ستره محکمه پیشنهاد
گردیده است که طبق اصول برای شان امر تبدیلی
محکمه داده است.
 - ۰ در این ربع (۶) جلسه شورای عالی دایر گردیده است
که روی موضوعات تصامیم لازم اتخاذ گردید.

۰ در این ربع (۶) جلسه شورای عالی دایر گردیده است که روی موضوعات تصامیم لازم اتخاذ گردید.

- در این ربع (۱۲) موضوع تنازع صلاحیت دریافت گردیده که در مورد آنها اجراءات لازم صورت گرفت.
- در این ربع (۱۲) موضوع تجدید نظر دریافت گردیده که در مورد آن اجراءات لازم صورت گرفت.

در این ربع (۵۱) مورد تخلفات قضات دریافت گردیده که در مورد آن اجرآت لازم صورت گرفته است.

ریاست عمومی تفییش قضائی

- ۰ نظارت از چگونگی تطبیق درست و به موقع احکام، اصول، مقررات، طرز العمل ها و مصوبات شورای عالی یکی از وظایف مهم ریاست عمومی تفتیش میباشد که همه ساله از طرف مفتشین قضائی بصورت دوامدار صورت میگیرد.
 - ۰ بمنظور تحقیق رویه واحد قضائی و اجرآت سالم در محاکم، رهنمایی های که لازم بود با درنظرداشت احکام، اصول، مقررات و مصوبات ستره محکمه برای

بخش دوم:

گزارش توحیدی از فعالیت های انجام شده ریاست های مرکزی ستر محکمه

محكمة

۱۴۰۲ سال سوم ربع بابت از

معاونیت قضائی

- ۰ به تعداد (۳۸۱) قطعه مکاتیب از ارگانهای مختلف
 - امارت اسلامی برای مطالبه هدایات قضائی به عنوان
 - معاونیت قضائی مواصلت نموده است که بعد از هدایت
 - معاون قضائی دوباره به مراجع مربوطه ارسال گردید.
 - ۰ به تعداد (۲۹۵) قطعه مکتوب بعد از هدایت معاون
 - قضائی به مراجع مربوطه.

- به تعداد (۲۵۱۴) قطعه عرایض به این معاونیت موافق است و رزیده بود اجرآت لازم به آن صورت گرفت و به تعداد (۶۶۸) قطعه عرایض مسترد گردیده است.

ریاست عمومی دفتر مقام

- ۰ ترتیب و تحریر (۱۶۳) قطعه پیشنهاد و فورمه های
حواله حات.

- ثبت و تحریر (٨٣٩) قطعه مكتوب مختلف و (٩٥) قطعه مكتوب خاص.

- ۰ ارسال و دریافت (۳۲۰) دوسيه های مدنی، جزائی، تجاری و حقوقی.

- ارسال تعداد (۲۰) عريضه اصحاب دعوى به مراجعه مربوطه.

- ترتیب و تنظیم ملاقات های محترم فضیلتماب قاضی القضاط صاحب با مسؤولین ادارات دولتی و متنفذین ولایات کشور.

- ارسال هدایات و احکام که از جانب فضیلت‌مآب قاضی القضاط صاحب به رؤسای جدید محاکم مرافعه ولایات.

- تنظیم گردیده و غرض تصویب به ریاست دارالانشاء ارسال گردیده است.
- مسوده پالیسی ارتقاء ظرفیت منسوبين قوه قضائیه مدیریت ثبت سیستم قضایا ترتیب و در دوسيه های مربوطه جابجا گردیده بود از طرف مفتشین قضائی مشاهده و نظارت گردیده است.
 - طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ اجرآت منسوبين قضائی و اداری آن عده محاکم که مورد تفتیش قرار گرفته است، از طرف هیئت مؤظف یکايك ملاحظه و مشاهده گردید، خلاء ها و نواقصات که جزئی به نظر رسید از طرف مفتشین برای منسوبين مربوط وفق مقررات توصیه و رهنمائی گردید تا در آينده از تکرار همچو خلاء ها و نواقصات خود داری نمایند و طبق اصول اجرآت شان را عیار سازند و آن عده نواقصات که به ضرر اداره و جامعه به نظر می رسید از طرف مفتشین قضائی یادداشت و طی گزارش غرض هدایت بعدی به مقام عالی ستره محکمه تقدیم گردید.
 - هیئات این ریاست در ربع سوم سال ۱۴۰۲ طی چندین گروپ به یک تعداد ولايات اعزام گردیدند، اجرآت عادی محاکم را مورد بررسی قرار دادند در جریان تفتیش به مشکلات منسوبين قضائی و اداری گوش داده و پیشنهادات آنها را غرض راه حل درج گزارش به مقام عالی ستره محکمه ارسال گردیده است.
 - طی ربع سوم سال جاری آن عده محاکم ولايات که اجرآت شان مورد بررسی و تفتیش عادی قرار گرفته است، فعالیت های متذکره انجام و گزارش آن به مقام عالی ستره محکمه تقدیم گردیده است.
 - بررسی اجرآت قضائی، اداری، سلوکی، امور وثائق، مالی محاکم ولايات و مرکز، طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ در آن عده محاکم که از طرف مفتشین قضائی بررسی گردید صورت گرفته است.
- ریاست عمومی تدقیق و مطالعات**
- طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ریاست عمومی تدقیق و مطالعات ستره محکمه اجرآت ذیل را نموده است:
 - اصولنامه اسباب تفریق زوجین به اساس هدایت مقام عالی ستره محکمه در (۳) فصل و (۲۷) ماده ترتیب و

- به تعداد(۱۷۸۷) قطعه مکاتیب که از طریق وزارت مخابرات و مراجع ذیربطر مواصلت گردیده بود تعین شعبه گردیده است.
 - به تعداد (۱۴۴۷) قطعه مکاتیب عنوانی مقام ستره محکمه در موضوعات از وزارت خانه ها ادارات دولتی کمیسون ها و محاکم (۳۴) ولایت مواصلت نموده که بعد از اخذ هدایات مقام عالی ستره محکمه به مراجع مربوطه آن اصدار گردید.
 - به تعداد (۳۴۱۶) قطعه عريضه مراجعین بعد از کسب هدایت مقام به دفتر مربوط ثبت و به صاحبان عريضه سپرده شده است.
 - به تعداد(۲۳۸۱) قطعه مکاتیب و دوسيه ها بخش استهداء، تجدید نظر، تفویض صلاحیت، تبدیل محکمه و هدایت طلب از تمامی محاکم کشور، ریاست وزراء، وزارت خانه ها، سازمان ها، شرکت ها، بانک های دولتی و غير دولتی و ریاست های مرکزی ستره محکمه عنوانی مقام عالی مواصلت ورزیده که بعد از اخذ هدایت به مراجع مربوطه آن اصدار گردیده است.

ذیربطر گسیل گردیده است هرگاه مقرره متذکره بعد از تائید و تصویب شورای عالی ستره محکمه به این اداره مواصلت ورزد با در نظرداشت آن میتوان در عرصه تدوین رهنمودها، طرز العمل ها و غیره مورد نیاز اجرآت مقتضی صورت خواهد گرفت.

 - مقرره (وظایف و صلاحیت رئسای محاکم استیناف ولایات) بنام لایحه محاکم ابتدائیه شهری، ابتدائیه ولسوالی ها و مرافعه در (۵) فصل و (۲۵) ماده ترتیب گردیده و غرض تصویب بریاست عمومی دارالانشاء ارسال شده است.
 - بازنگری مقرره اجرآت و فعالیت ریاست دارالانشاء شورای عالی بعد از ترتیب و تنظیم غرض غور بیشتر به ریاست عمومی دارالانشاء در آینده نزدیک ارسال میگردد.

ریاست تحریرات مقام: طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ریاست تحریرات مقام ستره محکمه اجرآت ذیل را نموده است:

 - به تعداد(۸) قطعه فما: مقام عالی ایمه، باست

ریاست تحریرات مقام:

طی ربع سوم سال ۱۴۰۲ ریاست تحریرات مقام ستره
محکمه احرا آت ذیل را نموده است:

- ۰ به تعداد (۸) قطعه فرمان مقام عالی ا.ا.ا.ب.ه ریاست تحریرات مقام عالی ستره محکمه مواصلت ورزیده بود
 - ۰ به تعداد (۲۵۳۵۶) قطعه مكتوب از طریق مدیریت آرشیف صادر و وارد گردیده است.
 - ۰ به تعداد (۱۰۱) کارتون سوابق آمریت تدارکات و مینوت ها از سال های ۱۳۸۹ الی ۱۳۹۶ غرض حفظ به مدیریت آرشیف مواصلت ورزیده است.
 - ۰ به تعداد (۱۴) قطعه عرایض از طرف مدیریت پذیرش اخذ و توسط مدیریت تحریرات به مراجع مربوطه آن ارسال گردیده است و به تعداد (۱۷۶) پارچه دخولی برای مراجعین مدیریت تحریرات و ریاست دفتر مقام از طرف مدیریت بذیرش احر آت گردیده است.
 - ۰ به تعداد (۹) قطعه مصوبات کابینه ریاست وزراء ا.ا.ا.د.ا بعد از اخذ هدایات مقام عالی ستره محکمه به مراجع مربوطه آن اصدار گردید.
 - ۰ به تعداد (۱۲۵) قطعه حکم عالیقدر امیرالمؤمنین حفظه الله و مقام عالی ریاست وزراء به ریاست تحریرات مقام مواصلت ورزیده بود که بعد از اخذ هدایات مقام عالی ستره محکمه به معاونیت اداری قوه قضائیه غرض اجرآت مقتضی اصدار گردید.

ریاست عمومی دارالافتاء:

ریاست عمومی دارالافتاء ستره محکمه طی ربع سوم

- ۰ به تعداد (۴) قطعه پیشنهاد موضوع اداری ستره محکمه غرض اعطای منظوری به مقام عالی ریاست وزراء ۱.۱.۱ اصدار و تقدیم گردید.
 - ۰ دریافت مکاتیب ریاست وزراء و تکثیر آن به اساس هدایت مقام عالی ستره محکمه به مراجع مربوطه.
 - ۰ سال جاری اجرآت ذیل را نموده است:
 - به تعداد (۱۱۸) مورد فتوی در مورد استفتاء های و دوسيه های که از طریق ریاست دفتر مقام و محکمه مرافعه ولایت کابل ارسال گردیده بود رسیدگی شده است.

- به تعداد (۳) تن از اتباع خارجی به دین مقدس اسلام کارمندان و اجیران جدید التقرر.
 - اجرای (۲۹۲) قطعه حواله های م-۱۶ معاشاتی، مصارفاتی و کود گذاری دقیق در آن مطابق جدول حسابات با در نظرداشت تخصیص و ثبت آن به دفتر م-۲۰ مصرف از حواله تخصیصات، ترتیب فورمه های م-۱۰ مصارفاتی وجه پیشکی وجه معتمدین غرض خریداری و مصارفات عاجل.
 - ترتیب راپور بودجوى برج های (میزان عقرب و قوس) سال ۱۴۰۲ بعد از تطبیق به دفتر م-۲۰ و ارسال آن به وزارت مالیه، اجراء و بررسی (۳۱۲) قطعه فورمه های م-۳ خریداری اجناس و ثبت آن به دفتر م-۲۰ مصرف و همچنان ثبت فورمه های ب-۲۷ ب-۲۳ فورم ثبت تخصیصات و ب- ولایتی به دفتر م-۳۸ کنترل تخصیصات.
 - اجرای معاشات، اضافه کاری، حقوق کرایه موتر و ماکول برج های (میزان، عقرب و قوس) سال ۱۴۰۲ برای تعداد (۶۷۰) قضاط، کارکنان اداری و خدماتی ریاست های مرکزی ستره محکمه برویت تشکیل جدید اجراء گردیده است.
 - اجرای حواله های معاشاتی و مصارفاتی وطی مراحل فورمه های م-۳ خریداری و م-۷ راپور رسید اجناس طبق طرزالعمل وزارت مالیه و ثبت آن در سیستم آفمس وزارت مالیه.
 - به تعداد (۱۰۱) شماره حواله فورم ف-س ۹ حواله پرזה جات برای وسایط مختلف النوع ملکیت ستره محکمه و توزیع (۲۴) عراده وسایط مختلف النوع ملکیت ستره محکمه برای ادارات مختلف مرکزی و ولایتی.
 - به تعداد (۳۴۱) حواله تیل پترول، دیزل و روغنیات برای وسایط مختلف النوع ملکیت ستره محکمه به اساس حواله های قبلی اجراء گردیده است.
 - رفع عوارض وسایط مختلف النوع ملکیت ستره محکمه به اساس ضرورت توسط ورکشاپ.
 - برآورد ابتدائی و تطبیق دو حلقه چاه عمیق برای قوس) سال ۱۴۰۲ برویت تشکیل جدید، ثبت و راجستر ریاست های تعليمات قضائی و امور امنیتی قوه قضائیه و برآورد ابتدائی اعمام ورکشاپ برای ریاست امور کارت ها. حسابات بانکی قضاط رؤسا جدید التقرر،
- ریاست تعليمات قضائی:**
- به تعداد (۳) تن از اتباع خارجی به دین مقدس اسلام مشرف شدند و کارت اسلامی برای شان توزیع گردید.
 - ریاست تعليمات قضائی در ربع سوم سال جاری اجرآت ذیل را نموده است:
 - برنامه های آموزشی کوتاه مدت و میان مدت برای قضات جدید التقرر و محررین ادامه دارد و در ختم هر دوره آموزشی پروگرام اختتامیه صورت میگیرد.
 - طبق هدایت مقام عالی ستره محکمه تا اکنون از جمله صرف منول و نصاب درسی برای برنامه های آموزشی قضائی کوتا مدت و میان مدت (۴۵) روزه برای قضات، مفتی ها و محررین داخل خدمت و جدیدالتقرر تدوین میگردد.
- ریاست عمومی منابع بشری:**
- در ربع سوم سال ۱۴۰۲ به تعداد (۲) برنامه آموزشی مهارت های کمپیوتر برای کارمندان ریاست های مرکزی ستره محکمه در مرکز آموزش های ستره محکمه برگزار و ادامه دارد.
 - جهت برگزاری و تطبیق پلان آموزشی رهنمود سیمینار های آموزشی برای ارتقاء ظرفیت سطح دانش مسلکی و مدیریتی کارمندان قوه قضائیه ترتیب و قرار است بعد از نهائی و تصویب آن برنامه های پلان شده بنابر امکانات مالی و تکنیکی به سطح مرکز و ولایات در جریان سال برگزار گردد.
 - به تعداد یک برنامه آموزشی سواد حیاتی برای منسوبيین قوه قضائیه در مرکز آموزش های ستره محکمه آغاز گردیده است و ادامه دارد.
- ریاست عمومی مالی و اداری:**
- اشتراک در ارزیابی و آفرگشائی پروژه های تدارکاتی بحیث رئیس، اعضای امریت بودجه بحیث اعضاء و همچنان اشتراک کارمندان به بحیث هیئت خریداری و هیئت معاینه.
 - ترتیب استحقاق معاش برج های (میزان، عقرب و قوس) سال ۱۴۰۲ برویت تشکیل جدید، ثبت و راجستر ریاست های تعليمات قضائی و امور امنیتی قوه قضائیه و براورد ابتدائی قضاط رؤسا جدید التقرر،

مرکز و ریاست عمومی حقوق جمع آوری راپور
اجرآت قضائی ربع سوم سال ۱۴۰۲.

• ارسال فورمه جات احصائیوی ربع دوم سال ۱۴۰۲ اداره
ملی احصائیه بعد از خانه پری به آن اداره.

• ترتیب جداول راپور اجرآت قضائی محاکم ولایات
کشور و دیوان های ده گانه تمیز و اجرآت کاری ریاست
عمومی حقوق از بابت ربع دوم سال ۱۴۰۲ و ارسال آن به
ریاست های تفتیش قضائی زون مرکز و زون جنوب غرب
کندھار.

• ارائه ارقام تعداد قضایای رسیدگی شده به شمال
قضایای تحت کار و وثایق اجرا شده در دیوان های ده
گانه تمیز و محاکم (۳۴) ولایت کشور از آغاز فعالیت
امارت اسلامی الی شش ماه اول سال ۱۴۰۲ به ریاست
نشرات.

• در همکاری با کمیته مؤظف، پروژه های انکشافی زیر
بنائی برای ده محاکم ابتدائیه شهری ولایات کشور برای
سال ۱۴۰۳ در جداول استندرد کانسیپت نوت ترتیب و با
وزارت مالیه شریک ساخته شد.

• اشتراک در جلسات رهبری ریاست و همچنان در
کمیته های تنظیم و ترتیب (مسوده ها، طرزالعمل ها) و
دیگر موضوعات مختلف.

• امریت توسعه پالیسی بالای سه مسوده کارخویش را
آغاز نموده که پالیسی ستره محاکمه را تدوین نموده که
مورد تأیید شورای عالی ستره محاکمه قرار گرفت و به
مرجع مربوطه اش ارسال گردید.

• آغاز کار بالای چهار مسوده که به همکاری اعضاي
کمیته دو مسوده آن تدوین و مورد تصویب قرار گرفت و
همچنان طرزالعمل تنظیم امور طعام خانه تصویب و به
مراجع مربوطه اش ارسال گردید.

• تدویر جلسات متعدد در خصوص تدوین مسوده ها با
اشتراک اعضاي کمیته.

• ترتیب گزارش از تطبیق و اجرآت انجام یافته (۴) قطعه
احکام مقام عالیقدر امیرالمؤمنین حفظه الله و ارسال آن
بریاست عمومی اداره امور، ریاست عمومی دفتر مقام،
معاونیت اداری و ریاست تحریرات مقام.

امنیتی قوه قضائیه.

• تطبیق پروژه ترمیم اساسی تشناب های عمومی ستره
محاکمه.

• برآورد ابتدائی و نصب سنگ مرمر برای صفحه و
کاشی طعام خانه عمومی ستره محاکمه.

• برآورد ابتدائی و تطبیق یک حلقه چاه و همچنان ترمیم
اساسی کاشی و کانکریت ریزی تعمیر محاکمه ابتدائیه
ولسوالی سرویی ولایت کابل.

• اجرای تامینات و ارائه گزارش راجع به دیوار احاطه
محاکمه مرافعه ولایت جوزجان و اعمار سه باب تشناب
در محاکمه مرافعه ولایت جوزجان.

• فعال نمودن خدمات اینترنت غرض اجرای معاشات
پرسونل ریاست عمومی امور امنیتی و اجرائیوی محاکم
قوه قضائیه و ارسال و دریافت مکاتیب از طریق ایمیل
به اسرع وقت.

• فعال نمودن سیستم کمره های امنیتی محوطه داخلی
تعمیرات و دهليزهای ریاست تعليمات قضائی.

• فعال نمودن سیستم شبکه تیلیفون های داخلی چهار
زون ولایت کابل.

• فعال نمودن و سرویس مکمل پرنتراها و کمپیوتر های
ریاست عمومی امور امنیتی قوه قضائیه.

ریاست پالیسی و پلان:
ریاست پالیسی و پلان در ربع سوم سال ۱۴۰۲ اجرآت
ذیل را نموده است:

• جمع آوری راپور اجرآت قضائی دیوانهای (۱۰) گانه
تمیز، محاکم (۳۴) ولایت کشور و اجرآت کاری ریاست
عمومی حقوق ستره محاکمه از بابت ربع دوم سال ۱۴۰۲
و ثبت آن در دیتابیس احصائیه قضائی.

• ارسال گزارش اجرآت قضائی محاکم (۳۴) ولایت،
دیوانهای (۱۰) گانه تمیز ستره محاکمه و اجرآت کاری
ریاست عمومی حقوق از بابت ربع دوم سال ۱۴۰۲
بریاست دفتر مقام ستره محاکمه غرض ارسال به دفتر
بشرتبا.

• ارسال متحددالمال به محاکم مرافعه ولایات کشور،
معاونیت قضائی زون کندھار، ریاست عالی تمیز زون

- به اساس مطالبه ریاست نشرات و ارتباط خارجه پیرامون گزارش ربع دوم سال ۱۴۰۲ فعالیت های ریاست های مرکزی ترتیب و غرض اجرآت مقتضی به آن ریاست ارسال گردید.
- به اساس مطالبه ریاست عمومی منابع بشری پیرامون گزارش ربع اول و دوم سال ۱۴۰۲ فعالیت های ریاست های مرکزی ترتیب و غرض اجرآت مقتضی به آن ریاست ارسال گردید.
- گزارش از فعالیت های انجام یافته ریاست های مرکزی از بابت ربع دوم (سرطان، اسد و سنبله) سال ۱۴۰۲ ترتیب و توحید و به ریاست های عمومی دفتر مقام و عمومی اداره امور ارسال گردید.
- معرفی و اشتراک همه روزه آمر پلان و توحید گزارشات در کورس زبان عربی که از طرف وزارت حج و اوقاف برای مدت سه ماه دایر گردیده است.
- کارشناسان ریاست نظارت و ارزیابی ریاست عمومی اداره امور به اساس حکم عالیقدر امیر المؤمنین حفظه الله به ستره محکمه حضور یافتن تا از تطبیق مصوبات نظارت و ارزیابی نمایند، و به اساس هدایت رئیس دفتر مقام و رئیس پالیسی و پلان گزارش از مصوبات در اختیار شان قرار داده شد.
- نظارت و ارزیابی از فعالیت های انجام یافته بخش اداری ریاست های مرکزی نظر به پلان ستراتژیک سه ساله قوه قضائیه از بابت شش ماه اول سال ۱۴۰۲ صورت گرفته و شش ماه دوم سال ۱۴۰۲ در ماه حوت سال جاری صورت خواهد گرفت و از بخش اداری محاکم ولایات کدام اقدام صورت نگرفته است.
- بطور دوامدار از فعالیت های انجام یافته همه کارکنان امریت های تحت اثر ریاست پالیسی و پلان نظارت و ارزیابی صورت گرفته است.
- اشتراک فعال در جلسات متعدد ترتیب مسوده جمع آوری و توحید گزارشات که از جانب آمریت توسعه پالیسی ها دایر گردیده بود.
- اشتراک در جلسات متعدد کانسپت نوت های پروژه های انکشافی.
- ثبت گزارشات واصله (مصطفبات، احکام و هدایات) در فارمت های ارسالی ریاست عمومی اداره امور و ترتیب گزارش از تطبیق و اجرآت انجام یافته (۷) قطعه هدایات مقام عالی ریاست الوزراء.
- اشتراک در جلسه وزارت اقتصاد پیرامون برنامه اندکشاف پایدار افغانستان.
- پلان ستراتژیک سه ساله قوه قضائیه که از جانب شورای عالی ستره محکمه منظور گردیده است در قسمت برنامه های تطبیقی و انکشافی و عادی کار صورت گرفته است.
- ترتیب متحدهالمل غرض جمع آوری فعالیت های پلانی پیرامون ترتیب پلان مبارزه عليه فساد اداری.
- تمام برنامه های انکشافی ستره محکمه طبق پلان ستراتژیک سه ساله قوه قضائیه ترتیب و بعد از تصویب شورای عالی ستره محکمه غرض تطبیق به تمام ریاست های تطبیق کننده ارسال گردیده است.
- ارسال متحدهالمل بریاست های مرکزی جهت جمع آوری گزارشات از تطبیق فعالیت های پلان یک ساله قوه قضائیه و فعالیت های غیر پلانی.
- تعقیب و پیگیری و مطالبه گزارش از تطبیق و اجرآت انجام یافته در مورد مصوبات کابینه ۱.۱.۱.
- ابلاغ بند (۵-۴) مصوبه شماره (۹) کابینه ۱.۱.۱ بریاست های عمومی حقوق، تدقیق و مطالعات و همچنان مطالبه گزارش از ریاست های فوق الذکر.
- آمریت پلان و توحید گزارشات به اساس پلان کاری (۱۴۰۲) خویش از تمام بخش های مربوطه گزارشات ربوعار از فعالیت های انجام یافته ریاست های مرکزی را جمع آوری و بعد از توحید بریاست های عمومی دفتر مقام، معاونیت اداری و معاونیت قضائی ستره محکمه ارسال مینماید.

در عرصه فعالیت های نشراتی و ارتباط خارجه (ریاست ارتباط خارجه، عامه و مطبوعات)

آمریت ارتباط خارجه:

تفصیلات	نوع اجرآت کاری	شماره
هماهنگی و تنظیم (۶) جلسات با موسسات بین المللی و سفارت خانه های مقیم کابل در موضوعات مختلف تجدید مذاوم روابط، هماهنگی و تبادل (۲۷) ایمیل های عنوانی سفارت ها و دفاتر مدد رسان مقیم کابل. تنظیم، هماهنگی و تداوم روابط با ریاست های خارجه وزارت ها جهت هماهنگی و سهولت بیشتر اداری	هماهنگی و ارتباطات	۱
مجموعه ۲۲۴ قطعه مکاتیب واصله توسط آمریت ارتباط خارجه قيد وارد و اجرآت بموقع صورت گرفته است. ۷ قطعه مکاتیب واصله ابلاغیه از وزارت امور خارجه حاوی فیصله های محاکم ممالک بیرون مرزی در مورد اتباع افغانستان. اجرآت ۲۱ قطعه مکاتیب واصله از وزارت امور خارجه در مورد در خواست صحت و سقم وثائق بیرون مرزی اتباع افغانستان. اجرآت ۱۷ قطعه مکاتیب واصله از وزارت امور خارجه در موارد مختلف حقوقی و مدنی. اجرآت ۱۵ مکاتیب از وزارت امور خارجه حاوی موضوعات منازعات فامیلی. اجرآت ۱۹ قطعه مکاتیب واصله از محاکم مرافعه ولایات در مورد جلب اتباع افغانستان از بیرون از کشور. اجرآت ۱۲ قطعه مکاتیب واصله از وزارت امور خارجه و محاکم ولایات در مورد استرداد مجرمین از جوانب افغانستان وممالک مطبوع. اجرآت ۱۱ قطعه مکاتیب واصله از وزارت امور خارجه حاوی موضوعات جزایی. اجرآت ۱۶ قطعه مکاتیب واصله از ریاست های مرکزی حاوی موضوعات اداری داخلی و اجرآت بموقع و مرتبط. اجرآت ۷ قطعه مکاتیب جنایی واصله از ریاست قونسلی وزارت امور خارجه. اجرآت ۱۰ قطعه مکاتیب واصله تجارتی از محاکم و وزارت امور خارجه. دریافت ۸ قطعه مکاتیب واصله تبدیلی محکمه اتباع افغانی مقیم خارج. اجرآت ۱۲ قطعه مکاتیب واصله ابلاغیه فوت و قتل اتباع کشور که در خارج صورت گرفته است. اجرآت ۸ قطعه مکاتیب واصله صحت و سقم تذکره و پاسپورت اتباع کشور مقیم خارج. اجرآت ۶ قطعه مکاتیب واصله انتخاب وکیل قانونی برای دعوی اتباع کشور مقیم خارج. اجرآت ۳ قطعه مکاتیب راجع به رسیده گی و شکایات اتباع خارجی مقیم افغانستان. اجرآت ۳ قطعه مکاتیب راجع به شکایات اتباع کشور درمورد تذکره و پاسپورت مقیم کشور پاکستان و ایران. اجرآت ۲ قطعه مکاتیب در رابطه به راپور یوناما.	اجرآت از مکاتیب واصله	۲
اجرآت در قسمت پاسپورت و اصدار یادداشت و اخذ ویze از سفارت های مربوطه: به تعداد (30) قطعه مکاتیب پاسپورت برای قضات و کارمندان اداری بنا به درخواست آنها (اخذ و تمدید) و در مورد اجرآت صورت گرفته است.	اجرآت پاسپورت	۳
ترجمه ایمیل ها و نامه های واصله از سفارتخانه ها، و گزارش های مختصر محاکم که به هدایت رئیس صاحب ارتباط خارجه، عامه و مطبوعات ترجمه و اجرآت گردیده است.	ترجمه ایمیل ها و اسناد های خارجی و گزارشات محاکم	۴

شماره	نوع اجرآت کاری	تفصیلات
۵	مجله قضاء	تصحیح و دیزاین شماره دوم مجله قضاء شامل مقالات شرعی، علمی و تحقیقی و فعالیتهای سه ماه محاکم سه گانه کشور در آن ترتیب گردیده است.
۶	جريدة میزان	در جریان این ربع ۸ شماره جریده میزان (از شماره ۴۴ الی ۵۱) تصحیح، ترتیب، دیزاین و چاپ گردیده است. یادداشت: در جریده اخبار میزان علاوه بر گزارش های اجرآت قضائی و اداری محاکم سه گانه کشور متعددالملأ های ریاست عمومی دارالانشاء نیز چاپ گردیده است.
۷	ستره محکمه در جریان یک هفته (برنامه ویدیویی و تصویری)	در جریان این ربع علاوه بر زبان های رسمی کشور (پشتو و دری) به زبان های عربی و انگلیسی مجموعاً (48) برنامه ستره محکمه در جریان یک هفته ثبت، ادبیت و از طریق صفحات رسمی ستره محکمه نشر شده است. یادداشت: در این برنامه ها خلاصه گزارش های مهم یک هفته محکم و لایات و ریاست های مرکزی ستره محکمه جمع و به شکل ویدیوی تصویری دیزاین و نشر گردیده است.
۸	ترتیب و دیزاین کارت وسایط ستره محکمه	در جریان ربع سوم سال به تعداد ۲۵ کارت موتراهای مسؤولین ستره محکمه، به تعداد ۱۵ کارت وسایط محکمه شهری ولایت کابل و ۵ کارت وسایط شخصی ستره محکمه ترتیب دیزاین و چاپ گردیده است.
۹	اعلامیه های مطبوعاتی	در جریان این ربع در صورت نیاز چهار اعلامیه مختلف ویدیویی ثبت، ادبیت و نشر گردیده است؛ باشد گفت که در این ربع چندین اعلامیه ها به زبان های پشتو و دری ترتیب و به شکل تصویری دیزاین و نشر شده است.
۱۰	بلوتن خبری	در این ربع اخبار مهم روز از رسانه های داخلی و خارجی همه روزه جمع آوری و پس از دیزاین و ترتیب به شکل بلوتن به ادارات مربوطه ارسال گردیده است. یادداشت: مجموعاً (۷۶) بلوتن خبری، ترتیب، دیزاین و به شبكات مربوطه ارسال گردیده است.
۱۱	گزارشات و اخبار	در جریان ربع سوم سال حدود (۳۸۰) گزارش و عکس های اجرآت قضائی و اداری محکم و لایات و ریاست های مرکزی ستره محکمه پس از ترتیب، تصحیح و دیزاین از طریق ویب سایت، تویتر، واتس اپ، تلگرام و آدرس های دیگر رسمی ستره محکمه نشر شده است.
۱۲	گزارش های خاص (برنامه ویدیویی)	در جریان این ربع سوم (۶) گزارش خاص ویدیویی ثبت، ادبیت و از طریق صفحات رسمی، ویب سایت و یوتیوب ستره محکمه نشر گردیده است. یادداشت: برنامه ویدیویی گزارش ایجاد شعبه دعوت و ارشاد در ریاست عمومی حقوق، گزارش از ایجاد انتظار خانه برای مراجعن در محکمه ابتدائیه ولایت کابل، گزارش ایجاد شعبه دعوت و ارشاد در ریاست امور امنیتی و اجرائیوی قوه قضائیه، گزارش اخذ امتحان ریاست دعوت و ارشاد ستره محکمه از کارمندان محکمه ابتدائیه ولایت کابل، گزارش ایجاد شعبه دعوت و ارشاد در ریاست محکمه مرافعه ولایت کابل و گزارش ایجاد شعبه دعوت و ارشاد در ریاست تعليمات قضائی ستره محکمه شامل این گزارشات می باشد.
۱۳	برنامه اخبار میزان	در جریان ربع سوم سال به تعداد ۱۸ برنامه اخبار میزان به زبان های پشتو و دری که معمولاً مسؤولین بلند رتبه ستره محکمه در رابطه به محکم و طرز العمل محکم سه گانه در آن معلومات ارائه میکنند، به زبان های پشتو و دری به شکل ویدیو و اودیو ثبت، ادبیت و علاوه بر نشر آن در آدرس های رسمی ستره محکمه از طریق رادیو تلویزیون ملی افغانستان از و رادیوی (شريعت غر) نشر شده است.
۱۴	برنامه (اسلامی) عدالت	در این برنامه ویدیویی (اسلامی عدالت) با محترم شیخ محمد عزیزالله (مظہری) صاحب رئیس پیشین دارالافتاء مرکزی در رابطه به اینکه چرا توجه غیر مسلم به دین مبارک اسلام بیشتر شده است مصاحبه تفصیلی ثبت، ادبیت و نشر شده است.

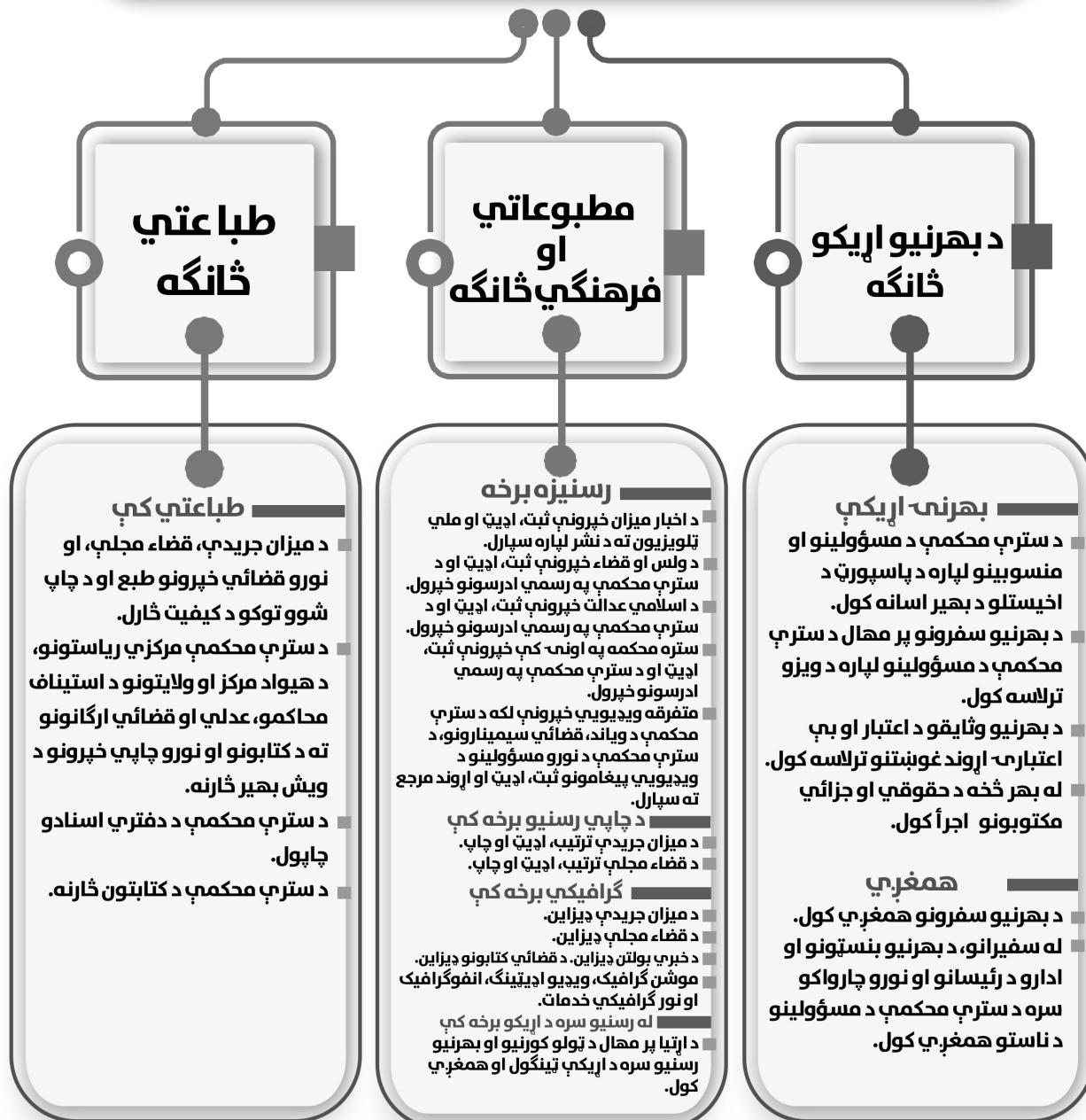
۱۵	آمریت فرهنگی و مطبوعاتی ستره محکمه به شکل معمول طبق اصول و مقررات ستره محکمه با تمام رسانه های داخلی و خارجی روابط دارد و در صورت نیاز نقش خود را بین ایجاد روابط با ریاست ارتباط خارجه، عامه و نشرات و همچنان سخنگویی ستره محکمه را به وجه احسن انجام داده است.	روابط با رسانه های داخلی و خارجی
۱۵	آمریت فرهنگی و مطبوعاتی ریاست ارتباط خارجه، عامه و مطبوعات ستره محکمه به شکل دوامدار با مسؤولین تحریرات محاکم مرافعه و لایت کشور در تماس بوده، گزارش ها و مطالب نشراتی دیگر آن را در اسرع وقت جمع آوری و نشر کرده است؛ همچنان در صورت نیاز با امرین تحریرات محاکم مرافعه به شکل مستقیم و غیر مستقیم بحث کرده و نظریات، پژوهش‌های آن را شنیده و در رابطه به کارهای مطبوعاتی به آنها مشوره و هدایت داده است.	در بخش هماهنگی و تماس با مسؤولین تحریرات محاکم مرافعه و لایت کشور
۱۷	آمریت فرهنگی و مطبوعاتی در پایان هر ماه هجری قمری اعلام رسمی کمیته مرکزی رؤیت هلال و جنتری هر ماه را تهییه و نشر می نماید.	در بخش اعلامیه های خبری کمیته مرکزی رؤیت هلال
۱۸	در این برنامه ریاست عمومی امور امنیتی و اجرائیوی قوه قضائیه بطور خالص معرفی شده است.	برنامه (معرفی ریاست های ستره محکمه)
۱۹	کنفرانس ویدیویی که بخاراطری تقویت بخش مطبوعاتی از سوی آمریت فرهنگی و مطبوعاتی به اشتراک محترم رئیس ارتباط خارجه، عامه و مطبوعات برگزار شد ضمن استماع نظریات مسؤولین تحریرات محاکم مرافعه به آنان هدایات لازم داده شد.	تنظيم و تدویر ویدیوکنفرانس آنلاین

آمر پت طباعتی و نشراتی و مدیریت عمومی کتابخانه

شماره	نوع اجراءات کاری	تفصیلات
۲۰	آمریت طباعتی و نشراتی	<p>اجرآت به موقع مکاتیب، پیشنهادات، استعلام و حواله های اجنبی ریاست ارتباط خارجه، عامه و مطبوعات.</p> <p>نظرارت از توزیع مجله قضاء و جریده میزان و سایر انتشارات قضاء به ادارات امارتی و محاکم مرکز و ولایات کشور.</p> <p>توزیع مکاتیب، اعلامیه و جنتری کمیته رؤیت هلال به تمام ادارات امارتی.</p> <p>ترتیب لست عمومی، مجله شماره دوم قضاء به ادارات امارتی و محاکم استیناف، محاکم شهری و ولسوالی های ولایات کشور سپردن آن جهت اجرآت به مدیریت توزیع.</p> <p>چاپ کارتھای وسایط ستره محکمه، چاپ تصاویر قضات و مجاهدین، چاپ زنگه متعدد المالھای ریاست دارالانشاء و سایر ضروریات مقام و دوایر مرکزی ستره محکمه.</p>
۲۱	مدیریت توزیع	<p>توزيع مجله شماره دوم قضاء: توزیع (۱۵۰۰) شماره مجله قضاء به ۱۹۸ مرجع ادارات امارتی، ریاست های نشرات وزارت خانه ها و ادارات مستقل، محاکم مرکزی و محاکم استیناف، ابتدائیه شهری و ابتدائیه ولسوالی های ولایات، ریاست های عدليه، اطلاعات و فرهنگ ولایات و مقام ولایات توزیع و اجرآت گردیده است.</p> <p>خبر جراید میزان: توزیع (12000) شماره جریده میزان از شماره (44) الی (51) به تمامی ادارات امارتی، ریاست های نشرات وزارت خانه ها و ادارات مستقل، محاکم مرکزی و محاکم استیناف، ابتدائیه شهری و ابتدائیه ولسوالی های ولایات، ریاست های عدليه، اطلاعات و فرهنگ ولایات توزیع و اجرآت گردیده است.</p>

<p>چاپ حدود (12000) نسخه جریده میزان طی ربع سوم. در بخش فوتوکاپی: 111 بسته تک دخولی و خروجی مراجعین، 100 جلد قوانین، 150 جلد متعددالمال و اصولنامه ها، 89 جلد کتابچه یادداشت دفاتر ستره محکمه و سایر فرمایشات دفاتر ستره محکمه چاپ و بدمترش شان قرار گرفته است.</p> <p>در بخش صحافت: به تعداد (1227) جلد کتب و دفاتر سوانح منسوبین ستره محکمه، کتب کتابخانه قضاء اصول نامه ها و سایر فرمایشات ادارات ستره محکمه صحافت و پوشش شده، (111) بندل کتابچه های خورد یادداشت و کتابچه دخولی مراجعین برش کاری و دوخت شده و اضافه از (۳۰۰۰) ورق در موضوعات مختلف برش کاری گردیده است.</p>	<p>مدیریت طباعتی</p> <p>۲۲</p>
<ul style="list-style-type: none"> ✓ بدمترس قرار دادن منابع به کمیته تصحیح قوانین مقام ستره محکمه. ✓ تنظیم مجدد کتب کتابخانه به همکاری هیئت محترم که از طرف مقام ستره محکمه تعیین گردیده بود حدود (421) عنوان کتاب که شامل (2000) جلد میشود تنظیم و در دیتابیس ادیت گردیده است. ✓ دربخش توزیع کتب مختلف اصولنامه ولایحه براساس احکام مقام محترم به محاکم مربوطه توزیع گردیده است. ✓ تصادیق ورق علم خبر عدم مسولیت منسوبین که از اداره ستره محکمه تبدیل و به سایر نهاد ها شامل وظیفه گردیده اند. ✓ روند ارسال کتب مندرس کتابخانه جهت صحافت به مدیریت طباعتی جهت صحافت آنها. ✓ رونددوامدار امانت دهی کتب وثبت آن برای منسوبین قوه قضائیه ✓ تمدید زمان مطالعه کتب برای منسوبین قوه قضائیه. ✓ تدویر جلسات تدارکاتی ریاست عمومی مالی و داری. ✓ ارائه خدمات برای منسوبین قوه قضائیه که جهت مطالعه به کتابخانه می نمایند. 	<p>مدیریت عمومی کتابخانه</p> <p>۲۳</p>

د بھرنیو، عامه اريکو او مطبوعتو ریاست

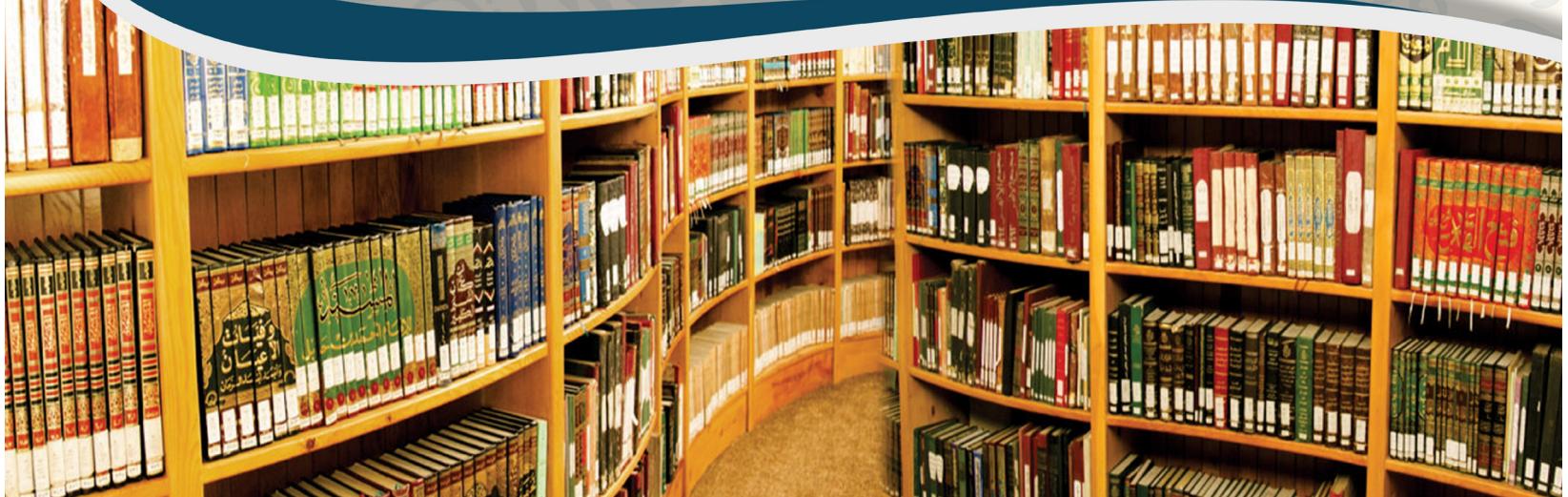
د هیواد قدرمنو علماء کرامو، د قلم او پوهې مینه والو

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

قدرمنو، د افغانستان اسلامي امارت د ستري محکمي د بهرنېو، عامه اړیکو او مطبوعاتو ریاست هرو درېيو میاشتو کې یو خل د قضاۓ علمي، شرعی، قضائي او حقوقی مجله چاپوي؛ که تاسو هم غواړي، د قضاۓ، افتاء او دې اپوند مقاله یا لیکنه مو په یاده مجله کې چاپ شي نو مورډ ته لیکنه په دغه

publications.sc1443@gmail.com

ایمیل ادرس راولېږي، د بهرنېو، عامه اړیکو او مطبوعاتو ریاست به یې د کتنېلاوی تر کتنې او تائید وروسته چاپ کړي.

**Published by the judiciary of the Islamic Emirate of Afghanistan
Under the supervision of the Editorial board**

@supremeCourt_af

supremecourt.gov.af

Supreme Court of Afghanistan

publications.sc1443@gmail.com

د افغانستان اسلامي امارت ستره محکمه

2300361_2302263